

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛІСОВОЛ ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 347.73

ДИСЕРТАЦІЯ
ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. М. Лісовол**

Науковий керівник **Андрущенко Ігор Григорович**,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ–2019

АНОТАЦІЯ

Лісовол О.М. Фінансово-правове регулювання валютного контролю в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право, інформаційне право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні.

Актуальність наукового дослідження полягає у тому, що здійснювані в Україні політичні, економічні та соціальні реформи корінним чином змінили фінансові відносини як всередині держави, так і на міжнародному рівні. Фундаментальні зрушення, що відбулися, знайшли відображення у скасуванні бар'єрів на шляху вільного руху грошей і капіталів у сфері руху фінансових ресурсів. Держава практично відмовилась від адміністративно-командних засобів впливу на економіку. Внаслідок коригування пріоритетів розвитку та функціонування України у фінансовій сфері, з'явилися якісно нові відносини, від яких залежить становлення незалежної та економічно розвинутої держави. Зазначене безпосередньо стосується відносин, пов'язаних з обігом валюти та валютних цінностей.

Питання правового регулювання валютних відносин і валютного контролю є предметом обговорення практиків, науковців та громадськості. Висловлюються різні думки щодо напрямів розвитку валютного контролю в Україні. Зокрема, варто провести швидку лібералізацію валютного ринку України та правового регулювання відносин у сфері валютного контролю. У той же час відстоюється й інша думка, що хоч подібна лібералізація є необхідною, проте вона має проводитися поступово з урахуванням економічного розвитку держави та її національних інтересів.

Проведений аналіз теоретичних підходів стосовно поняття «валютний нагляд» дозволив сформулювати наступне його визначення: «валютний нагляд» –

це вид державного фінансового контролю, що представляє собою діяльність державних органів або інших уповноважених державою суб'єктів господарювання, проводиться шляхом застосування правових методів, прийомів і засобів з метою забезпечення дотримання валютного законодавства і правопорядку у сфері валютних правовідносин.

Внесено пропозиції щодо розмежування організаційно-правових форм валютного контролю на підставі таких критеріїв, як то: за часом здійснення; в залежності від особливостей компетенції суб'єктів валютного нагляду; в залежності від організаційно-правового статусу суб'єктів валютного нагляду; в залежності від специфіки об'єкта валютного нагляду; за способом організації наглядових заходів; в залежності від специфіки встановлених обмежень валютного нагляду.

Законодавчо доцільно закріпити таке визначення валютних операцій як дії з приводу руху валютних цінностей, що регулюються нормами фінансового права і здійснюються суб'єктами валютних правовідносин. Запропоновано в Законі України «Про валюту і валютні операції» чітко встановити термін, протягом якого може тривати перевірка дотримання валютного законодавства, оскільки згідно з чинним законодавством це є виключною компетенцією працівника органу валютного контролю, що здійснює перевірку. Інакше така ситуація може стати підставою для необґрунтованого затягування перевірки і перешкоджати плануванню діяльності органів валютного контролю.

Також слід чітко закріпити підстави проведення перевірки, оскільки перевірки можуть проводитися як при наявності інформації про порушення валютного законодавства при здійсненні валютних операцій, так і на підставі планів перевірки органів валютного контролю. Чинним валютним законодавством не передбачена можливість проведення в ході перевірок незалежних експертиз. З метою дотримання прав учасників валютного контролю необхідно закріпити на законодавчому рівні принципи проведення перевірки як методу валютного контролю.

Проведений аналіз правових і наукових джерел надав можливість констатувати, що було б значно простіше та ефективніше створити єдиний державний орган, який би безпосередньо здійснював функції валютного нагляду і валютного регулювання, а також координував би дії інших державних органів в цій сфері, інших господарюючих суб'єктів, кредитно-фінансових установ, незалежно від форми власності та підпорядкованості. Створення подібного органу державної влади дозволило б підвищити ефективність державного валютного нагляду, а також персоніфікувати відповідальність державних службовців, які здійснюють контролюючі функції.

Порівняння режиму валютного регулювання і контролю в Україні з практикою зарубіжних країн дає підстави стверджувати про істотну ліберальність зазначеного режиму більшості зарубіжних країн з порядком здійснення валютного контролю в Україні. Тому, зазначається, що для української національної фінансово-правової системи, яка намагається інтегруватися в світові інститути, важливо вдосконалювати власне валютне законодавство шляхом лібералізації норм, що регламентують здійснення валютного контролю, зокрема, його методів і правового статусу контролюючих органів. На прикладі зарубіжного досвіду щодо системи валютного контролю важливою метою реформування системи валютного контролю в Україні є оптимізація зв'язків між органами валютного контролю. Необхідно також проводити поступову лібералізацію валютного контролю.

Також, сформульовано ряд конкретних пропозицій щодо внесення змін і доповнень до Закону України «Про валюту і валютні операції».

Ключові слова: валютний контроль, валютне регулювання, валютні відносини, фінансовий контроль, валютні операції, валютне законодавство, завдання валютного контролю, принципи валютного контролю, органи валютного контролю, агенти валютного контролю.

SUMMARY

Lisovol O. M. Financial and legal regulation of currency control in Ukraine. - Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.07 "Administrative Law and Process"; financial law, informational law. - National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

Thesis is devoted to the complex study of financial and legal regulation of currency control in Ukraine.

The urgency of scientific research is that the political, economic and social reforms implemented in Ukraine radically altered financial relations both within the state and internationally. The fundamental changes that have taken place are reflected in the abolition of barriers to free movement of money and capital in the area of financial resources. The state has practically abandoned administrative-command means of influencing the economy. As a result of the adjustment of Ukraine's priorities for development and functioning in the financial sector, qualitatively new relations already emerged. And the formation of an independent and economically developed state depends on these relations. The above refers directly to the relations related to currency and currency exchange.

Issues of legal regulation of foreign exchange relations and currency control are the subject of discussion by practitioners, academics and the public. Different opinions about directions of development of currency control in Ukraine are expressed. In particular, the rapid liberalization of the foreign exchange market of Ukraine and the legal regulation of said relations in the field of currency control should be implemented. At the same time, the other viewpoint is that even though such liberalization is necessary, it should be carried out step by step, taking into account the economic development of the state and its national interests.

The analysis of theoretical approaches to the concept of "foreign exchange supervision" made it possible to formulate the following definition: "foreign exchange supervision" is a form of financial control, which is the activity of state bodies or other

state-authorized economic entities, that is carried out through the application of legal methods and funds in order to ensure compliance with currency legislation, law and order in the field of currency legal relations

The proposals on the delimitation of organizational and legal forms of currency control on the basis of such criteria are made. These are: time of implementation; dependence on the specifics of the competence of subjects of foreign exchange supervision; dependence on the organizational and legal status of subjects of foreign exchange supervision; dependence on the specifics of the object of currency oversight; the way of organizing supervisory activities; dependence on the specifics of the established restrictions on foreign exchange supervision.

It is legally advisable to consolidate such a definition of currency transactions: action on the movement of currency values, regulated by the rules of financial law and implemented by subjects of currency legal relations. It is proposed in the Law of Ukraine "On Currency and Currency Transactions" to clearly set the term during which the verification of compliance with the currency legislation can continue. According to the current legislation, this is the exclusive competence of the employees of the currency control body that carries out the verification. Otherwise, such a situation may be the reason for unreasonable delaying of the audit and hinder the planning of the activities of the currency control bodies.

It is also necessary to clearly establish the grounds for the verification, because inspections can be conducted both in the presence of information on the violation of currency legislation in the implementation of foreign exchange operations, as well as on the basis of plans for the verification of currency control bodies. Current currency legislation does not provide the possibility of conducting independent examinations in the course of inspections. In order to respect the rights of participants in currency control, it is necessary to consolidate at the legislative level the principles of verification as a method of currency control.

The analysis of legal and scientific sources made it possible to state that it would be much easier and more efficient to create a single state body that would directly exercise functions of currency oversight and currency regulation, and would also

coordinate the actions of other state bodies in this area, other economic entities and financial institutions, regardless of ownership or subordination. Creation of such an organization would improve the efficiency of the state currency oversight, and also personify the responsibility of civil servants, executing control functions.

Comparison of the regime of foreign exchange regulation and control in Ukraine with the practice of foreign countries gives grounds to assert that the regime of the majority of foreign countries are significantly more liberalized than the currency control in Ukraine. Therefore, it is noted that for the Ukrainian national financial and legal system, which seeks to integrate into world institutions, it is important to improve its own currency legislation by liberalizing the norms regulating currency control, in particular, its methods and the legal status of controlling bodies. As an example of foreign experience in the system of foreign exchange control, an important objective of reforming the currency control system in Ukraine is the optimization of the links between the bodies of currency control. It is also necessary to carry out a gradual liberalization of currency control.

Also, a number of specific proposals on amendments and additions to the Law of Ukraine "On Currency and Currency Transactions" are formulated.

Key words: currency control, currency regulation, currency relations, financial control, currency transactions, currency legislation, foreign exchange control, currency control, currency control bodies, currency control agents.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лісовол О. М. Сутність, форми та характерні риси валютного контролю в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 6. С. 116–119.
2. Лісовол О. М. Генезис фінансово-правового регулювання валютного контролю. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 83–87.
3. Лісовол О. М. Теоретичні засади дослідження фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 105–108.
4. Лісовол О. М. Іноземний досвід фінансово-правового регулювання валютного контролю. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 57–60.
5. Лісовол О. М. Характеристика суб'єктів фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 72–75.
6. Лісовол О. М. Загальна характеристика механізму фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні. *Науковий журнал «Znanstvena misel»*. Любляна, Словенія. 2018. № 15. С. 16–19.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Лісовол О. М. Головні державні органи у сфері валютного регулювання та їх повноваження. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, 9-10 груд. 2016 р.). Херсон: Херсонський державний університет, 2016. С. 96–97.
8. Лісовол О. М. Сутність валютного контролю, його принципи та напрямки здійснення. *Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16-17 груд. 2016 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2016. С. 79–81.

9. Лісовол О. М. Адміністративна відповідальність у сфері валютного контролю в Україні. *Тенденції розвитку національних економік: економічний та правовий виміри*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18-19 трав. 2017 р.). Київ: Київський кооперативний інститут бізнесу і права, 2017. С. 49–51.

10. Лісовол О. М. Фінансово-правове регулювання валютних відносин в Україні. *Актуальні проблеми правового регулювання економіки*: збірник матеріалів і тез науково-практичної конференції (м. Київ, 26 трав. 2017 р.). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2017. С. 46–48.

11. Лісовол О. М. Валютний контроль як специфічний вид фінансового контролю. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19-20 січ. 2018 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. С. 70–74.

12. Лісовол О. М. Становлення державного валютного регулювання в Україні. *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26-27 січ. 2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 62–63.

13. Лісовол О. М. Фінансово-правовий спосіб впливу на валютні відносини. *Єдність адміністративно-правової думки в умовах 100-річчя соборності України*: електронне видання матеріалів круглого столу (м. Київ, 18 лют. 2018 р.). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2018. С. 148–150.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	11
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	20
1.1. Генезис фінансово-правового регулювання валютного контролю.....	20
1.2. Поняття та особливості фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні	42
1.3. Види валютного контролю	59
Висновки до розділу 1	64
РОЗДІЛ 2 ФІНАНСОВО - ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ ЯК ОБ’ЄКТ ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	70
2.1. Загальна характеристика механізму фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні	70
2.2. Нормативно - правове регулювання валютного контролю в Україні.....	87
2.3. Суб’єкти фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні	98
Висновки до розділу 2	123
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	127
3.1. Шляхи вдосконалення фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні	127
3.2. Міжнародний досвід фінансово-правового регулювання валютного контролю	162
Висновки до розділу 3	177
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	189
ДОДАТКИ.....	208

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Здійснювані в Україні політичні, економічні та соціальні реформи корінним чином змінили фінансові відносини як всередині держави, так і на міжнародному рівні. Фундаментальні зрушення, що відбулися, знайшли відображення у скасуванні бар'єрів на шляху вільного руху грошей і капіталів у сфері руху фінансових ресурсів. Держава практично відмовилась від адміністративно-командних засобів впливу на економіку. Внаслідок коригування пріоритетів розвитку та функціонування України у фінансовій сфері, з'явилися якісно нові відносини, від яких залежить становлення незалежної та економічно розвинутої держави. Зазначене безпосередньо стосується відносин, пов'язаних з обігом валюти та валютних цінностей.

Питання правового регулювання валютних відносин і валютного контролю є предметом обговорення практиків, науковців та громадськості. Висловлюються різні думки щодо напрямів розвитку валютного контролю в Україні. Зокрема, варто провести швидку лібералізацію валютного ринку України та правового регулювання відносин у сфері валютного контролю. У той же час відстоюється й інша думка, що хоч подібна лібералізація є необхідною, проте вона має проводитися поступово з урахуванням економічного розвитку держави та її національних інтересів.

За результатами проведеного опитування осіб щодо здійснення фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні, лише 10,2 % респондентів мають загальне уявлення про валютний контроль. Понад третина опитаних (35,5 %) розуміється у сутності заходів, які вживаються державою щодо регуляторного впливу на валютний ринок. Ще більша частка осіб (41,5 %) ознайомена з особливостями здійснення фінансово-правового регулювання на цьому ринку.

Майже чверть респондентів (24,7 %) незадовільно оцінили діяльність уповноважених установ по здійсненню фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні, 14,2 % – у крайній негативній, і лише кожний п'ятий (20,8 %) вважає діяльність уповноважених установ у цій сфері позитивною. Практично половина осіб, які брали участь у опитуванні (49,7 %), ствердно відповіли на питання щодо необхідності запровадження більш лояльного фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні. Понад половина опитаних (60,1 %) зазначили, що для підвищення ефективності фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні варто внести зміни до чинного законодавства; 22,0 % наполягають на зниженні рівня корупції, а кожен шостий (15,7 %) наголошує на удосконаленні інституту юридичної відповідальності.

Зазвичай, практика випереджає теорію, і в Україні законодавча база, що регулює відносини на валютному ринку, лише формується та є досить недосконалою. Це, в свою чергу, є підґрунтям для дослідження стану наукового вивчення проблем розвитку і становлення законодавчої та нормативно-правової бази забезпечення фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні.

Теоретичною основою дисертації праці науковців у сфері фінансового та адміністративного права, зокрема розробки з теорії фінансового права та фінансового контролю таких українських вчених, як А.І. Берлача, Л.К. Воронової, С.І. Іловайського, Л.М. Касьяненко, М.П. Кучерявенка, А.А. Нечай, К.В. Павлюк, Н.Ю. Пришви, В.М. Поповича, Т.М. Реви, Л.А. Савченко та російських – Є.Ю. Грачової, Т.Ф. Єфремової, М.В. Карасьової, В.М. Родіонової, М.В. Сапожникова, Б.Г. Федорова, Н.І. Хімічевої тощо.

Дослідження валютних відносин і валютного контролю в Україні проводили такі вчені-правники, як В.Б. Авер'янов, Є.О. Алісов, О.Ф. Андрійко, І.Г. Андрущенко, В.Г. Атаманчук, В.П. Богун, Ю.П. Битяк, Ж.В. Завальна, А.М. Іскоростенський, С.Т. Кадькаленко, Є.В. Карманов, В.К. Колпаков, О.А. Костюченко, Л.М. Кравченко, К.М. Куркова, С.І. Лучковська,

П.С. Пацурківський, С.М. Половко, П.М. Рабінович, О.Є. Северин, М.В. Старинський, О.С. Шевчик, Л.К. Царьова, В.В. Цvetков, А.Г. Чубенко, В.А. Ющенко та багато інших авторів.

Питання економічного спрямування у сфері валютного регулювання і валютного контролю досліджували Ю.О. Блащук, О.В. Боришкевич, О.І. Кабанець, В.Д. Кольга, М.Г. Перебийніс, Г.П. Стадник, О.В. Ярова, В.А. Ющенко та інші.

Кожна з зазначених робіт має велику науково-практичну цінність, проте валютний контроль окремо не розглядався як діяльність державних органів або інших уповноважених державою господарюючих суб'єктів, що спрямована на підтримання валютного правопорядку в галузі валютних правовідносин. На сьогодні також відсутнє узгоджене розуміння основоположних понять валютного законодавства, що в комплексі породжує проблеми в правозастосуванні його норм органами валютного контролю.

Саме актуальність, науково-теоретична та практична важливість проблеми, її недостатнє вивчення й обґрунтування в Україні обумовили вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дисертації узгоджується зі Угодою про асоціацію з ЄС (Закон № 1678-VII від 16.09.2014); Планом дій для боротьби з розмиванням бази оподаткування і переміщенням прибутків за кордон (проект Закону із запровадження Плану дій BEPS в Україні); Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р.); Основними напрямами наукових досліджень НАВС на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28/1). Тему дисертації затверджено Вченою радою НАВС 29 жовтня 2015 р. (протокол № 20).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є дослідження сутності валютного контролю в Україні та його механізму, підготовці рекомендацій щодо його вдосконалення, формуванні теоретичних положень, спрямованих на розвиток теорії валютних відносин в Україні.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- визначити історичні етапи становлення системи валютного контролю;
- розкрити юридичний зміст наступних понять «валютний контроль», «мета», «завдання», «принципи» та «функції» валютного контролю;
- охарактеризувати особливості існуючих класифікацій валютного контролю та запропонувати авторську класифікацію цього виду контролю за найбільш суттєвими ознаками;
- з'ясувати правову природу механізму валютного контролю та практику його застосування;
- висвітлити сучасний стан нормативно-правового регулювання валютного контролю в Україні;
- визначити правовий статус суб'єктів валютного контролю в Україні;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення норм Закону України «Про валюту і валютні операції» у сфері валютного контролю;
- з'ясувати особливості зарубіжного досвіду у сфері організації та функціонування валютного контролю.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері організації та здійснення валютного контролю.

Предметом дослідження є фінансово-правове регулювання валютного контролю в Україні.

Методи дослідження. Методологічною базою дослідження проблем валютного контролю є сукупність загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Серед них необхідно виокремити наступні. Головним в цій системі є загальнонауковий діалектичний метод, використовуючи який в роботі питання та проблеми розглядались та вирішувались в єдності соціального змісту та юридичної форми. *Історико-правовий метод* застосовувався в двох аспектах: при аналізі становлення і розвитку законодавства України щодо проведення валютного контролю; при порівнянні поглядів сучасних фахівців та класиків фінансово-правової науки минулих століть (підрозділ 1.1). *Порівняльно-правовий метод* є певним продовженням та деталізацією в правовій площині діалектичного

методу. Правова характеристика валютного контролю здійснювалась як у динамічному порівнянні щодо розвитку норм законодавства, яке регулює положення, що увійшли до дисертації, так і у аспекті виділення спільних рис та відмінностей чинного українського законодавства та законодавств інших держав (підрозділи 2.2, 3.2). При дослідженні основних характеристик валютного контролю (принципів, функцій, завдань тощо) використано *структурно-функціональний метод і метод системного аналізу*, що дозволяє визначити місце і значення валютного контролю в системі фінансових відносин, провести зв'язки між нормами, що регулюють відносини у сфері валютного контролю, з іншими нормами, які регулюють валютні відносини (підрозділ 1.2), проаналізувати структуру механізму валютного контролю та його окремі елементи (підрозділ 2.1), розглянути організаційно-правові форми валютного контролю (підрозділ 1.3). *Метод системного аналізу* відіграє головну роль в процесі аналізу діяльності органів влади у сфері валютного контролю, дозволяє проаналізувати і виробити пропозиції щодо координації їх дій і досягнення найбільш ефективних результатів (підрозділ 2.3). Застосування *формально-логічного методу* обумовило визначення та характеристику правової природи валютного контролю як різновиду контролю фінансового, виокремлення його суттєвих рис (підрозділ 1.2). Завдяки використанню цих методів у дисертації склалися умови вирішення теоретичних та практичних завдань, що обумовлені метою роботи. *Метод прогнозування та адаптації* застосовується при визначенні перспектив розвитку валютного контролю в Україні. *Метод класифікації та групування* використовувався для наведення видів (форм) валютного контролю, здійснення класифікації суб'єктів, принципів, методів валютного контролю (підрозділи 1.3, 2.1, 2.3.). *Спеціально-юридичний метод* використовувався при доборі фактичного матеріалу, вивченні праць науковців і аналізі нормативно-правової бази у сфері валютного регулювання та валютного контролю. Для теоретичного узагальнення й розробки пропозицій щодо вдосконалення правових основ валютного регулювання та валютного контролю в роботі використано *метод моделювання* (підрозділ 3.1).

Емпіричну базу дослідження становлять результати опитування та анкетування 200 працівників Національного банку України та 105 працівників Державної фіскальної служби України, діяльність яких безпосередньо пов'язана із здійсненням валютного контролю.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є комплексним дослідженням, що присвячене фінансово-правовому регулюванню валютного контролю, що має суттєве значення для науки, практичного застосування та вдосконалення законодавства. Зокрема,

вперше:

- розглянуто співвідношення термінів «валютний контроль» та «валютний нагляд», які розглядаються як тотожні, визначено, що контроль та нагляд мають спільну мету – забезпечення законності та дисципліни та можуть здійснюватися в однакових формах, приміром перевірка, ревізія, інспекція, спостереження, вимоги звітів, пояснень тощо;

- запропоновано визначення «мети валютного контролю», під якою слід розуміти визначення відповідності проведених валютних операцій валютному законодавству; перевірку наявності підтвердних документів щодо проведених валютних операцій; перевірку повноти, об'єктивності і достовірності інформації про валютні операції, наданої резидентами та нерезидентами, а також запобігання правопорушенням, пов'язаним із витоком капіталу за кордон;

- запропоновано створити єдиний державний орган, який би безпосередньо здійснював функції валютного нагляду і валютного регулювання в Україні;

- розроблено основні напрями щодо вдосконалення Закону України «Про валюту і валютні операції» та внесено конкретні пропозиції щодо змін і доповнень вищевказаного закону;

удосконалено:

- поняття валютного нагляду як вид державного фінансового контролю, який представляє собою діяльність державних органів або інших уповноважених державою господарюючих суб'єктів, що проводиться шляхом застосування

правових методів, прийомів та засобів з метою забезпечення дотримання валютного законодавства та правопорядку в галузі валютних правовідносин;

— визначення завдань, які необхідно вирішувати для досягнення загальної мети валютного контролю, до яких відносяться: організація системи курсоутворення, захисту та забезпечення необхідного ступеня конвертованості національних грошей; своєчасне виявлення, припинення і запобігання порушенням законодавчо установлених правил валютного регулювання, покликаних забезпечити стійкість національної валюти; регулювання платіжної функції іноземної валюти, регламентація поточних операцій платіжного балансу; організація внутрішнього валютного ринку; регламентація та регулювання банківської діяльності з валютними цінностями; захист іноземних інвестицій, регулювання процесів утворення та руху капіталу; встановлення режиму та обмежень на вивезення і ввезення через кордон валютних цінностей; забезпечення стабільних джерел надходження інвалюти на національний валютний ринок; проведення моніторингу з метою виявлення кримінальних і некримінальних потоків; прогнозування економічної ситуації в сфері обігу капіталу за допомогою системи індикаторів, які показують динаміку інвестиційних операцій у короткостроковому періоді, ступінь стабільності і прозорості банківської системи, рівень платіжної дисципліни агентів, які здійснюють операції з зарубіжними партнерами; забезпечення контролю валютних операцій руху капіталів; стимулювання національного експорту та регулювання імпорту поставок в інтересах вітчизняних товаровиробників, захисту товарного, валютного та фондового ринків України від несприятливого впливу світової кон'юнктури, недобросовісної іноземної конкуренції та інших протиправних дій; виявлення, припинення та попередження спроб легалізації незаконних доходів та вивезення капіталу одержаного злочинним шляхом; створення сприятливих умов для репатріації українського капіталу тощо;

— визначення спеціальних принципів валютного контролю, до яких віднесено: постійне вдосконалення законодавчої бази щодо контролю та нагляду; багаторівнева система контролю за резидентами та нерезидентами; покращення

матеріально-технічного та кадрового забезпечення органів нагляду; постійне підвищення кваліфікації спеціалістів валютного нагляду; застосування досвіду зарубіжних країни, втілення світових стандартів і практики нагляду;

– класифікацію органів валютного нагляду на основі розподілу їх повноважень, зокрема виділено органи валютного нагляду (Національний банк України, Державна фіскальна служба України) та агенти валютного нагляду (банки, небанківські фінансові установи та операторів поштового зв'язку (уповноважені установи));

дістало подальший розвиток:

– наукові уявлення щодо виникнення, становлення та розвитку правових засад регулювання валютного контролю в Україні;

– пропозиції щодо віднесення валютного нагляду до видів фінансового контролю на підставі спільних методів, принципів і завдань;

– положення про те, що механізм фінансово-правового регулювання валютного контролю являє собою систему взаємопов'язаних елементів, таких, як, об'єкт, суб'єкти та методи валютного контролю, за допомогою яких реалізуються мета, завдання і функції останнього;

– практичні рекомендації, що спрямовані на внесення змін до ст.ст. 2, 9,10, 11, 12 Закону України «Про валюту і валютні операції».

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено та використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – шляхом удосконалення норм чинного законодавства щодо реалізації валютного контролю в Україні (акт Інституту законодавства Верховної Ради України від 28 грудня 2018 р. № 22/597-1-15);

– *практичній діяльності* – під час здійсненні контролю за дотриманням валютного законодавства (довідка Головного управління ДФС у Житомирській області від 16.05.2019 року № 5910/14/06-30-51);

– *освітньому процесі* – для підготовки навчально-методичних матеріалів і викладання таких навчальних дисциплін як «Фінансове право», «Податкове

право, «Оцінка та аналіз правового регулювання економіки» (акт Національної академії внутрішніх справ від 20.02.2019 року);

– *науково-дослідній діяльності* – для формування низки пропозицій щодо удосконалення фінансово-правового регулювання валютного контролю (акт Національної академії внутрішніх справ від 22.01.2019 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертації пройшли апробацію на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Херсон, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці» (м. Київ, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції розвитку національних економік: економічний та правовий виміри» (м. Київ, 2017 р.), Науково-практичній конференції «Актуальні проблеми правового регулювання економіки» Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, 2017 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Одеса, 2018 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку правової системи України» (м. Львів, 2018 р.), Електронне видання матеріалів круглого столу «Єдність адміністративно-правової думки в умовах 100-річчя Соборності України» (м. Київ, 2018 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (182 найменування на 22 сторінках) та п'яти додатків. Повний обсяг дисертації становить 220 сторінок, з них загальний обсяг тексту – 196 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

1.1. Генезис фінансово-правового регулювання валютного контролю

Важливе місце серед елементів економічної політики держави належить валютному контролю. Становлення й розвиток валютного контролю має значний історичний досвід, що дає можливість здійснити історико-правовий аналіз його виникнення та особливостей розвитку в Україні.

На нашу думку, такий аналіз доцільно розпочати, досліджуючи період, який охоплює часи Київської Русі (IX – кінець XII ст.). Перші згадки про гривню знаходять ще у «Повісті минулих літ» Нестора Літописця. В обіг її ввів князь Володимир Великий, саме тому його портрет зараз можна побачити на одногривневій купюрі.

За княжої доби існували тільки два номінали: злотник та срібняк. На аверсі карбували зображення самого князя, на реверсі – тризуб як родовий знак. На території Русі виливали різні форми гривні. Київські були шестикутні, новгородські виглядали як довгі срібні палички, а найоригінальнішу форму мали волзькі гривні – нагадували маленькі човни. Гривня лишалась основною грошовою одиницею Київської Русі до XIV століття.

У другій половині XIV – XV ст. панівне становище на грошовому ринку посіли празькі гроші, – монети, що карбувалися у величезній кількості чеськими королями, починаючи з 1300 р. Найпоширенішими на українських землях є гроші Вацлава IV (1378–1419). Останні з монет цього типу датуються першою половиною XVI ст. Крім празьких грошів, у монетних скарбах цього часу бачимо продукцію польських, литовських, золотоординських, московських монетних дворів. При проведенні значних фінансових операцій використовувались золоті дукати (3,48 г), переважно угорського карбування. Одиницями грошової лічби

були копа, що дорівнювала 60 грошам (1 гріш = 10 денаріїв (пенязів), яка використовувалась у Великому князівстві Литовському, та гривна (48 грошів, 1 гріш = 18 денаріїв), що домінувала в Галичині [54, с. 38].

У XVI ст., внаслідок грошової реформи Сигізмунда 1526–1528 рр. Грошова система українських земель зазнає суттєвих змін. На ринку з'являються нові номінали: шостак – 6 грошів, трояк – 3 гроші, гріш, тернарій (третяк) – 3 денарії, солід (шеляг) – 6 денаріїв тощо. Основною лічильною одиницею стає злотий, що дорівнював 30 грошам. Зростали і кількість та асортимент великої монети – з'являються срібні талери (близько 28 г.) та їх фракції $1/2$ та $1/4$. Карбувались вони переважно на монетарних заводах Голландії, Південних Нідерландів, різних володінь Німеччини, рідше Польщі. Серед золотих дукатів переважають голландські та угорські, а також венеціанські «цехіни». У 16 ст. співвідношення талера і дуката переважно становило 3:2.

У XVII ст. вводяться в обіг нові номінали монет – це орти ($1/4$ талера) та півтораки ($1\ 1/2$ Кредитні гроша) – низькопробні «тинфи», номінальна вартість яких дорівнювала 1 злотому (30 грошів), а реальна – не перевищувала 12, та мідні соліди – «боратинки». В цей час було відкрито Львівський монетний двір, який функціонував у 1656–1663 рр. (з перервами). Тут випускались переважно срібні орти та шостаки, а також невелика кількість талерів та золотих монет.

Дискусійним залишається і питання проведення грошового карбування Богданом Хмельницьким. Більшість дослідників не схильні підтримувати цієї думки, але дехто (зокрема акад. І. П. Крип'якевич) її схвалює. Є також дані про карбування півтораків – чехів гетьманом П. Дорошенком у м. Лисянці [150, с. 148].

На українських землях, які після укладення Андрусівського перемир'я 1667 залишилися у складі Речі Посполитої до першого її поділу (1772), грошове господарство залишилося практично без змін.

Іншою була картина, на землях, що відійшли до Російської держави. Тут відразу ж почали поширюватися російські монети, які населення не завжди хотіло приймати. В документах тих часів згадуються гривні, рублі, алтини, деньги і

копійки. Після Полтавської битви 1709 Петро I заборонив використовувати іноземну монету в Україні, але вона ще зустрічалась на ринку до 30-х рр. 18 ст. Упродовж 18 ст. і до революції 1917 тут домінували російський рубль та копійка (1/100 рубля).

Унаслідок першого поділу Речі Посполитої (1772) Галичина відійшла до складу Австрійської імперії. У 1774 Австрією було захоплено і Буковину. На цих землях австрійський уряд запровадив власну грошову систему: 1 гульден (флорин) дорівнював 60 крейцерам. Деякий час велося карбування мідних монет для Галичини номіналом 1 шилінг, та 3 крейцари. З 1857 гульден став дорівнювати 100 крейцерам. Внаслідок грошової реформи 1892 у Австро-Угорщині було запроваджено золотий монометалізм і основною грошовою одиницею стала корона (крона), яка ділилася на 100 геллерів (філлерів).

Після відновлення української національної державності 1917 р. з'явилась необхідність випустити власні гроші.

Ухвалою Української Центральної Ради від 19 грудня 1917 року було вирішено випустити перші кредитні білети номінальною вартістю 100 карбованців. Вони були віддруковані в одній з українських друкарень Києва і з'явилися в обігу вже 24 грудня того ж року. Це були перші паперові гроші, на яких було поміщено зображення державного герба України – тризуба і написи українською мовою. Одночасно на банкнотах цієї емісії бачимо написи російською, єврейською та польською мовами.

Законом Української Народної Республіки від 01 березня 1918 року грошовою одиницею стала гривня, яка дорівнювала 1/2 карбованця і ділилася на 100 шагів. У обігу перебували грошові знаки вартістю 10, 25, 50, 100, 250, 1000 карбованців, а також 2, 5, 100, 500, 1000 і 2000 гривень. Гривні всіх номіналів, крім 5 гривень, були надруковані у Берліні, 5 гривень випускались у Станіславі (тепер м. Івано-Франківськ). Карбованцеві купюри друкувались у Києві, Кам'янці Подільському та в деяких інших містах. Поліграфічний рівень їх виконання значно гірший і у зв'язку з цим їх часто підробляли. Розмінна монета – шаги, випускались у вигляді поштових марок, номінальною вартістю 10, 20, 30, 40 та 50

шагів. Грошові знаки часів Української Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР мають високу мистецьку вартість. У їх проектуванні брали участь відомі митці: Нарбут, Модзалевський, Красівський, Приходько, Романовський, Середа, Краловський.

Під час першої світової війни та визвольних змагань українського народу у зв'язку з браком розмінної монети з'явилась велика кількість міських та регіональних грошових знаків т. зв. бон, чеків, розмінних знаків тощо. Зокрема, на Волині вони випускались у Кременці, Дубно, Луцьку, Острозі, Житомирі, Рівному, а в Галичині – у Львові, Дрогобичі, Бродах, Золочеві, Тернополі, Збаражі, Сокалі.

Після встановлення на українських землях більшовицького режиму, а згодом і включення їх до складу СРСР тут були поширені знаки радянського зразка. На західноукраїнських землях у міжвоєнний період використовувались гроші держав, до складу яких вони входили: у Галичині польська марка, а з 1924 – злотий, що дорівнював 100 грошів, на Закарпатті – чехословацька крона, яка ділилася на 100 геллерів, а на Буковині – румунська лея, що складалася з 100 бані.

Україна тривалий час перебувала у складі Радянського Союзу. Головним принципом валютної системи СРСР була державна валютна монополія. Це означає, що держава була єдиним законним власником іноземної валюти, яка концентрувалась в одних руках і розподілялась з центру за допомогою валютного плану. Держава мала виключне право на здійснення операцій з валютними коштами, на управління належними їй золотовалютними резервами.

Прикладом спеціалізованого органу валютного регулювання в радянський період з 1917 р. по 1925 р. була Особлива валютна нарада при Наркоматі фінансів СРСР, яка була створена у період тимчасової лібералізації валютної політики і мала широкі повноваження щодо ліцензування валютних операцій. Очолював її Лев Волін. Участь у роботі цього органу представників різних відомств забезпечувала, з одного боку, здійснення виваженої валютної політики, а з іншого, прийняття оперативних рішень з питань, які вимагали міжвідомчого вирішення. Особлива валютна нарада також надавала дозволи державним і

кооперативним підприємствам та установам, приватним особам для переказу за кордон валюти, сума якої перевищувала встановлені державою норми. Дозволи або посвідчення Особливої валютної наради про переказ за кордон іноземної валюти видавалися лише за наявності дозволу наркомату зовнішньої торгівлі на купівлю за кордоном певного товару; перевезення іноземної валюти вище офіційно встановленої норми – із зазначенням підстав, офіційно завірених господарськими органами (наприклад, під час поїздки чиновників чи спеціалістів у довгострокове відрядження). Проте на практиці підприємства знаходили способи обійти це обмеження. Не маючи ліцензій на купівлю валюти, вони отримували її через валютних маклерів. Більше того, інколи навіть при внутрішніх взаємних розрахунках підприємства та організації розраховувалися іноземною валютою [78, с. 53].

Функції регулювання валютних надходжень від реалізації продукції виконували такі державні органи, як Держплан, Держбанк, Міністерство фінансів. Усі найважливіші рішення щодо функціонування валютного ринку приймалися Радою Міністрів СРСР, окремі міністерства і відомства мали обмежену свободу дій у цій сфері навіть щодо технічних питань з основної діяльності. Головними нормативно-правовими документами, що визначали механізми функціонування державної валютної монополії на різних етапах її розвитку були: Декрет Ради Народних Комісарів (надалі – РНК) РРФСР «Про угоди з іноземною валютою та дорогоцінними металами»; Постанова Центрального Виконавчого Комітету (надалі – ЦВК) та РНК СРСР «Про торгівлю фондовими та валютними цінностями»; Постанова ЦВК та РНК СРСР «Про угоди з валютними цінностями і платежі в іноземній валюті»; Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про угоди з валютними цінностями на території СРСР» [181, с. 83].

Дослідження вітчизняних науковців щодо валютної системи часів Радянського Союзу свідчать, що головним виконавчим органом державного управління у сфері валютного регулювання в СРСР Закон визначав Держбанк СРСР. На нього покладалося виконання таких функцій: 1) управління валютними резервами, що знаходяться на його балансі; 2) визначення сфери та порядку обігу

іноземної валюти на території СРСР; 3) регулювання курсу карбованця; 4) встановлення загальних правил видачі та видача ліцензій уповноваженим банкам на здійснення валютних операцій [149, с. 268].

Позитивним моментом у валютному регулюванні та контролі в СРСР було закріплення на законодавчому рівні конкретних напрямів та методів валютного регулювання, встановлення цілей і принципів валютного контролю, а також повноважень органів державного управління в сфері валютного регулювання та контролю.

Проте після розпаду СРСР українська економіка отримала в спадок цілу низку негативних явищ, характерних для початкового етапу розвитку валютного ринку України: 1) організаційну слабкість банківської системи; 2) низький рівень державних валютних резервів; 3) кризу неплатежів у безготівковому обігу з країнами СНД, зокрема з Росією; 4) відсутність заборони на проведення будь-яких обмежень на продаж іноземної валюти юридичним особам і системи обов'язкового продажу іноземної валюти; 5) недосконалість системи контролю за проведенням валютних операцій і порядку переміщення валюти через кордон України; 6) широке використання іноземних валют у внутрішньому обігу, яке істотно підірвало стійкість і без того слабкої грошової одиниці – купона; 7) постійний дефіцит платіжного балансу у відносинах з країнами СНД і загострення економічної та енергетичної кризи.

Перехідний етап розвитку валютного ринку в Україні можна розділити на кілька періодів: 1) попередній – з прийняття Декларації про державний суверенітет України до виходу України з «рубльової зони»; 2) період упровадження власної національної грошової одиниці та прийняття валютного законодавства; 3) період спроби відновлення державної валютної монополії; 4) період лібералізації валютного ринку та відносної стабілізації валютного курсу карбованця, який закінчився запровадженням національної валюти – гривні; 5) період удосконалення взаємовідносин суб'єктів валютного ринку з метою стабілізації валютного курсу і створення передумов для поліпшення економічного добробуту української держави [34, с. 15].

На початку 90-х років регламентація порядку здійснення валютних операцій, діяльність більшої кількості суб'єктів валютних відносин створили передумови для розробки спеціального нормативного документа з питань валютного регулювання. 01 березня 1991 р. Верховна Рада СРСР прийняла Закон СРСР «Про валютне регулювання», який ознаменував перехід до нової валютної політики, що будувалася на демократизації валютної діяльності і її державному регулюванні. Закон визначав загальні принципи здійснення валютних операцій у внутрішньогосподарському обігу та міжнародних розрахунків, повноваження і функції державних органів у валютному регулюванні та управлінні валютними ресурсами, права та обов'язки радянських і іноземних громадян, юридичних осіб щодо володіння, користування і розпорядження валютними цінностями, цілі та напрями валютного контролю, відповідальність за порушення валютного законодавства.

Спроби створення нормативного підґрунтя для здійснення операцій з іноземною валютою були зроблені у 1991 р. у Законі УРСР «Про зовнішньоекономічну діяльність» [65], де вперше в українському законодавстві розглядались такі поняття, як «іноземна валюта», «валютні кошти». Цим же Законом були регламентовані питання обов'язкового розподілу валютної виручки від зовнішньоекономічної діяльності, надання кредитів в іноземній валюті суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, а також порядок розрахунків в іноземній валюті. Головним кроком у розвитку валютного ринку в Україні було запровадження у 1993 році основних елементів системи його регулювання. Прийняття низки декретів Кабінету Міністрів України щодо валютного регулювання поклало початок створенню юридичної основи подальшого розвитку валютного ринку. Надалі, залежно від економічної ситуації, що склалася в Україні, виконавча влада постійно вдосконалювала існуючу систему валютного регулювання і контролю.

Першим спеціальним нормативним актом, що мав регулювати грошово-кредитні та валютні відносини в Україні, став прийнятий 19 лютого 1993 р. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та вал-

ютного контролю» [47] (далі – Декрет), що ввів у юридичну практику такі важливі поняття, як «валютні цінності», «валюта України», «резиденти», «нерезиденти», «валютні операції», «конвертована валюта» та багато інших, а до цього його функцію виконували статті 129 та 169 Цивільного кодексу України, згідно з якими грошові зобов'язання повинні були виражатися в радянській валюті, а вираження та оплата грошових зобов'язань в іноземній валюті здійснювалися тільки у випадках та порядку, передбаченому чинним законодавством України. Вся грошово-кредитна політика в той час зводилася до друкування Національним банком України (далі – НБУ) необхідних для державного бюджету грошей (лише за 1992 р. грошова маса зросла в 25,6 раза) в основному для підтримки бюджетних підприємств, більшість з яких були збитковими та нерентабельними.

Пріоритетними завданнями Декрету були: стабілізація курсу українського карбованця щодо іноземних валют, концентрація валютного попиту і пропозиції, поступова ліквідація паралельного обігу іноземних та національних валют, залучення валютних коштів в Україну та скорочення імпортованої інфляції. Декретом було встановлено основні принципи проведення операцій з валютою України та з іноземною валютою на території України, операцій на валютному ринку, розмежовано повноваження органів влади і визначено функції банківської системи у регулюванні валютними ресурсами. В Декреті вперше проголошено гарантоване право власності резидентів і нерезидентів на валютні цінності в країні; визначено загальні принципи володіння, користування і розпорядження валютними цінностями державою, підприємствами й організаціями, а також громадянами; встановлено основні положення порядку здійснення валютних операцій резидентами і нерезидентами.

Декретом намічено основні цілі і напрями валютного контролю, введено поняття органу валютного контролю, а також положення про звітність по валютних операціях і відповідальності за порушення валютного законодавства. За Декретом основним органом валютного регулювання став НБУ, що відповідає світовій практиці, де подібні функції здійснюють центральні (національні) банки відповідних держав. Але порівняно із Законом СРСР «Про валютне регулювання»

зазначений Декрет мав низку недоліків. По-перше, відсутня класифікація валютних операцій, яка мала істотне значення для визначення правового режиму того чи іншого виду операцій; по-друге, в Декреті не зазначено ні цілей, ні напрямів, ні форм, ні видів валютного контролю; по-третє, чітко не визначено компетенцію органів державного управління у сфері валютного регулювання і контролю.

Оскільки система внутрішньої конвертації мала базуватися на розвинутому міжбанківському ринку, а також діяти в умовах інфляції, іншим Декретом Кабінету Міністрів України «Про порядок використання надходжень в іноземній валюті» від 19 лютого 1993 р. № 16-1093 було запроваджено обов'язковий продаж через уповноважені банки на Міжбанківському валютному ринку України 50% надходжень в іноземній валюті на користь резидентів.

При цьому такий порядок не поширювався: на валютну виручку, яка спрямовувалася на погашення використаних валютних кредитів, отриманих за дозволом НБУ або гарантованих урядом, залишки коштів на поточних балансових рахунках резидентів на момент прийняття Декрету; іноземну валюту, яка ввезиться для внесення у статутні фонди спільних підприємств, а також виручку в іноземній валюті за експорт продукції власного виробництва, яка надходить на користь підприємств з іноземними інвестиціями.

Декрет Кабінету Міністрів України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 р. № 187/94-10ВР передбачає визначення граничних термінів відстрочення платежу за експортні поставки, а також авансування імпорту. Ці декрети поклали початок формуванню певної системи валютного регулювання і валютного контролю, що мало сприяти подоланню інфляційних процесів і привести до оздоровлення економіки в цілому.

Одним із важливих етапів на шляху до глобалізації стало те, що Україна як незалежна держава ратифікувала у серпні 1992 р. Угоду про міжнародний монетарний фонд, таким чином, виконуючи певні зобов'язання щодо організації власної національної валютної системи. Пізніше, залежно від економічної ситуації, що складалася в Україні, виконавчою владою існуюча система вал-

ютного регулювання та контролю постійно вдосконалювалася. Так, Указом Президента України

від 02 листопада 1993 р. «Про додаткові заходи щодо вдосконалення валютного регулювання» тимчасово вводився порядок поповнення офіційних валютних резервів за рахунок викупу 10% валютних надходжень, що підлягали обов'язковому продажу. Кошти цих резервів спрямовувалися на стабілізацію валютного курсу національної грошової одиниці. Кабінет Міністрів України разом з НБУ на виконання Указу Президента прийняли спільну постанову «Про порядок визначення офіційного валютного курсу українського карбованця до іноземних валют». Відповідно до цієї постанови НБУ за погодженням з Кабінетом Міністрів на підставі даних Міністерства економіки та Міністерства статистики про цінові співвідношення продукції, товарів та послуг із урахуванням стану платіжного балансу визначав офіційний курс українського карбованця.

З метою вдосконалення системи валютного регулювання Верховною Радою України також був прийнятий ряд законів про внесення змін до Декрету. Законами було встановлено, що незаконні скуповування, продаж, обмін чи використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави, тобто вчинення цих дій без відповідного дозволу (ліцензії), тягнуть за собою адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством України.

В 1994 році грошово-кредитна політика була остаточно переорієнтовано на гальмування інфляції та встановлення державного контролю над монетарною сферою. Проводячи політику керовано-плаваючого курсу, НБУ завдяки інтєрвенціям вдалося підтримати відносну стабільність карбованця.

Слід зазначити, що в травні 1994 року Постановою Правління НБУ було затверджено «Положення про офіційний валютний резерв НБУ», згідно з яким НБУ створює офіційний резерв для втручання в операції на валютному ринку з метою впливу у визначеному напрямі на курс національної валюти до іноземних валют шляхом купівлі-продажу іноземної валюти. Як бачимо, тягар суто адміністративних заходів продовжував залишатися ще значним. Так, залишався в

силі обов'язковий продаж частини надходжень в іноземній валюті на користь резидентів за офіційним валютним курсом, а торгівля іноземною валютою, що не підлягає обов'язковому продажу, здійснювалася за курсом з відхиленням від офіційного не більш як у 2 рази. Був установлений і розмір маржі між курсом купівлі та курсом продажу: для безготівкових операцій – не більш як 2,5% від офіційного валютного курсу, для готівкових – не більш як 2,5% від подвійного курсу.

Національний банк України визначив порядок, згідно з яким використання іноземної валюти як засобу платежу на території України дозволяється лише для проведення платежів на підприємствах торгівлі товарами з оплатою в іноземній валюті. За валюту можуть реалізовуватися тільки товари іноземного виробництва, ввезені в Україну з дотриманням митних правил, оплата яких здійснена торговельною організацією в іноземній валюті в безготівковому порядку безпосередньо резиденту чи посереднику за укладеним контрактом з нерезидентом. Комісійна торгівля за валюту, а також стягнення комісійних за послуги в іноземній валюті між резидентами заборонялись. Враховуючи реалії сьогодення, коли переважна більшість валют країн колишніх республік СРСР є неконвертованими, а економічні взаємозв'язки з ними, що історично склалися, необхідно поглиблювати та вдосконалювати, НБУ спеціальним листом дав дозвіл уповноваженим банкам проводити операції з готівковою неконвертованою валютою. При цьому обов'язковою вимогою встановлювалась наявність домовленості чи угоди з іноземним банком про вивезення готівкової валюти для зберігання її на кореспондентський рахунок уповноваженого банку України. Ця угода передбачає обмін зразків банкнот іноземної валюти з описом їх ознак.

З 05 листопада 1994 року був установлений новий порядок визначення курсу та використання карбованця. Так, офіційний курс карбованця до долара США, німецької марки, російського рубля та білоруського рубля визначався НБУ на основі результатів торгів на Українській міжбанківській валютній біржі. Курс карбованця до інших іноземних валют визначався через крос-курси Фран-

кфуртської валютної біржі, Московської міжбанківської валютної біржі та через крос-курси, що публікує газета «Financial Times».

У постанові Правління НБУ «Про заходи щодо лібералізації валютного ринку України» від 16 травня 1995 року йшлося про недоцільність подальшого продовження обов'язкового викупу до офіційного резерву НБУ 10% валютних надходжень від суб'єктів господарської діяльності, які були раніше визначені Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо вдосконалення валютного регулювання». Цією Постановою дозволялося здійснювати обов'язковий продаж валютних надходжень (40%) та вільних валютних коштів резидентів України як через Українську міжбанківську валютну біржу, так і безпосередньо через уповноважені банки на міжбанківському валютному ринку України.

Як бачимо, з цього періоду Україна поступово розпочала перехід до загальноприйнятих у світовій практиці цивілізованих форм та методів валютного регулювання та валютного контролю.

25 травня 1995 року НБУ припинив перереєстрацію раніше наданих індивідуальних ліцензій на використання готівкової іноземної валюти як засобу платежу на території України, а 1 серпня взагалі припинив дію перереєстрованих ліцензій на використання іноземної валюти як засобу платежу на території України. З цього моменту не допускається реалізація на території України резидентами та нерезидентами товарів, робіт та послуг за готівкову іноземну валюту. При цьому мається на увазі, що всі розрахунки в іноземній валюті між підприємствами торгівлі та сфери послуг, що мали право на торгівлю та надання послуг за іноземну валюту, та іншими резидентами України за товари, роботи та послуги, що реалізуються останнім, можуть здійснюватися на території України у карбованцях та в іноземній валюті у формах, що мають місце у міжнародній практиці (включаючи оплату кредитними та дебетними картками), крім розрахунків готівковою іноземною валютою. Підприємства втрачали право приймати готівкову іноземну валюту, заборонялося також приймати готівкову іноземну валюту до статутних фондів підприємств (крім банків). Уповноважені банки приймали виручку підприємств у готівковій іноземній валюті на бло-

кований рахунок без права зарахування на поточні рахунки підприємств. Прийнята на блоковані рахунки підприємств іноземна готівкова валюта продавалася уповноваженим банком на міжбанківському валютному ринку України, а її карбованцевий еквівалент зараховувався на рахунок підприємства.

У травні 1997 року Україна заявила про приєднання до статті 8 МВФ - юридично гривня стала конвертованою валютою за поточними операціями, що передбачало зняття обмежень на здійснення валютних операцій, які обслуговують торговельний баланс держави. У зв'язку з цим було скасовано обов'язковий продаж валюти, який для підтримання курсу гривні знову було відновлено 7 вересня 1998 року [74, с. 121].

Визначальною рисою валютно-курсової політики 1997–1998 років було забезпечення керованості обмінного курсу в межах валютного коридору. Це визначило чіткіші орієнтири учасникам зовнішньоекономічної діяльності і було важливим антиінфляційним чинником. Таким чином, у сфері встановлення режиму валютного курсу політика НБУ еволюціонувала від фіксації обмінного курсу карбованця (листопад 1992 – жовтень 1994 р.) при наявності множини курсів до плаваючого курсу за підсумками торгів на Українській міжбанківській валютній біржі спочатку для карбованця, а потім для гривні (жовтень 1994 – серпень 1997 р.), потім – до введення для гривні валютного коридору, що погоджувався з МВФ (офіційно – з 01 вересня 1997 р.). Але вже в 1999 році валютний коридор знову було змінено плаваючим курсом, а в лютому 2000 року це було оголошено офіційно. Валютне регулювання в Україні в цілому здійснювалося достатньо послідовно. Після введення національної валюти почала виявлятися тенденція до лібералізації. У зв'язку з кризою у валютній сфері в 1998 році відбулось посилення обмежень.

Постановою Правління НБУ від 4 травня 1998 р. №34 затверджений Класифікатор іноземних валют та банківських металів, який поділяє існуючі у світі валюти на три групи:

- вільно конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями та продаються на головних валютних ринках світу (1 група);
- вільно конвертовані валюти, які широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями та не продаються на головних валютних ринках світу (2 група);
- неконвертовані валюти (3 група).

Віднесення іноземної валюти до тієї чи іншої групи обумовлене тим, що Міжнародний валютний фонд до вільно конвертованих валют відносить валюти тих країн, парламенти (уряди) яких ратифікували статтю VIII Угоди МВФ. Перелік держав, які прийняли зобов'язання статті VIII Угоди МВФ, наведений у додатку до Класифікатора. Тобто до вільно конвертованих валют належать валюти як 1-ї, так і 2-ї груп. Разом з тим, слід звернути увагу на те, що згідно з п. 1.3 Положення про порядок іноземного інвестування в Україну, затвердженого Постановою Правління НБУ від 10 серпня 2005 р. № 280 іноземні інвестиції в Україну в грошовій формі дозволяється здійснювати в іноземній валюті виключно для 1 групи Класифікатора. Таким чином, НБУ звужив можливості іноземних інвесторів щодо здійснення інвестицій в іноземній валюті порівняно з Законом «Про режим іноземного інвестування», який допускає будь-яку «конвертовану» валюту. Попри те, що НБУ з очевидністю перевищив свої повноваження, власне позиція щодо допуску до здійснення інвестицій лише іноземних валют 1-ї групи Класифікатора видається обґрунтованою з точки зору публічних інтересів України.

З січня 2003 року НБУ дозволив банкам здійснювати за дорученням і за рахунок коштів клієнтів операції з купівлі-продажу іноземної валюти I групи Класифікатора за іноземні валюти I групи Класифікатора без наявності зобов'язань у цих валютах як на міжнародних валютних ринках, так і на міжбанківському валютному ринку. Водночас з метою поступового наближення до умов функціонування світових валютних ринків, уповноваженим банкам дозволено здійснювати на міжнародних валютних ринках операції купівлі-продажу інозе-

мної валюти групи Класифікатора за іноземні валюти І групи Класифікатора на умовах «форвард» за дорученням та за рахунок коштів клієнтів, які є суб'єктами господарської діяльності України, а з 24 жовтня 2003 року такі операції дозволені на міжбанківському валютному ринку України. З метою розширення спектру банківських послуг, які уповноважені банки надають своїм клієнтам – фізичним особам, які не є суб'єктами господарської діяльності України, їм дозволено за бажанням фізичних осіб здійснювати конвертацію вільноконвертованої іноземної валюти, що знаходиться на рахунку, в іншу іноземну валюту цієї ж групи валют з одночасним зарахуванням купленої валюти на рахунок [73, с. 115].

Для подальшої розбудови ринку банківських металів з вересня 2003 року уповноваженим банкам дозволено купівлю банківських металів без наявності зобов'язань як на міжбанківському валютному ринку України, так і на міжнародних, а також здійснення операцій на умовах «форвард» на міжнародних ринках в межах 50% від лімітів відкритої валютної позиції. Окремі рішення Національного банку України спрямовувалися на прискорення зовнішньоекономічних розрахунків шляхом спрощення процедури купівлі іноземної валюти.

Для розширення використання гривні в міжнародних розрахунках НБУ розширено режим проведення операцій банками-нерезидентами за власними кореспондентськими рахунками в гривнях, відкритими в уповноважених банках України. Заходи з лібералізації міжбанківського валютного ринку України вплинули і на його готівковий сегмент. Так, з 14 березня 2003 року скасовано вимогу дотримання уповноваженими банками граничного 5% відхилення курсу гривні до іноземних валют від офіційного курсу при здійсненні операцій купівлі-продажу готівкової валюти через каси та пункти обміну валют.

У 2003 році НБУ пом'якшені вимоги до окремих операцій, пов'язаних з кредитуванням в іноземній валюті. Поряд з цим, фізичним особам надано право отримувати кредити в іноземній валюті від уповноважених банків та від нерезидентів, що сприятиме більш повному задоволенню споживчих потреб. Протягом 2003 року вдосконалювалися норми, що регламентують переміщення через митний кордон України фізичними та юридичними особами валютних цінностей: для

фізичних осіб спрощено процедуру вивозу готівкової іноземної валюти та здійснення переказів іноземної валюти за межі України; для уповноважених банків спрощена процедура ввезення банківських металів і банкнот іноземних держав. Одночасно з цим НБУ вжив ряд заходів із попередження відтоку валюти за кордон (скориговано норми щодо ідентифікації клієнтів за операціями з готівкою, які здійснюються без відкриття рахунку, з 10 000 євро на 50 000 гривень; затверджена процедура закриття анонімних валютних рахунків та кодованих рахунків фізичних осіб в іноземній та національній валюті України). Важливою подією у січні 2003 року стало приєднання України до Спеціального стандарту поширення даних Міжнародного валютного фонду (ССПД МВФ), що забезпечує публікацію економічних і фінансових даних державами-членами МВФ, які мають намір виходу на міжнародні ринки капіталу в умовах поглиблення світової економічної та фінансової інтеграції.

Поряд з цим було прийнято постанову Правління НБУ від 14 жовтня 2003 р. № 444 «Про затвердження Правил складання та подання звітності Міжнародному валютному фонду». Правила складання та подання звітності Міжнародному валютному фонду визначають порядок складання та подання звітності з грошової та банківської статистики, статистики платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції згідно з рекомендаціями ССПД МВФ для розміщення у статистичних збірниках «Міжнародна фінансова статистика», «Статистика платіжного балансу» та «Річний звіт Міжнародного валютного фонду».

Необхідно наголосити, що значна частина норм основних законів, які відносяться до сфери валютного регулювання і валютного контролю, містять норми, що регламентують діяльність уповноважених банків, встановлюють порядок безготівкових розрахунків юридичних осіб, визначають основні напрямки валютного контролю та інше. Проте повільні темпи структурної перебудови, значні політичні ризики та недосконалий правовий захист приватної власності спричинили посилення процесів відпливу капіталів з України. Здійснення валютної лібералізації валютного ринку України та зняття валютних обмежень потребує підвищення контролю за суворим дотриманням суб'єктами зовніш-

нроекономічної діяльності валютного законодавства України, заходів передбачених Указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України та інструкціями НБУ щодо децентралізації і лібералізації валютного ринку.

На сьогодні виокремлюється ряд проблем валютного регулювання та контролю, які полягають зокрема в тому, що встановлено жорсткі норми валютних обмежень, що заважає лібералізації валютних відносин, незначна увага приділяється регулюванню руху капіталу, недостатня і застаріла нормативно-правова база валютного регулювання та контролю. Чинне законодавство України встановлює загальний дозвіл ведення валютних операцій, але в суворо обмеженому порядку і при забороні здійснення певних дій, тобто встановлений режим валютних обмежень. Валютні обмеження є головним елементом національної системи валютного регулювання. Сама історія валютних обмежень є дуже специфічною, тому що вони використовувалися майже у всіх розвинених країнах Західної Європи, а також США, Японії та інших країнах, які застосовували політику жорстких валютних обмежень на рух капіталів та на проведення поточних валютних операцій в певний період.

Суть валютних обмежень полягає в законодавчій та адміністративній забороні, лімітуванні операцій з валютою чи валютними цінностями [98, с. 161]. У системі валютних обмежень, що діють в Україні, слід виокремити: обмеження, пов'язані з ліцензуванням валютних цінностей; обмеження, зумовлені встановленням порядку придбання іноземної валюти за дорученням і за рахунок резидентів на міжбанківському валютному ринку України з метою забезпечення виконання їх зобов'язань за зовнішньоекономічними контрактами; обмеження, пов'язані з використанням іноземної валюти як засобу платежу на території України; обмеження, пов'язані зі встановленням обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті на користь резидентів-юридичних осіб; обмеження, пов'язані зі встановленням порядку здійснення розрахунків в іноземній валюті; обмеження, пов'язані з відкриттям та використанням рахунків у національній валюті нерезидентами на території України; обмеження, пов'язані з

переміщенням готівкової національної та іноземної валюти фізичними та юридичними особами через митний кордон України. Зокрема, фізична особа (незалежно від віку) може вивозити за межі України валюту в сумі, що не перевищує 10 тис. євро, без письмового декларування у митному органі. Якщо валюта України була вивезена з України на законних підставах (за наявності митної декларації), фізична особа може ввезти валюту на суму, що перевищує норму для усного декларування. В той же час вивезення валюти України фізичними особами-резидентами і нерезидентами в сумі, що перевищує вказані вище норми, дозволяється лише на підставі індивідуальної ліцензії НБУ.

Поряд з цим валютні обмеження негативно впливають на розвиток зовнішньоекономічного співробітництва країн. Вони застосовуються тоді, коли в країні бракує іноземної валюти, при істотній зовнішній заборгованості та розладі платіжного балансу. Саме за допомогою згаданих заходів Україна намагається стабілізувати національну валюту. Однак для розвитку національної економіки, посилення інтеграційних процесів виникає необхідність поступової відмови від практики використання жорстких валютних обмежень, оскільки наша держава намагається взяти курс на здійснення валютної лібералізації, яка має на меті зменшення втручання держави в здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Мабуть, першим серйозним кроком на шляху скасування «валютного кріпосного права» в Україні став прийнятий у 2011 році закон про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності, який перекваліфікував з розряду кримінальних злочинів в адміністративні проступки такі види правопорушень: порушення порядку зайняття банківською діяльністю; ухилення від повернення виручки в іноземній валюті; незаконне відкриття та використання за межами України валютних рахунків.

У 2017 році українська влада здійснювала подальшу лібералізацію валютного регулювання.

Нарешті 21 червня 2018 року Верховна Рада ухвалила Закон України № 8152 «Про валюту і валютні операції» (далі – Закон про валюту) у другому

читанні та в цілому, 04 липня документ на зустрічі з бізнесом підписав Президент України, 06 липня він був опублікований в офіційній парламентській газеті «Голос України», а набув чинності 07 липня (вступив у дію 07 лютого 2019 року). Відповідно, втратили чинність: Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 р. та Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 р., а також низка Указів Президента України з валютних питань.

На переконання НБУ наявність єдиного рамкового закону про валюту зробить його прозорим, простим та зрозумілим для населення, бізнесу та банків, а Національному банку дасть можливість більш оперативно та ефективно реагувати на зміни стану платіжного балансу та кон'юнктури ринку. Документ передбачає, що всі чинні адміністративні валютні обмеження поступово скасують, у результаті чого Україна прийде до свободи валютних операцій без обмежень – у «спокійні» для економіки часи. Буде «дозволено все, що прямо не заборонено законом» без додаткових антикризових обмежень і, отже, валютне регулювання стане не перепорою для економічного зростання, а надаватиме економіці підтримку.

Водночас зазначається, що Закон про валюту побудований так, щоб надати НБУ (як відповідальному за цінову та фінансову стабільність) можливість запобігати й долати фінансові кризи.

Такий підхід до валютного регулювання відповідає міжнародній практиці та євроінтеграційним намірам України. Згідно з Угодою про асоціацію з ЄС, з 2021 року Україна повинна почати переговори з ЄС щодо нових валютних правил. Україна взяла на себе зобов'язання, підписавши цю угоду, забезпечити вільний рух капіталу.

З огляду на зазначене при роботі над законопроектом робоча група Національного банку за участі експертів, залучених Європейською комісією в рамках проекту EU-FINSTAR, враховувала Директиву Ради ЄС 88/361. У цьому документі вказуються базові принципи режиму вільного руху капіталу, що діє між країнами-членами ЄС, а також декларується їх намір мати такий же режим щодо

третіх країн. Директива передбачає відсутність обмежень на здійснення валютних операцій та руху капіталу [173, с. 64].

Також у ньому закладено право регуляторів країн вводити тимчасові обмежувальні заходи (так звані *safeguard measures*) терміном до шести місяців з можливістю пролонгації при настанні кризових явищ, фінансової дестабілізації та інших форс-мажорних обставин. Аналогічний принцип закладений і в Законі України про валюту.

Також ми проаналізували досвід найближчих країн-сусідів зі Східної Європи, які мають свої окремі закони про валютні операції або у яких норми містяться в законах про центральні банки, законах про валюту тощо. Ми вивчили законодавчі акти Польщі, Болгарії, Румунії, Чехії, Хорватії, а також окремих країн за межами ЄС – Ізраїлю і Туреччини. Закони всіх цих країн передбачають свободу здійснення валютних операцій і визначають особливості валютнообмінних операцій, розрахунків у вітчизняній та іноземній валютах, а також передбачають дозвільні системи і відповідальність за порушення законодавства. І український Закон про валюту стане в один ряд зі своїми аналогами з країн Центральної та Східної Європи. Також Закон про валюту отримав підтримку міжнародних фінансових організацій, бізнесу, банківського сектору, експертної спільноти, парламентарів та державних установ, з якими НБУ проводив обговорення законопроекту після презентації його громадськості 09 серпня 2017 року [179, с. 4].

Потреба в новому законодавстві вельми актуальна, адже в Україні працює понад 10 тисяч підприємств – суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які проводять 2,5 млн операцій на рік і досі працюють за застарілими нормами та зі значною кількістю обмежень. У 2014 року, коли країна була на межі дефолту, НБУ обмежив валютні операції і встановив до них дуже жорсткі вимоги. Частину цих обмежень вже скасовано. Однак досі підприємцям доводиться збирати велику кількість документів для проведення валютних операцій.

Закон про валюту повинен забезпечити перехід України до нової моделі валютного регулювання, яка передбачає вільне проведення валютних операцій на

території України та вільний рух валютних коштів при здійсненні цих операцій між резидентами і нерезидентами. Режим вільного руху капіталу передбачає відсутність валютних обмежень, отже, не потребує валютного контролю як інструменту контролю за їх дотриманням. Натомість дотримання валютного законодавства в цілому покладається на валютний нагляд. При вільному русі капіталу процедури повинні мати не дозвільний характер, як це відбувається досі, а повідомлювальний – для цілей статистики (розрахунку платіжного балансу тощо). За ліберальної моделі валютного регулювання валютні обмеження повинні будуть лише з метою подолання чи запобігання кризі та на короткий термін (не довше ніж шість місяців). Починаючи з 07 лютого 2019 року, українці можуть відкривати рахунки в іноземних фінансових установах та здійснювати через такі рахунки валютні операції, зокрема, інвестувати за кордон без отримання будь-яких індивідуальних валютних ліцензій. Раніше для проведення такої операції потрібно було отримувати дозвіл НБУ, зібравши пакет оригіналів документів, які б підтвердили джерело доходів для таких операцій, а також цільове використання цих коштів. Усі процедури забирали багато часу. Однак і наявність всіх документів не гарантувала отримання дозволу. Під час кризи 2014 року НБУ взагалі заборонив такі операції крім погашення кредитів. Згодом до заборони додали деякі винятки у таких екстрених ситуаціях, як необхідність лікування за кордоном. Відновлювати дозволи на перекази валюти за кордон регулятор почав лише влітку 2017 року. Але дозволили виводити за кордон обмежену кількість валюти – до 50 тисяч доларів на рік. І для цього необхідно було отримати індивідуальну електронну ліцензію від регулятора. За новим Законом про валюту дозволи і індивідуальні валютні ліцензії уже непотрібні. Клієнту доводиться пройти лише стандартну ідентифікацію в банку.

Крім цього, Закон про валюту дає змогу зняти зайвий валютний контроль з дрібних операцій. Раніше державою контролювалися всі валютні операції, але зараз валютний контроль застосовується лише тоді, коли валютні операції перевищують в еквіваленті 150 тисяч гривень.

Найбільш сприятливо на діяльності експортерів та імпортерів, позначився новий Закон про валюту, які найбільше працюють з валютою. Тепер відповідно до нового закону, НБУ пропонує не встановлювати граничний термін для розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, а скасувати санкції за недотримання термінів. Зараз термін експортно-імпортних розрахунків складає 365 днів, до цього був 180 і навіть 120 днів. Це час, за який валюта, наприклад, за продані за кордон українські товари, має надійти в Україну і є своєрідною розстрочкою за розрахунками.

Скасування цього обмеження покращує конкурентні позиції українських експортерів та імпортерів, зменшуються ризики штрафів і збільшується простір для домовленостей між торгівельними партнерами щодо умов розрахунків. Також експортерам не потрібно буде продавати валютну виручку, а компанії зможуть купувати валюту без прив'язки до конкретного експортного контракту. Експортерам не треба обов'язково продавати виручку, а купувати валюту імпортерам можна буде, не прив'язуючись до конкретного контракту.

Ще одне нововведення – як фізособам, так і юрособам не потрібно реєструвати в НБУ залучені з-за кордону кредити. Лише за фактом отримання кредиту компанія має повідомити про це НБУ, де збиратимуть таку інформацію лише для статистики.

Також закон послаблює санкції за порушення валютного регулювання. Раніше розмір штрафу міг досягати 100% від суми операції, а в деяких випадках компанія може навіть втратити статус суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, за порушення термінів закриття контрактів. Новий закон унеможливорює це. Залишається всього два типи ліцензій на операції з валютою: банківська (в тому числі валютна) – для банків і валютна – для небанківських установ (обмінні пункти).

За незначного доопрацювання закон може стати величезним кроком уперед для економіки України, допомогти компаніям інтегруватися у глобальні ринки і стати мультинаціональними корпораціями, стимулювати експорт, стати

локомотивом розвитку фінансового ринку і недержавного пенсійного забезпечення.

1.2. Поняття та особливості фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні

Проблемам валютних відносин у науковій літературі надається значна увага. Проте питання, пов'язані з валютним контролем, розглядаються переважно фрагментарно. Попри поширену практику використання в науковій літературі й практичній діяльності терміна «валютний контроль», для досліджень у цій сфері властиві відсутність чітких підходів до трактування суті цього поняття, правильного розумінні його змісту. Слід також зазначити, що питання фінансово-правового регулювання валютного контролю є на сьогодні дуже актуальним, оскільки новий Закон про валюту не оперує поняттям «валютний контроль», а запроваджує нове поняття «валютний нагляд», який скасовує дозвільний характер валютних операцій і передбачає збір та аналіз інформації на валютному ринку для статистичних цілей. Закон про валюту визначає валютний нагляд як систему заходів, спрямованих на забезпечення дотримання суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами валютного законодавства.

На наш погляд, з'ясування природи і змісту валютного нагляду є неможливим без аналізу поняття «нагляд».

У науковій літературі термін «нагляд» тлумачитися по-різному. Так, у загальному вигляді термін «нагляд» означає спостереження з метою перевірки, групу осіб, орган для спостереження за ким-небудь (технічний, санітарний, патентний, валютний, прокурорський нагляд) [105, с. 6]. Також можна знайти й таке визначення: нагляд – це і здійснення спеціальними державними структурами цільового спостереження за дотриманням виконавчо-розпорядчими органами, підприємствами, установами і організаціями та громадянами правил, передбачених нормативними актами. Контроль є складовою частиною

(елементом) управління, що забезпечує систематичну перевірку виконання Конституції, законів України, інших нормативних актів, додержання дисципліни і правопорядку та полягає у втручанні контрольних органів в оперативну діяльність підконтрольних органів, наданні їм обов'язкових для виконання вказівок, припиненні, зміні чи скасуванні актів управління, вжитті заходів примусу щодо підконтрольних органів; нагляд же має на меті виявлення і попередження правопорушень, усунення їхніх наслідків і притягнення винних до відповідальності, без права втручатися в оперативну та господарську діяльність піднаглядних об'єктів, зміні чи скасування актів управління [33, с. 92].

Зміст терміну «нагляд» в окремих тлумачних словниках, розкривається через термін «контроль». Маємо і зворотню ситуацію, за якої термін «контроль» визначається за допомогою терміну «нагляд». Те, що терміни «контроль» та «нагляд» є дуже близькими один до одного, підтверджує В.Т. Бусел, на думку якого, у звичайному розумінні значення цих слів однаково: спостереження (тимчасове чи постійне) з метою нагляду, перевірки за ким-небудь (або чим-небудь) за дотриманням певних правил [25, с. 992]. На думку В.М. Гаращука, поняття «контроль» і «нагляд» поєднує спільна мета – забезпечення законності та дисципліни. Головною відмінністю контролю від нагляду є те, що «контролюючий орган», на відміну від наглядового, має право втручатися в оперативну діяльність підконтрольного об'єкта (іноді аж до підміни собою його керівного органу), а також те, що контролюючі органи мають право притягувати винних до юридичної відповідальності [35, с. 60].

Так, у сучасних економічних та юридичних дослідженнях термін «валютний контроль» насамперед згадується разом з категорією «валютне регулювання». Слід зазначити, що валютний контроль та валютне регулювання є двома нерозривно пов'язаними між собою категоріями.

Валютний контроль слід розглядати як комплекс заходів, що здійснюють спеціально уповноважені державні органи та інші суб'єкти. Ці заходи спрямовані на забезпечення додержання учасниками валютних правовідносин валютного

законодавства України при проведенні валютних операцій [31, с. 221]. Валютне регулювання – це діяльність державних органів з управління обігом валюти, контролю за валютними операціями, впливу на валютний курс національної валюти, обмеження використання іноземної валюти [84, с. 51].

Проаналізувавши ці поняття, можна зробити наступний висновок: валютний контроль є системною складовою валютного регулювання. Також слід зазначити, що саме через систему валютного регулювання в комплексі з механізмом валютного контролю реалізовується валютна політика держави. Не слід забувати і про те, що в системі валютного контролю валютний контроль органів банківської системи займає домінуючу позицію, оскільки основний комплекс валютних операцій здійснюється саме за посередництвом уповноважених банків. Саме тому ці фінансові установи наділені правами суб'єктів валютного контролю за такими операціями.

В юридичній літературі єдиної точки зору щодо співвідношення сутності контролю та нагляду немає: одна група вчених-адміністративістів вважає, що нагляд є окремим видом (формою) контролю [113; 33; 176], інша – ототожнює ці поняття [2; 3]. Але майже всі дослідники зазначають, що контроль та нагляд мають спільну мету – забезпечення законності та дисципліни, можуть здійснюватися в однакових формах, як-от перевірка, ревізія, інспекція, спостереження, вимоги звітів, пояснень тощо.

У нашому дослідженні, підтримуючи думку науковців, будемо розглядати дані поняття як тотожні, оскільки суть нового поняття валютного нагляду залишилася старою – банки зобов'язані контролювати валютні операції, моніторити їх і вимагати у клієнтів надання підтверджуючих документів. Стаття 11 Закону «Про валюту і валютні операції» регулює валютний нагляд – це той самий екс-контроль, що з моменту вступу в силу закону вивчає валютні операції фізосіб і бізнесу. Ключові параметри фінансового моніторингу закон не змінює. Як і раніше будуть вивчатися агентами валютного контролю (банками) валютні операції клієнтів з урахуванням ризик-орієнтованого підходу. Кожному клієнту буде наданий рівень ризику залежно від типу і суми його операцій. Також у законі

говориться, що банки мають право вимагати у клієнтів підтверджуючі документи, а НБУ визначає форму, порядок і терміни надання банками інформації, пов'язаної з валютними операціями.

Оскільки термін «валютний нагляд» був введений зовсім нещодавно, то в науковій літературі відсутній правовий аналіз цього терміну, тому з врахуванням того, що в нашому дослідженні ми розглядаємо дані терміни як тотожні, проаналізуємо надалі різні підходи до терміну «валютний контроль».

Розглянемо позиції вчених, які вважають, що валютний контроль є урядовою системою контролю за обміном іноземної валюти. Так, О.О. Качан під валютним контролем розуміє регулювання обсягу готівки в іноземній валюті та її обмінного курсу на іншу валюту [76, с. 225]. Схожої думки дотримуються О.А. Костюченко, вказуючи, що валютний контроль – система контролю уряду за обміном іноземної валюти в країні, тобто регулювання обсягу готівки в іноземній валюті та її обмінного курсу щодо інших валют [81, с. 158]. Таке ж визначення наводиться й у юридичній енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученка: «....система контролю за обміном іноземної валюти в країні, тобто регулювання обсягу готівки в іноземній валюті та її обмінного курсу щодо інших валют» [180, с. 323].

Ми вважаємо, що дані визначення не є повними, оскільки до об'єкта контролю не належить питання регулювання та валютні операції пов'язані не лише з обміном іноземної валюти, як вказувалося вище. У цьому випадку, необхідно взяти до уваги думку фахівців фінансового права, які розглядають регулювання як провідну функцію управлінського процесу. Регулювання здійснюється шляхом: 1) встановлення на нормативному рівні для всіх суб'єктів і об'єктів управлінських відносин найзагальніших правил; 2) внесення до них змін і доповнень відповідно до обставин, що змінилися, у сфері управління; 3) контролю за виконанням управлінських рішень і застосуванням заходів з усунення виявлених порушень.

Надалі розглянемо думки вчених, що трактують вважають валютний контроль як діяльність в певній сфері. Так, А.Ю. Іоффе, В.С. Кротюк [86, с. 10] та

В.С. Новосьолов [110, с. 260] визначають валютний контроль як діяльність держави в особі органів валютного контролю, що спрямована на забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій. Вважаємо, що визначення є дещо звуженим, оскільки вчені зазначають лише державні органи, які здійснюють валютний контроль не враховуючи, що валютний контроль здійснюють суб'єкти, які не наділені статусом органу державної влади. Так, наприклад, Л.М. Кравченко, у своїй праці вказує на те, що валютний контроль здійснюється не лише державними органами, а й певними уповноваженими органами із забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій [82, с. 106]. На думку М.В. Сапожнікова, валютний контроль є діяльністю держави в особі органів та агентів валютного контролю, що спрямована на забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні конкретних валютних операцій, з чим складно погодитися, адже уповноважені банки не уособлюють державу, а лише виконують делеговані нею функції [138, с. 31]. На відміну від попередніх визначень, С.І. Лучковська більш широко розглядає поняття «валютний контроль» та розширює коло суб'єктів, зазначаючи, що валютний контроль – це врегульована нормами права діяльність спеціально уповноважених контролюючих суб'єктів (органів та агентів валютного контролю), що проводиться шляхом застосування закріплених законом методів із метою забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій підконтрольними суб'єктами (резидентами та нерезидентами) [97, с. 48]. О.Л. Данилівська підтримує визначення С.І. Лучковської, лише використовує формулювання суб'єктів як «діяльність компетентних органів держави та їх агентів» [46, с. 397].

Є.В. Карманов також розширює коло таких суб'єктів, розуміючи під валютним контролем «сукупність дій державних органів та банківської системи, направлених на регулювання порядку укладення юридичними та фізичними особами угод з валютними цінностями» [75, с. 292]. Проте в цьому випадку дещо звужується об'єкт валютного контролю, оскільки валютний контроль спрямований на валютні операції, поняття яких, на наш погляд, є ширшим від поняття валютної угоди.

Є.О. Алісов вважає, що валютний контроль є основним елементом режиму валютних обмежень у зв'язку з тим, що валютні обмеження є одним із головних елементів системи валютного регулювання. Однак в науці фінансового права проводиться розмежування понять «валютний контроль та «режим валютних обмежень» [4, с. 17]. Зокрема, С.І. Лучковська розділяє їх за часовою ознакою: контроль може бути превентивним (попереднім), поточним та наступним в той час, як валютні обмеження такої характеристики не мають [98, с. 162]. На наш погляд, валютні обмеження є елементом валютного регулювання і, як такі, що підлягають валютному контролю, тобто первинним моментом валютних обмежень є не контроль, а регулювання, а контроль в цьому випадку носить похідний характер.

Різними авторами даються характеристики валютного контролю, що мають приватний характер. Наприклад, Є.В. Карманов пов'язує валютний контроль із здійсненням операцій з валютними цінностями та зазначає, що валютний контроль спрямований на регулювання порядку укладення угод з валютними цінностями [75, с. 298]; М.М. Артьомов визначає валютний контроль як сукупність вимог, що пред'являються до юридичних та фізичних осіб [6, с. 19]; валютний контроль розглядається окремими авторами в контексті реалізації валютної та економічної політики тощо. Всі ці характеристики в основі правильні, однак носять приватний характер та мають на меті розкрити поняття валютного контролю в тому чи іншому аспекті.

Інші вчені трактують валютний контроль як певні заходи. На думку Ю. Блащука, валютний контроль є сукупністю заходів органів валютного контролю, спрямованих на забезпечення проведення операцій резидентів та нерезидентів з іноземною валютою та нерезидентів з національною валютою згідно із чинним законодавством [16, с. 28]. О. Макаренко – як один із заходів, спрямованих на створення нормального ринкового клімату в економіці держави за допомогою комплексу правових, адміністративних та економічних заходів [100, с. 36]. Професор О.В. Дзюблук визначає валютний контроль як сукупність

заходів, спрямованих на забезпечення виконання запроваджених державою законів, норм і правил проведення валютних операцій [52, с. 56].

Розглядаючи поняття «валютний контроль», О.Ю. Грачова зазначає, що він є одним із видів державного фінансового контролю валютних операцій» [42, с. 60]. Така ж думка висловлюється в підручнику за редакцією Н.І. Хімічевої [168, с. 12]. На переконання Л.К. Царьової, валютний контроль, крім державних органів, здійснюється також недержавними органами – уповноваженими банками, а тому валютний контроль є частиною недержавного фінансового контролю [170, с. 43]. Варто відзначити, що статус уповноважених банків надає їм зв'язок з державою. Як зазначає І.Б. Новокшинов, валютний контроль є одним з найжорстокіших адміністративних обмежень свободи зв'язків та розглядається як вид державного фінансового контролю [109, с. 58].

Державний фінансовий контроль є найважливішим засобом забезпечення законності у фінансовій та господарській діяльності. Мета державного фінансового контролю: забезпечення повноти надходження коштів до державного бюджету; законності та правильності їх витрачання; збереження і підвищення ефективності використання державної власності; запобігання фінансовим порушенням у державному і недержавному секторах економіки і забезпечення економічної безпеки країни. Суть державного фінансового контролю як функції управління полягає у використанні уповноваженими органами державної влади різних форм, методів, прийомів проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, організацій, установ тощо.

Ряд вчених відносять валютний контроль до одного з різновидів фінансового контролю в сфері державного управління, а також до предмету господарського права, оскільки він здійснюється в сфері економіки, а саме в зовнішньоекономічній діяльності. Наприклад, М.П. Кучерявенко зазначає, що валютний контроль є специфічним видом фінансового контролю, тому йому властиві загальні ознаки фінансового контролю, але разом з тим він має певні особливості, а саме: а) метою валютного контролю є контроль за дотриманням валютного законодавства під час здійснення валютних операцій; б) окрема сфера дії

цього виду контролю, що визначена ст. 12 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [88, с. 27]. Так, до валютного контролю належать валютні операції за участі резидентів і нерезидентів, зобов'язання щодо декларування валютних цінностей та будь-якого майна. Органи, що здійснюють валютний контроль, мають право вимагати й одержувати від резидентів і нерезидентів повну інформацію про здійснення ними валютних операцій, стан банківських рахунків в іноземній валюті у межах повноважень; в) специфічні напрями валютного контролю.

У роботах І.В. Хаменушко [167, с. 50], Н.Г. Степанова [164, с. 13], В.Б. Авер'янова та О.Ф. Андрійко [1, с. 33] валютний контроль є самостійним видом державного контролю. Ми поділяємо позицію наведених вчених, оскільки за цілою низкою характеристик, валютний контроль виходить за межі предмета фінансового права, спрямованого на акумулювання та використання централізованих фондів грошових коштів держави – він здійснюється як в фіскальних цілях, так і, головним чином, з метою забезпечення стабільності в функціонуванні національної грошової одиниці; валютний контроль здійснюється не тільки державними органами, а й уповноваженими банками.

Слід погодитися з тим, що валютний контроль є важливим елементом державного управління, що становить собою систему, що складається з ряду підсистем, у т. ч. державного управління в сфері фінансів і кредиту. Саме до цього виду управління і слід віднести валютний контроль, оскільки він здійснюється органами державного управління в сфері грошового обігу. За цією ж ознакою валютний контроль належить до предмета фінансово-правового регулювання, який також поділяється на ряд відокремлених груп відносин. З позиції багаторівневого системного підходу норми, що регулюють відносини в сфері валютного контролю, відносяться до валютного права, яке в цілому становить інститут фінансового права.

Отже, пропонуємо на законодавчому рівні закріпити таке визначення поняття «валютний нагляд» – це вид державного фінансового контролю, який представляє собою діяльність державних органів або інших уповноважених

державою господарюючих суб'єктів, що проводиться шляхом застосування правових методів, прийомів та засобів з метою забезпечення дотримання валютного законодавства та правопорядку в галузі валютних правовідносин.

Також ми вважаємо доцільним введення в чинне законодавство поняття «валютний нагляд», оскільки він найбільше підходить для поступової лібералізації валютного законодавства та в подальшому забезпечення свободи валютних операцій без обмежень. На сьогодні в Законі про валюту було лише змінено назву, поки що суть валютного нагляду є в забезпеченні валютного контролю, який було визначено Декретом. Поступова трансформація цього терміну буде залежати від нормативно-правової бази, яку повинен доопрацювати НБУ протягом 7 місяців.

На нашу думку, при визначенні сутності валютного контролю можна виділити такі його суттєві особливості. По-перше, валютний контроль є специфічним видом фінансового контролю, оскільки виконує специфічну функцію управління в сфері фінансової діяльності держави. При цьому він виступає як юридичною формою реалізації валютної політики держави. По-друге, валютний контроль є одним із адміністративних засобів регулювання державою валютними відносинами. Валютний контроль нерозривно пов'язаний з іншими адміністративними засобами регулювання валютними відносинами – з валютним регулюванням та валютними обмеженнями. По-третє, характерною рисою валютного контролю є те, що він спрямований на забезпечення належної поведінки суб'єктів валютних правовідносин відповідно до тих юридичних меж, що встановлені державою шляхом запровадження засобів валютного регулювання та валютних обмежень. По-четверте, валютний контроль є складним соціальним явищем, який відноситься як до внутрішньої, так і зовнішньої політики держави. Він має власні об'єктивні закономірності, які є необхідними для врахування при плануванні заходів у цій сфері.

Вчені-юристи виділяють такі специфічні риси або ознаки валютного контролю: виступає невід'ємною складовою адміністративних засобів валютного регулювання та виступає як стадія управлінської діяльності, що забезпечує

реалізацію виконання інших засобів валютного регулювання; метою застосування є недопущення порушень встановленого порядку здійснення валютних операцій та нормативно визначених валютних обмежень; юридично виважена система органів валютного контролю; чіткий розподіл учасників валютних правовідносин на підконтрольних та контролюючих суб'єктів; повноваженнями щодо здійснення валютного контролю наділені державні органи та уповноважені державою установи, які не відносяться до адміністративного апарату державної влади; права та обов'язки підконтрольних та контролюючих суб'єктів закріплені на нормативному рівні; санкції за порушення правил проведення валютних операцій носять переважно майновий характер [9, с. 40]. Вважаємо, що вказані специфічні риси або ознаки валютного контролю деякою мірою виражають особливості вказаної діяльності та можуть слугувати для відмежування заходів валютного контролю від інших.

У контексті розгляду цього питання варто наголосити на тому, що головною метою валютного контролю є забезпечення дотримання резидентами і нерезидентами валютного законодавства України у сфері здійсненні валютних операцій, тобто його зміст фактично зводиться до проведення діяльності з контролю за валютними операціями.

Враховуючи, що мета у правовому регулюванні виступає як «орієнтир конкретного суб'єкта правореалізаційної діяльності», у цій ситуації вона пов'язана з контролем за дотриманням чинних законів та підзаконних актів у сфері валютних правовідносин. Ефективність дії будь-якої системи залежить від чіткої роботи контролюючого механізму, у цьому випадку – механізму валютного контролю.

Так, Т.В. Філіпенко вважає, що метою валютного контролю є підтримка стійкої рівноважної ситуації на валютному ринку, стабільної вартості національної валюти, забезпечення режиму законності у сфері валютних відносин та належної поведінки суб'єктів цих відносин відповідно до вимог чинного законодавства [158, с. 252]. Л.М. Кравченко визначає мету валютного контролю як забезпечення режиму законності у сфері валютних відносин [82, с. 106].

На нашу думку, основною метою валютного контролю – визначення відповідності проведених валютних операцій валютному законодавству; перевірка наявності підтверджуючих документів щодо проведених валютних операцій; перевірка повноти, об'єктивності і достовірності інформації про валютні операції, наданої резидентами та нерезидентами, а також усунення та запобігання правопорушень, пов'язаних із витоком капіталу за кордон.

Що стосується завдань, які необхідно вирішувати для досягнення загальної мети валютного контролю, то до них, на думку Ж. Завальної та М. Старинського, повинні відноситись: визначення відповідності проведених валютних операцій чинному законодавству і наявності необхідних для них ліцензій і дозволів; перевірка переміщення валюти та валютних цінностей через митний кордон України; перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті перед державою; перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті; перевірка повноти та об'єктивності обліку і документації стосовно валютних операцій [58, с. 159].

Погоджуємося із наведеними вище завданнями, вони мають чіткий юридичний зміст та логічну побудову, але водночас, на наш погляд, цей перелік завдань має бути такими: організація системи курсоутворення, захисту та забезпечення необхідного ступеня конвертованості національних грошей; своєчасне виявлення, припинення і запобігання порушенням законодавчо установлених правил валютного регулювання, спрямованих на забезпечення стійкості національної валюти; регулювання платіжної функції іноземної валюти, регламентація поточних операцій платіжного балансу; організація внутрішнього валютного ринку; регламентація та регулювання банківської діяльності з валютними цінностями; захист іноземних інвестицій, регулювання процесів утворення та руху капіталу; встановлення режиму та обмежень на вивезення і ввезення через кордон валютних цінностей; забезпечення стабільних джерел надходження інвалюти на національний валютний ринок; проведення моніторингу з метою виявлення кримінальних і некримінальних потоків; прогнозування економічної ситуації в сфері обігу капіталу за допомогою системи

індикаторів, які показують динаміку інвестиційних операцій у короткостроковому періоді, ступінь стабільності і прозорості банківської системи, рівень платіжної дисципліни агентів, які здійснюють операції з зарубіжними партнерами; забезпечення контролю за валютними операціями руху капіталів; стимулювання національного експорту та регулювання імпорتنих поставок в інтересах вітчизняних товаровиробників, захисту товарного, валютного та фондового ринків України від несприятливого впливу світової кон'юнктури, недобросовісної іноземної конкуренції та інших протиправних дій; виявлення, припинення та попередження спроб легалізації незаконних доходів та вивезення капіталу, одержаного злочинним шляхом; створення сприятливих умов для репатріації українського капіталу тощо.

Завдання валютного контролю можуть бути досягнуті лише тоді, коли його здійснення буде базуватися на відповідних принципах. Принципи виступають фундаментом, на якому повинні будуватися усі конкретні нормативно-правові акти у сфері валютного контролю та юридично значущі дії контролюючих суб'єктів. Оскільки, на нашу думку, валютний контроль є видом державного фінансового контролю, то йому властиві, відповідною мірою, і принципи останнього.

Так, Д.О. Гетманцев, Н.Г. Шукліна вважають, що принципи валютного контролю відповідають принципам фінансового контролю та містяться в Лімській декларації керівних принципів контролю, прийнятій IX Міжнародною організацією вищих контрольних органів 1977 р. [38, с. 220].

У вітчизняній юридичній науці принципи фінансового контролю були досліджені, зокрема, у працях Л.А. Савченко, яка вказує на те, що на законодавчому рівні слід закріпити такі принципи фінансового контролю, як законність, плановість, об'єктивність, незалежність, публічність, компетентність, оперативність [136, с. 60].

На думку С.І. Лучковської, валютний контроль має ґрунтуватися на принципах законності, об'єктивності, повноти, цілісності та системності, стабільності, гнучкості, гласності, компетентності, своєчасності, відповідальності контролюючого суб'єкта валютного контролю перед державою й підконтрольною

структурою за об'єктивність контролю. Вчена вважає, що ці принципи слід закріпити в Законі України «Про валютне регулювання», який повинен бути прийнятий на заміну чинного Декрету [97, с. 28].

А.В. Гарбінська-Руденко визначає спеціальні принципи валютного контролю, а саме: *принцип обмеження обігу валюти в господарському та цивільному обігу* полягає в тому, що основний об'єкт валютних операцій – валюта – існує в спеціальному правовому режимі, який встановлений державою; *принцип державної реєстрації та обліку валютних операцій* – необхідність отримання спеціального попереднього дозволу органів валютного контролю – ліцензії – для отримання права проведення валютних операцій; *спеціальна правосуб'єктність органів валютного контролю* – це розподіл органів валютного контролю за сферами здійснення такого контролю та агентів валютного контролю (установ, уповноважених проводити валютний контроль); *монополістична роль Національного банку України у сфері здійснення валютного контролю* – полягає у видачі ліцензій та дозволів на здійснення валютних операцій, що проводиться ним одноособово [37, с. 185].

Натомість Ж. Сапір зазначає, що основи введення валютного контролю можуть бути відповідно до досвіду європейських і азійських країн об'єднані в чотири принципи:

- поєднання регулюючих і стимулюючих заходів (економічні агенти заохочуються до співробітництва з органами регулювання за допомогою використання різних стимулюючих заходів);

- централізоване прийняття рішень і створення регулюючого органа, що діє відповідно до публічно встановлених правил гри. Досвід Франції доводить необхідність передання значної свободи дій одному органу (у цьому випадку – центробанку), а також необхідність централізації процесу прийняття рішень (у Франції це було здійснено через створення спеціального комітету при міністерстві фінансів, до якого входили глава центрального банку, глава казначейства та інші високопосадовці);

– співробітництво між органами державного регулювання і комерційними банками. Це передбачає створення банківської системи, що виступає як надійний партнер. Банківське регулювання, що перешкоджає неконтрольованій поведінці деяких банків, і активна участь центробанку в міжбанківському ринку у цьому випадку найважливіші;

– послідовна інтеграція в угоджену економічну стратегію [137, с.110].

Ю. Бездітько до основних принципів валютного контролю в Україні відносить: створення механізмів, спрямованих на забезпечення стабільності національної грошової одиниці, накопичення золотовалютних резервів, необхідних для підтримання фінансової стабільності та економічного зростання; здійснення державної політики в сфері валютного контролю з метою забезпечення фінансової стабільності країни та рівноваги платіжного балансу України; виключення необґрунтованого втручання держави та її органів в валютні операції; забезпечення державою захисту прав та економічних інтересів резидентів та нерезидентів при здійсненні валютних операцій; пріоритет інтересів резидентів і нерезидентів при тлумаченні норм валютного законодавства з приводу відносин, що виникають між резидентами і нерезидентами та органами державної влади чи їх посадовими особами; рівний доступ до валютного ринку [10, с. 24].

Як зазначають О.В. Бірюкова та І.В. Попова, основними принципами валютного контролю є: монополія банків на здійснення валютних операцій; необхідність виконання валютних операцій, яка повинна бути доведена; репатріація і обов'язковий продаж резидентами надходжень в іноземній валюті; обов'язкова декларація закордонного авуару; заборона на експорт та імпорт платіжних засобів; ізоляція внутрішнього ринку національної валюти від зовнішнього (резидентам забороняється надавати і брати позики в національній валюті у нерезидентів); заборона компенсацій і арбітражних операцій; контроль за грою на термінах на валютному ринку: контроль за валютними позиціями комерційних банків [15, с. 14].

На нашу думку, принципи валютного контролю – це теоретично обґрунтовані і нормативно закріплені правові, процесуальні та організаційні

основи здійснення валютного контролю, які визначають його загальну спрямованість. З огляду на зазначене вважаємо, що спеціальними принципами організації сучасного валютного контролю є: багаторівнева система контролю за резидентами та нерезидентами; постійне вдосконалення законодавчої бази щодо контролю та нагляду; покращення матеріально-технічного та кадрового забезпечення органів контролю; постійне підвищення кваліфікації спеціалістів валютного контролю; застосування досвіду зарубіжних країни, втілення світових стандартів і практики контролю.

Таким чином, визначеність принципів та завдань валютного контролю, а також їх нормативне закріплення, має важливе значення для теоретико-методологічного обґрунтування валютного контролю, оскільки вони слугують фундаментом, на якому повинні будуватись усі спеціальні нормативно-правові акти у сфері валютного контролю.

На сьогодні Закон про валюту закріпив принципи для валютного регулювання в цілому, а не окремо для валютного нагляду:

1) свобода здійснення валютних операцій, що передбачає: право фізичних та юридичних осіб – резидентів укладати угоди з резидентами та (або) нерезидентами та виконувати зобов'язання, пов'язані з цими угодами, у національній валюті чи в іноземній валюті, у тому числі відкривати рахунки у фінансових установах інших країн; право фізичних та юридичних осіб – резидентів придбавати валютні цінності, активи за кордоном, переміщувати через митний кордон України валютні цінності; запровадження обмежень і заходів захисту виключно з підстав та у порядку, визначених законом, з метою забезпечення стабільності фінансової системи і рівноваги платіжного балансу України; недопущення неправомірного і необґрунтованого втручання держави у валютні операції;

2) ризикоорієнтованість, прозорість, достатність та ефективність валютного регулювання, що реалізується шляхом: спрямованості на забезпечення фінансової стабільності, економічного і соціального розвитку; відповідності заходів захисту, строків їх запровадження та обсягів, пов'язаних з ними валютних обмежень

масштабам і структурі системних ризиків, що загрожують фінансовій стабільності; обґрунтованості запровадження та подовження строку дії заходів захисту; тимчасового характеру дії заходів захисту; підзвітності та публічності Національного банку України під час запровадження заходів захисту, подовження строку їх дії, оцінки результативності застосування заходів захисту; пріоритетності менш дискримінаційних інструментів валютного регулювання над більш дискримінаційними та пропорційності застосування таких інструментів; пріоритетності ринкових інструментів валютного регулювання над адміністративними;

3) самостійність та ринковість валютного регулювання, що передбачає: гнучкість валютного курсу; незалежність Національного банку України у формуванні та реалізації валютної і монетарної політики у межах, визначених законом.

Наявні перші спроби унормувати валютне законодавство, але вважаємо, що в ч. 2 цієї статті Закону про валюту необхідно виділити окремі принципи для здійснення валютного нагляду за валютними операціями та можна взяти до уваги запропоновані принципи в цьому дослідженні.

Правовий зміст валютного контролю проявляється й через його функції, які відображають роль валютного контролю в його впливі на суб'єктів контрольних правовідносин у цій сфері.

Серед функцій валютного контролю, які досліджувались як вченими-економістами, так і вченими-юристами, слід виділити такі: облікова функція; регулююча функція; охоронна функція.

У межах облікової функції здійснюється збір та реєстрація даних про валютні операції, їх статистичний облік із метою визначення тенденцій розвитку платіжного балансу та валютної політики держави. Валютний контроль має при цьому форму валютного нагляду, оскільки безпосередньо не втручається у здійснення валютних операцій.

Регулююча функція проявляється через активну сторону валютного контролю, при якій відбувається перевірка дотримання законодавства при

здійсненні валютних операцій. При цьому за наявності валютних обмежень валютний контроль спрямовується на перевірку порядку здійснення валютних операцій у частині валютних обмежень.

Суть охоронної функції полягає в забезпеченні економічної безпеки держави та захист національних інтересів в умовах інтеграції української економіки в систему міжнародних економічних відносин.

Зауважимо, що Р.О. Волков, узагальнюючи валютне законодавство, визначив захисну, регулюючу, накопичувальну, правоохоронну та торгово-політичну функції публічного валютного контролю [30, с. 45]. Більш комплексно функції розглядає М.П. Кучерявенко, який вважає, що валютний контроль, по-перше, забезпечує режим законності під час проведення валютних операцій, по-друге, його здійснення дає змогу запобігати правопорушенням у валютній сфері, по-третє, в процесі здійснення валютного контролю виявляються факти порушення валютного законодавства та застосовуються заходи юридичної відповідальності [88, с. 280].

М.Г. Перебийніс виділяє такі функції валютного контролю: контроль за операціями на валютному ринку; регулювання і контроль обігу валюти; виявлення інвалютних засобів у сфері тіньової економіки; визначення можливих валютних ризиків і розробка системи страхування втрат від них; забезпечення безпеки впливу іноземної валюти на національну економіку; забезпечення відкритості інформації про рух іноземної валюти. Ці функції відображають сутність валютного контролю як економічного явища, хоча можуть деякою мірою слугувати і юридичній науці [114, с. 22].

Ми вважаємо, що основним функціями валютного контролю є: контроль за відповідністю валютних операцій чинному законодавству; перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті резидентами і нерезидентами; перевірка повноти і об'єктивності обліку і звітності за операціями резидентів і нерезидентів.

Ми переконані в тому, загальна превентивність валютного нагляду повинна досягатися: під час здійснення контрольної діяльності при виявленні

правопорушень та винних осіб у процесі здійснення валютних операцій; при реалізації правових актів, прийнятих за результатами валютного контролю, що мають містити рекомендації з усунення умов, що спричиняють правопорушення при здійсненні валютних операцій; при проведенні органами валютного контролю конкретних заходів з профілактики.

Необхідно наголосити, що валютний нагляд має сенс тільки тоді, коли проводиться комплексно: ефективність нагляду залежить від міцності його слабкої ланки, при цьому не може замінити економічну політику і забезпечити довгострокову стабільність обмінного курсу. Такого результату можна чекати лише від бюджетних програм і при досягненні країною зовнішньоторговельної рівноваги.

1.3. Види валютного контролю

У фінансово-правовій теорії та практиці здійснення валютного контролю традиційно виділяються такі його види (форми) з огляду на підстави:

1. За часом здійснення валютний контроль можна поділити на:

а) попередній валютний контроль проводиться до здійснення валютних операцій з метою їх санкціонування [172, с. 81]. Наприклад, до видачі дозволу на здійснення валютних операцій за контрактом (кредитним договором), а також на відкриття рахунку в банку-нерезиденті орган валютного контролю зобов'язаний перевірити достовірність поданої резидентом документації; до здійснення банківських операцій з обслуговування валютного рахунку клієнта уповноважений банк повинен перевірити відповідність інформації, зазначеної резидентом в розрахунковому документі, відомостям, що містяться в документах, що є підставою для проведення валютних операцій, а також дотримання резидентом і нерезидентом порядку оформлення розрахункових документів відповідно до вимог, встановленими нормативними актами Національного банку України. Попередня реалізація органами і агентами валютного контролю своїх функцій має велике значення для попередження валютних правопорушень і сприяє зміцненню

фінансової дисципліни. Результати попереднього валютного контролю зовні можуть бути оформлені у вигляді дозволів на здійснення валютних операцій, висновків про відповідність наданої документації чинному законодавству тощо.

б) поточний валютний контроль проводиться під час здійснення будь-яких валютних операцій: купівлі-продажу іноземної валюти та валютних цінностей, відкритті резидентом валютного рахунку, здійсненні міжнародних розрахунків і т.д. [176, с. 5]. Поточний валютний контроль реалізується в повсякденній діяльності органів та агентів валютного контролю. Наприклад, при перетині митного кордону України митні органи перевіряють правильність оформлення декларації на вивезення готівкової валюти; під час здійснення розрахунків по валютному рахунку уповноважений банк перевіряє відповідність інформації, зазначеної резидентом в довідці про валютні операції, відомостям, що містяться в документах, що є підставою для проведення валютних операцій, а також дотримання резидентом порядку оформлення довідки про валютні операції, установленого Національним банком України. Особливістю поточного валютного контролю є його проведення під час реалізації господарських чи фінансових операцій, тому інакше його називають оперативним контролем. Він ґрунтується на документах та інформації, що надаються резидентами органам і агентам валютного контролю, на даних бухгалтерського обліку, первинних документах, порядку ведення касових операцій, що дає змогу і контролюючим органам, і підконтрольним суб'єктам швидко реагувати на зміни у фінансовій діяльності, попереджати порушення валютного законодавства. Основним моментом при здійсненні поточного контролю за експортними контрактами є контроль за надходженням валютної виручки. Експортер повинен бути наперед повідомлений про те, що невиконання цієї вимоги валютного законодавства тягне за собою застосування відповідних заходів юридичної відповідальності. Експортеру необхідно активізувати роботу з іноземним імпортером із метою забезпечення своєчасного надходження коштів на валютний рахунок в уповноваженому банку.

При імпортних операціях функції поточного валютного контролю є ширшими. Так, у зовнішньоекономічному контракті, у якому передбачений

авансовий платіж, необхідно відслідковувати суму, переказану імпортером на користь іноземного експортера, оскільки ця сума не повинна бути більше суми, вказаної в контракті. Переказ повинен здійснюватися згідно з відповідними банківськими реквізитами і лише на користь того суб'єкта господарювання, дані якого вказані в контракті. У контракті, у якому передбачається наступна оплата товару, потрібно слідкувати за тим, щоб сума платежу не була більшою вартості вивезеного товару.

в) наступний валютний контроль проводиться після завершення валютних операцій шляхом зіставлення документів та інформації, що підтверджують здійснення валютних операцій, виконання зобов'язань за валютними контрактами, проведення перевірок повноти та достовірності обліку та звітності за валютними операціями резидентів і нерезидентів [172, с. 81]. Результатом подальшого валютного контролю є: видача органами валютного контролю приписів, які зобов'язують учасників валютних правовідносин усунути виявлені порушення валютного законодавства та актів органів валютного регулювання; відмова уповноваженими банками своїм клієнтам у здійсненні валютних операцій, а також у відкритті рахунку у разі неподання встановлених документів або подання недостовірних документів. Головною метою подальшого валютного контролю є попередження, виявлення і припинення валютних правопорушень. Подальший контроль відрізняється поглибленим аналізом валютних операцій будь-якого суб'єкта за певний період і дає змогу визначити ступінь ефективності проведених раніше попереднього і поточного фінансового контролю.

Вважаємо, що крім традиційних підстав поділу валютного контролю на види необхідно виділити такі:

2. Залежно від особливостей компетенції суб'єктів валютного нагляду:

- а) безпосередній (здійснюється органами і агентами валютного нагляду);
- б) опосередкований (здійснюється Кабінетом Міністрів України).

3. Залежно від організаційно-правового статусу суб'єктів валютного нагляду:

а) контроль органів валютного нагляду (НБУ та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику). Зазначені органи мають право проводити перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства, вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок, надання доступу до систем автоматизації валютних операцій, підтвердних документів та іншої інформації про валютні операції і пояснень щодо проведених валютних операцій;

б) контроль агентів валютного нагляду (уповноважені установи – банки, небанківські фінустанови та оператори поштового зв'язку, які у своїй діяльності підзвітні Національному банку України). Агенти валютного нагляду уповноважені здійснювати безпосередній нагляд за виконанням вимог валютного законодавства резидентами та нерезидентами, що здійснюють валютні операції через них. При цьому, вони наділені правом вимагати у суб'єктів валютних операцій документи, пов'язані зі здійсненням валютних операцій, а суб'єкти валютних операцій зобов'язані подавати такі документи на вимогу агентів валютного нагляду. Крім того, в умовах валютного нагляду валютні операції відбуватимуться на підставі повідомлень, а не дозволів. Так, уповноважені установи зобов'язані надавати Національному банку України інформацію про валютні операції, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці установи, а також про власні валютні операції.

Резиденти та нерезиденти, в свою чергу, зобов'язані надавати інформацію про валютні операції уповноваженим установам.

Окрім того, з метою формування статистичної інформації Національний банк України має право здійснювати збір інших періодичних статистичних даних, зміст, обсяг та порядок надання яких центробанк визначає самостійно.

Валютний нагляд здійснюється органами валютного нагляду та агентами валютного нагляду з метою встановлення відповідності здійснюваних валютних операцій валютному законодавству з урахуванням ризикоорієнтованого підходу. Валютний нагляд здійснюється органами валютного нагляду та агентами валютного нагляду без втручання у відповідні валютні операції та діяльність

суб'єктів таких операцій, крім випадків запобігання агентами валютного нагляду проведенню валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства.

4. Залежно від специфіки об'єкта валютного нагляду виділяють:

- а) валютний нагляд за операціями резидентів;
- б) валютний нагляд за операціями нерезидентів.

5. За способом організації наглядових заходів:

- а) дистанційний (документальний) нагляд;
- б) інспекційна перевірка.

6. Залежно від специфіки встановлених обмежень валютного нагляду виділяють:

а) ліцензування обміну валюти або закріплення права на зазначений вид діяльності тільки за обраними суб'єктами (в основному державними підприємствами та установами);

б) ліцензування процесу інвестицій за кордон та відкриття банківських рахунків резидентів за кордоном;

в) встановлення фіксованих курсів обміну (в результаті в країні може сформуватися чорний ринок обміну валюти, «котирування», яке значно відрізняється від встановлених державою курсів);

г) встановлення лімітів на ввезення-вивезення валютних цінностей та банківських металів;

ґ) обмеження або повна заборона на ведення міжнародних транзакцій резидентами країни;

д) повна заборона вільного обміну готівкової іноземної валюти;

е) криміналізація володіння валютою та її обміну.

Таким чином, ми сформували певні юридичні підстави, для того, щоб виділити основні види (форми) валютного нагляду відповідно до норм нового Закону про валюту.

Висновки до розділу 1

1. При аналізі еволюції системи валютного контролю досліджено п'ять етапів його розвитку, визначено повноваження державних органів у сфері валютного контролю на різних етапах розвитку системи валютного контролю. На сьогодиншньому етапі розвитку валютного контролю необхідно здійснити такі зміни: необхідно забезпечити декларування, а також одержання попереднього дозволу для здійсненні окремих видів валютних операцій; поступово відмовлятися від жорстких валютних обмежень на основі посилення валютного контролю; забезпечити вдосконалення моніторингу валютних операцій та страхування ризиків повернення валюти в Україну. Вважаємо, що зазначені зміни матимуть позитивний вплив на розвиток та вдосконалення ефективності системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні.

Також зазначимо, що першим кроком до лібералізації валютного законодавства є ухвалення 21 червня 2018 року Верховною Радою Закону України «Про валюту і валютні операції» у другому читанні та в цілому, 4 липня документ на зустрічі з бізнесом підписав Президент України, 6 липня він був опублікований в офіційній парламентській газеті «Голос України», а набув чинності 7 липня. Діяти ж він почне через 7 місяців, після того як НБУ доопрацює необхідну нормативно-правову базу та опублікує її. Такий підхід відповідає зобов'язанням України відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС розпочати з 2021 року переговори з ЄС щодо нових валютних правил з метою забезпечення вільного руху капіталу. Наявність єдиного рамкового закону про валюту зробить його прозорим, простим та зрозумілим для населення, бізнесу та банків, а Національному банку дасть можливість більш оперативно та ефективно реагувати на зміни стану платіжного балансу та кон'юнктури ринку. Документ передбачає, що всі чинні адміністративні валютні обмеження поступово скасують, у результаті чого Україна прийде до свободи валютних операцій без обмежень – у «спокійні» для економіки часи.

Закон про валюту декларує свободу руху капіталів та свободу валютних операцій та набрав чинності 07 лютого 2019 року. Таким чином, можна зробити декілька висновків, які зміни будуть введені в дію. Зокрема, компаніям, фінансовим посередникам та людям буде дозволено відкривати рахунки в закордонних банках. Чи потребуватиме це додатково дозволу НБУ – поки невідомо, але ліцензії на інвестування за кордон відійшли у минуле. Експортери та імпортери зможуть працювати із контрагентами ефективніше, через зручні для клієнтів банки. Українці зможуть інвестувати у цінні папери чи нерухомість за кордоном, фінансові посередники зможуть простіше надавати послуги із транскордонних операцій. Резидентам можна буде торгувати валютою як на українському ринку, так і на закордонних майданчиках за наявності валютної ліцензії НБУ. Валютний нагляд не буде обов'язковим для дрібних операцій – менше ніж на 150 тис. грн (\$5,7 тис). Це суттєво спростить життя малому бізнесу, який працює із закордонними постачальниками або покупцями. Поки що невідомо достеменно, чи впише НБУ до нової нормативної бази норму про граничний строк розрахунків за експортно-імпортними контрактами (зараз 180 днів). Та цілком ймовірно, що її буде скасовано – такі обіцянки звучали від офіційних представників НБУ. Для бізнесу це буде довгоочікуваний та дуже позитивний крок. Точно відомо, що індивідуальні санкції за порушення строків розрахунків буде замінено на систему штрафів. НБУ обіцяє скасувати реєстрацію кредитів від нерезидентів одночасно із введенням в дію закону. Уряд та НБУ через шість місяців внесуть у Верховну Раду законопроект про одноразове декларування фізичних осіб та про міжнародну співпрацю в галузі оподаткування (так званий пакет «анти-BEPS»). Фінальне встановлення взаємодії нових правил гри залежатиме від НБУ. Його нормативні акти, введені в дію одночасно із введенням в дію нового закону, матимуть силу, доки НБУ не визнає їх такими, що втратили чинність. Поки не зрозуміло до кінця, як працюватиме механізм підзвітності в Верховній Раді та затвердження, введення чи продовження нових обмежень Радою НБУ. Існує ймовірність, що актів, прийнятих одночасно із введенням в дію закону, цей механізм не стосуватиметься. Вважаємо, що одним з

головних недоліків закону про валюту є те, що він прив'язаний до податкового законодавства. Тобто НБУ готовий провести повну валютну лібералізацію лише за умови прийняття низки податкових ініціатив: ратифікація угоди між урядом України та США – FATCA, план боротьби з розмиванням оподатковуваної бази і виведенням прибутку з-під оподаткування – BEPS, добровільне декларування активів фізичних осіб – нульова декларація.

2. Питання фінансово-правового регулювання валютного контролю є предметом обговорення не тільки науковців, а й практиків. Під час таких дискусій виникає проблема різних підходів до трактування сутності валютного контролю, правильності розуміння його змісту. Проведений аналіз теоретичних підходів щодо поняття «валютний нагляд» дав змогу нам сформулювати таке його визначення: «валютний нагляд» – це вид державного фінансового контролю, який є діяльністю державних органів або інших уповноважених державою господарюючих суб'єктів, що проводиться шляхом застосування правових методів, прийомів та засобів з метою забезпечення дотримання валютного законодавства та правопорядку в галузі валютних правовідносин.

У такому визначенні вказується на те, що валютний нагляд: є самостійним видом фінансового контролю; є складовою частиною поняття управління, яке, в свою чергу, впливає із сутності держави, права та публічного управління; виступає комплексом адміністративних заходів, направлених на заборону вивозу і стимулювання повернення валютних засобів у країну; валютний контроль розповсюджується на рух капіталів для захисту стабільності грошової системи і валютних резервів у період реформування економіки та є одним із невід'ємних елементів перехідної економічної політики; метою валютного контролю є недопущення порушень встановленого порядку здійснення валютних операцій та нормативно визначених валютних обмежень; спрямований на забезпечення належної поведінки суб'єктів валютних правовідносин відповідно до тих юридичних меж, що встановлені державою шляхом запровадження засобів валютного регулювання та валютних обмежень; є складним соціальним явищем, яке належить як до внутрішньої, так і зовнішньої політики держави; має чіткий

розподіл учасників валютних правовідносин на контролюючих та підконтрольних суб'єктів та юридично виважену систему органів валютного контролю; права та обов'язки контролюючих та підконтрольних суб'єктів закріплені на нормативному рівні; санкції за порушення правил проведення валютних операцій носять переважно майновий характер.

На нашу думку, вказані особливості можуть слугувати для виокремлення поняття валютного контролю від схожих видів контрольної діяльності та надають можливість виділити певні специфічні ознаки валютного контролю, які необхідно закріпити на законодавчому рівні.

3. На нашу думку, основною метою валютного контролю є визначення відповідності проведених валютних операцій валютному законодавству; перевірка наявності підтвердних документів щодо проведених валютних операцій; перевірка повноти, об'єктивності і достовірності інформації про валютні операції, наданої резидентами та нерезидентами, а також усунення та запобігання правопорушень, пов'язаних із витоком капіталу за кордон.

4. Вважаємо, що основними завданнями валютного контролю є: організація системи курсоутворення, захисту та забезпечення необхідного ступеня конвертованості національних грошей; своєчасне виявлення, припинення і запобігання порушенням законодавчо установлених правил валютного регулювання, спрямованих на забезпечення стійкості національної валюти; регулювання платіжної функції іноземної валюти, регламентація поточних операцій платіжного балансу; організація внутрішнього валютного ринку; регламентація та регулювання банківської діяльності з валютними цінностями; захист іноземних інвестицій, регулювання процесів утворення та руху капіталу; встановлення режиму та обмежень на вивезення і ввезення через кордон валютних цінностей; забезпечення стабільних джерел надходження інвалюти на національний валютний ринок; проведення моніторингу з метою виявлення кримінальних і некримінальних потоків; прогнозування економічної ситуації в сфері обігу капіталу за допомогою системи індикаторів, які показують динаміку інвестиційних операцій у короткостроковому періоді, ступінь стабільності і

прозорості банківської системи, рівень платіжної дисципліни агентів, які здійснюють операції з зарубіжними партнерами; забезпечення контролю валютних операцій руху капіталів; стимулювання національного експорту та регулювання імпорту поставок в інтересах вітчизняних товаровиробників, захисту товарного, валютного та фондового ринків України від несприятливого впливу світової кон'юнктури, недобросовісної іноземної конкуренції та інших протиправних дій; виявлення, припинення та попередження спроб легалізації незаконних доходів та вивезення капіталу одержаного злочинним шляхом; створення сприятливих умов для репатріації українського капіталу тощо.

5. На нашу думку, принципи валютного контролю – це теоретично обґрунтовані і нормативно закріплені правові, процесуальні та організаційні основи здійснення валютного контролю, які визначають його загальну спрямованість. Вважаємо, що спеціальними принципами організації сучасного валютного контролю є: багаторівнева система контролю за резидентами та нерезидентами; постійне вдосконалення законодавчої бази щодо контролю та нагляду; покращення матеріально-технічного та кадрового забезпечення органів контролю; постійне підвищення кваліфікації спеціалістів валютного контролю; застосування досвіду зарубіжних країн, втілення світових стандартів і практики контролю.

6. Серед основних функцій валютного контролю можна виділити такі: контроль за відповідністю валютних операцій чинному законодавству, наявністю необхідних ліцензій; перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті резидентами і нерезидентами; перевірка повноти й об'єктивності обліку та звітності за операціями резидентів і нерезидентів.

7. У фінансово-правовій теорії та практиці здійснення валютного контролю традиційно виділяють певні форми з огляду на такі підстави:

- 1) За часом здійснення валютний контроль можна поділити на:
 - а) попередній валютний контроль;
 - б) поточний валютний контроль;
 - в) наступний валютний контроль.

2) Залежно від особливостей компетенції суб'єктів валютного нагляду:

а) безпосередній (здійснюється органами і агентами валютного нагляду);

б) опосередкований (здійснюється Кабінетом Міністрів України).

3) З огляду на організаційно-правовий статус суб'єктів валютного нагляду:

а) контроль органів валютного нагляду (НБУ та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику);

б) контроль агентів валютного нагляду (уповноважені установи – банки, небанківські фінустанови та оператори поштового зв'язку, які у своїй діяльності підзвітні НБУ).

4) Враховуючи специфіку об'єкта валютного нагляду, виділяють:

а) валютний нагляд за операціями резидентів;

б) валютний нагляд за операціями нерезидентів.

5) За способом організації наглядових заходів:

а) дистанційний (документальний) нагляд;

б) інспекційна перевірка.

6) За результатами специфіки встановлених обмежень валютного нагляду виділяють:

а) ліцензування обміну валюти або закріплення права на даний вид діяльності тільки за обраними суб'єктами (як правило, державними підприємствами та установами);

б) ліцензування процесу інвестицій за кордон та відкриття банківських рахунків резидентів за кордоном;

в) встановлення фіксованих курсів обміну (в результаті в країні може сформуватися чорний ринок обміну валюти, «котирування», яке значно відрізняється від встановлених державою курсів);

г) встановлення лімітів на ввезення-вивезення валютних цінностей та банківських металів;

ґ) обмеження або повна заборона на ведення міжнародних транзакцій резидентами країни;

д) повна заборона вільного обміну готівкової іноземної валюти;

е) криміналізація володіння валютою та її обміну.

РОЗДІЛ 2

ФІНАНСОВО - ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Загальна характеристика механізму фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні

На сучасному етапі розвитку науки й практики валютного контролю питання механізму валютного контролю як комплексного явища є малодослідженим. У більшості випадків науковці розглядають лише окремі елементи даного механізму, причому досить часто як частину досліджень з валютного регулювання.

О. Деревянко зазначає, що: «під поняттям «механізм» традиційно розуміється спосіб функціонування певної системи», в основі якого лежить визначення сукупності виробничих відносин [48, с. 28].

На важливість виділення механізму валютного контролю звертає увагу російський учений О. М. Козирін у своїй праці «Валютный контроль внешнеторговой деятельности», визначаючи механізм валютного контролю як сукупність двох складових: суб'єктної складової, що включає спеціальні особи, інститути, органи, що беруть участь у процесі валютного контролю, та функціональної складової, що є набором форм та методів контрольної діяльності [78, с. 45].

На наш погляд, механізм є системою взаємопов'язаних елементів, таких, як, об'єкт, суб'єкти та методи валютного контролю, за допомогою яких реалізуються мета, завдання і функції останнього. Валютний нагляд не лише засіб попередження, виявлення й притягнення до відповідальності порушників валютного законодавства, й інструмент, завдяки якому держава може своєчасно отримувати інформацію про ефективність економічних та юридичних заходів валютного регулювання. З точки зору теорії пізнання, об'єкт і суб'єкт є взаємодіючими протилежностями процесу пізнання: свідомо істота, що пізнає, – суб'єкт і

пізнаваннє дійсність – об'єкт. Таким чином, із філософської точки зору, об'єкт є необхідним компонентом відносин як те, що змушує суб'єкта активно діяти, вступати в конкретні зв'язки з іншими суб'єктами [132, с. 178]. Метою дослідження категорії об'єкта валютного контролю є вирішення питання про те, що контролюють органи і агенти валютного контролю, на яку діяльність спрямована їх компетенція та які практичні проблеми можуть виникати під час контролю.

Визначення валютних операцій є необхідною правовою категорією, зміст яких важливий для повноцінного дослідження валютного контролю. Відносно того, що є валютна операція, необхідно зазначити, що в тексті Закону про валюту не надано дефініції цьому поняттю. У ст. 1 вказаного Закону лише перераховують операції, які мають хоча б одну з таких ознак: а) операція, пов'язана з переходом права власності на валютні цінності та (або) права вимоги і пов'язаних з цим зобов'язань, предметом яких є валютні цінності, між резидентами, нерезидентами, а також резидентами і нерезидентами, крім операцій, що здійснюються між резидентами, якщо такими валютними цінностями є національна валюта; б) торгівля валютними цінностями; в) транскордонний переказ валютних цінностей та транскордонне переміщення валютних цінностей. Стаття 1 Закону про валюту визначає транскордонний переказ валютних цінностей як рух певної суми коштів в Україну або за її межі з метою зарахування цих коштів на рахунок отримувача або видачі йому в готівковій формі.

Станом на сьогодні відсутнє законодавче визначення поняття валютних операцій, однак у ст. 1 Закону про валюту надається їх вичерпний перелік, що дає змогу з певною долею умовності говорити про наявність у цій статті описової норми-дефініції, коли законодавець надає визначення поняття шляхом перерахування того, що до цього поняття входить. Фактично в зазначеній статті Закону про валюту міститься класифікація валютних операцій.

Закон про валюту дає перелік валютних операцій по їх основних групах, оскільки операції в кожній з трьох названих груп відносин відокремлені від іншої, в той час як визначення повинно містити вказівки на головні суттєві ознаки, властиві всім трьом групам видів валютних операцій. У Законі про валюту опе-

рації визначені через певні операції, проте вони повинні бути визначені через більш широке поняття. Занадто нечітким є вираз «операції, пов'язані з», оскільки, наприклад, з переходом права власності на певні валютні цінності може бути пов'язано безліч різних дій: від прийняття компетентним органом управління підприємства-власника валютних цінностей рішення про їх відчуження, в передачі співробітником бухгалтерії відповідного платіжного доручення до уповноваженого банку. Разом з тим це не означає, що такі дії будуть вважати валютною операцією або її частиною і з урахуванням цього потрапляють в сферу дії валютного контролю. Крім того, згідно з Законом про валюту валютні операції пов'язують з переходом права власності на валютні цінності. Таким чином, звужується поняття валютної операції, оскільки з нього виключені фактично валютні операції, не пов'язані з переходом права власності на валютні цінності. Наприклад, зберігання банком валютних цінностей на депозитному рахунку відповідно до такого положення не є валютною операцією, а отже, і не повинно бути об'єктом валютного контролю, так як не відбувається зміна власника валютних цінностей. Також всі дії з валютними цінностями можуть потрапити під визначення, яке дає Закон про валюту, розділяючи всі операції на три групи.

Положення абзацу першого наведеного визначення Законом про валюту – про перехід права власності на валютні цінності – вимагає тлумачення. Очевидно, в цьому випадку законодавець мав на увазі не тільки операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, а й інші операції, пов'язані з використанням цього права шляхом здійснення дій з валютними цінностями. При такому підході сутність такої валютної операції полягає в переході права власності на валютні цінності, а не в тому, що при цьому відбувається практично обмін одних цінностей на інші. Головною кваліфікуючою ознакою валютного характеру операції в цьому випадку є те, що валютні цінності переходять від однієї особи до іншої (незалежно від того, переходять в порядку зустрічного процесу будь-які інші цінності від іншої особи).

Так, відсутність єдиного нормативного визначення поняття «валютна операція», в свою чергу, призводить до різноманіття доктринальних визначень,

наведених в науковій літературі. Є.В. Карманова валютні операції визначає як урегульовані національним законодавством або міжнародними угодами операції з валютними цінностями [75, с. 208]. Л.М. Кравченко характеризує їх як урегульовані національним законодавством чи іншими міжнародними договорами угоди та інші дії, предметом яких є валютні цінності [83, с. 59].

Так, на думку Л.К. Воронової, валютні операції – це складний правовий механізм, що являє собою вольові правомірні дії фізичних і юридичних осіб, спрямовані на досягнення правового наслідку, на встановлення, зміну або припинення прав і обов'язків суб'єктів при здійсненні дій з валютою [31, с. 386]. На нашу думку, із цим визначенням складно погодитись, оскільки предмет валютних операцій виступає не лише валюта, й інші елементи, що віднесені національним законодавством до категорії валютних цінностей. Крім того, відсутність у національному законодавстві визначення поняття «валюта» фактично призводить до неоднозначного його трактування, оскільки в чинному валютному законодавстві використовуються терміни «іноземна валюта», «валюта України».

Ю.О. Крохіна та Н.Ю. Ерпильова під валютними операціями пропонують розуміти встановлену валютним законодавством сукупність дій резидентів та нерезидентів, що здійснюються з валютою та валютними цінностями, як правило, у формі угод, характерною ознакою яких виступає рух валюти та валютних цінностей у вигляді переходу права власності на них або їх фізичне переміщення [87, с. 118; 56, с. 18]. На думку М.М. Артьомова, під валютними операціями варто розуміти врегульовані національним та міжнародним законодавством угоди, а також інші дії, предметом яких є валюта і валютні цінності [7, с. 13].

Р.А. Ражков під валютними операціями розуміє операції, пов'язані з переходом права власності та інших прав на валютні цінності, у тому числі операції, пов'язані з використанням як засіб платежу іноземної валюти і платіжних документів в іноземній валюті [133, с. 35]. Проте слова – інші права в цьому визначенні деякими ученими тлумачилися як показник на виключно інші речові права (окрім права власності) і, як наслідок, на відсутність валютного регулювання переходу зобов'язальних прав, тобто валютних угод, що розуміють як

правомірні дії, направлені на виникнення або зміну зобов'язань, при виконанні яких сторонами передбачено здійснення валютних операцій виключно.

Ю.Л. Смірнікова визначила валютну операцію як сукупність юридичних і фактичних дій учасників валютних відносин, регламентованих приватноправовими й публічно-правовими нормами та спрямованих на виникнення, зміну або припинення прав і обов'язків щодо валютних цінностей [145, с. 39].

На думку А.С. Селівановського, валютна операція – це сукупність юридичних і фактичних дій учасників валютних відносин, спрямованих на виникнення, зміну або припинення прав власності, а в деяких випадках – інших прав на валютні цінності, а також на грошові кошти в національній валюті держави при здійсненні розрахунків між резидентами й нерезидентами, регламентованих приватноправовими й публічно-правовими нормами [143, с. 38].

На думку С.І. Прокипчука, валютні операції це угоди з валютними цінностями, пов'язані з переходом права власності і інших прав на валютні цінності чи з переміщенням валютних цінностей через митний кордон держави, що здійснюється при обов'язковій участі органів валютного контролю [128, с. 102]. З огляду на одну з невід'ємних ознак валютних операцій є обов'язкова участь суб'єктів, що наділені державою повноваженнями стосовно проведення валютного контролю.

О.Є. Северин валютні операції розуміє як здійснення руху валютних цінностей суб'єктами таких операцій (як правило – на підставі угод або нормативно-правових чи індивідуально-правових актів), з переходом права власності на валютні цінності або переміщенням валютних цінностей через кордон України [141, с. 90].

В економічній науковій літературі валютні операції розглядаються як вид діяльності підприємств, банківських та фінансово-кредитних установ, юридичних і фізичних осіб з купівлі-продажу, розрахунками та надання в позику чужоземної валюти [44, с. 182]; як операції, що проводяться на валютному ринку банками, компаніями та фізичними особами, або в більш вузькому сенсі як банківська діяльність, пов'язана з купівлею-продажем іноземної валюти [107, с. 25].

Таким чином, у науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення поняття валютної операції, досить часто ототожнюється з валютною угодою. На нашу думку, потрібно розмежовувати поняття «валютна операція» і «валютна угода», оскільки сутність даних визначень є різною. Пропозиція визначення валютних операцій, наведена С.І. Лучковською, є однією з найбільш вдалих для майбутнього закріплення його в Законі про валюту, а саме, визначення валютних операцій як врегульованих нормами національного та міжнародного права дії та (або) правочини, що здійснюються між суб'єктами валютних відносин, істотною рисою яких є рух валютних цінностей у вигляді переходу права власності та інших прав на них, у тому числі використання як засобу платежу іноземної валюти, цінних паперів, платіжних документів, номінованих в іноземній валюті, та (або) транскордонного переміщення валютних цінностей [97, с. 87]. Система та класифікація валютних операцій також вимагає детального наукового тлумачення, оскільки законодавець наводить не повний перелік видів даних операцій, при цьому не обґрунтовуючи правову підставу такої класифікації. Для подальшого дослідження дефініції валютних операцій важливим є визначення двох основних категорій суб'єктів валютних операцій: резидентів і нерезидентів, і відповідно, поділу валютних операцій на наступні групи: операції, що здійснюються між резидентами; операції, що здійснюються між нерезидентами; операції, що здійснюються між резидентами і нерезидентами.

Такий поділ пов'язаний з різним характером регулювання діяльності тих, хто здійснює свою діяльність відповідно до вітчизняного законодавства, і тих, хто працює в законодавчому полі іноземних держав. Резиденти та нерезиденти мають право здійснювати валютні операції з урахуванням обмежень, встановлених Законом та іншими актами валютного законодавства України, бути власниками валютних цінностей, що знаходяться на території України, а резиденти – також і валютних цінностей, що перебувають за межами України, крім випадків, передбачених законодавчими актами України [115, с. 25].

Необхідно відзначити, що Закон про валюту не регламентує розподіл валютних операцій на поточні валютні операції та валютні операції, пов'язані з

рухом капіталу. Разом з тим така класифікація має важливе практичне значення. Перш за все це обумовлено тим, що відповідно до статті 8 Статуту Міжнародного валютного фонду (МВФ) країна, яка взяла на себе зобов'язання, передбачені цією статтею, не повинна обмежувати можливості використання своєї валюти або валюти інших членів МВФ для поточних платежів (хоча вона і правомочна визначати, в яких валютах резиденти отримують платежі з-за кордону, але не може обмежувати їх права віддати перевагу національній валюті) [62]. Україна, приєднавшись

3 вересня 1992 року до Угоди про Міжнародний валютний фонд, взяла на себе зазначені міжнародні зобов'язання. Таким чином, жорсткому валютному контролю передусім повинні піддаватися валютні операції, пов'язані з рухом капіталу [62]. Отже, потрібно законодавчо закріпити розмежування поточних валютних операцій і валютних операцій, пов'язаних з рухом капіталу, визначивши при цьому, які саме валютні операції відносяться до поточних і які, до пов'язаних з рухом капіталу. Професор М.П. Кучерявенко зазначав, що залежно від типу валютної операції – від поточної чи валютної операції, пов'язаної з рухом капіталу, та від правового статусу суб'єктів валютних операцій обумовлюється і коло повноважень, як за першим так і за другим типом валютних операцій. Так, для резидентів є характерним різний рівень обмежень, зокрема поточні валютні операції здійснюються ними без обмежень, в той час як валютні операції, пов'язані з рухом капіталу – підлягають чіткому контролю з боку держави через її уповноважені органи [88, с. 162].

У Законі про валюту пропонуємо віднести до поточних операцій поточні торговельні операції в іноземній валюті та поточні неторговельні операції в іноземній валюті. У свою чергу, до поточних торговельних операцій в іноземній валюті віднесені валютні операції, пов'язані з розрахунками за експорт та імпорту товару за зовнішньоекономічними угодами без відстрочки платежу або з відстрочкою, яке відповідно до договору не перевищує одного календарного року, наприклад, перекази заробітної плати, стипендій, пенсій, аліментів, державної

допомоги, виплати готівкової іноземної валюти за платіжними картками, платежі, пов'язані з смертю громадян, та інші.

До валютних операцій, пов'язаних з рухом капіталу, пропонуємо в Закон про валюту віднести такі операції: здійснення інвестицій в Україну; здійснення резидентами інвестицій за межі України; валютні операції, пов'язані з оплатою права власності на будівлі, споруди та інше нерухоме майно; надання резидентами нерезидентам фінансових кредитів і позик та отримання резидентами фінансових кредитів і позик від нерезидентів; операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за гарантіями, порукою і заставою; операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за лізингом, в тому числі за договорами міжнародного фінансового лізингу, що укладені відповідно до Конвенції УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг; операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за факторингом, в тому числі за договорами міжнародного факторингу, що укладені відповідно до Конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг; операції з внутрішніми та зовнішніми цінними паперами; розміщення резидентами коштів на рахунках банках за межами України; операції, пов'язані з експортом та імпортом продукції, робіт, послуг, розрахунки за якими відповідно до договору передбачають відстрочення платежу на строк, який перевищує один календарний рік; міжнародні перекази за угодами, пов'язаними з накопиченням пенсійних активів; інші валютні операції, які не є поточними.

На наш погляд, практична необхідність вищевказаної класифікації валютних операцій пояснюється відмінностями правового режиму їх здійснення за кожним видом.

На підставі аналізу чинного законодавства можна виділити ще один критерій класифікації валютних операцій – об'єкт валютних операцій. Об'єктом валютних операцій є валютні цінності. На підставі пунктів 1 і 2 статті 1 Закон про валюту, що закріплює види валютних операцій і валютних цінностей, за цим критерієм валютні операції поділяються на: валютні операції з валютою України (окрім операцій між резидентами у валюті України); валютні операції з платіжними документами та іншими цінними паперами, вираженими у валюті

України (окрім операцій з цими валютними цінностями між резидентами); валютні операції з іноземною валютою; валютні операції з платіжними документами та іншими цінними паперами, вираженими в іноземній валюті України або банківських металах; валютні операції з банківськими металами.

Залежно від правового наслідку проведення валютні операції поділяються на правомірні (здійснювані відповідно до валютного законодавства) й неправомірні (здійснювані з порушенням чи всупереч порядку здійснення валютних операцій, встановленого чинним валютним законодавством). При цьому, на нашу думку, правомірною валютна операція може визначатись за умови дотримання форми валютної операції, встановленої чинним валютним законодавством та за умови наявності у сторін відповідного обсягу дієздатності. З огляду на підстави надання валютним операціям якості правомірності, правомірні (легальні) валютні операції О.Є. Северин пропонує поділяти на легітимні (правомірно здійснювані безпосередньо на підставі Закону про валюту, без інших дозволів держави) та легітимізовані (легітимізація яких відбувається шляхом їх ліцензування) [142, с. 47]. Зокрема, до легітимізованих валютних операцій, які можуть проводити банки та інші фінансові установи, слід відносити операції, проведення яких потребує отримання відповідної банківської ліцензії та за умови отримання письмового дозволу Національного банку.

Валютні операції іноді діляться на активні і пасивні. Активними є використання створених валютних резервів, видача кредитів, купівля за іноземну валюту цінних паперів, номінованих в національній валюті, а пасивними – створення валютних резервів в іноземній валюті, прийом депозитів в іноземній валюті, продаж за іноземну валюту цінних паперів, емітованих резидентами України і номінованих в національній валюті (включаючи власні цінні папери банку), отримання кредитів в іноземній валюті від інших уповноважених [70, с. 64]. Необхідно зауважити, що ця класифікація не є специфічно «валютною» – вона впливає з класифікації всіх банківських операцій.

Цікаві думки за класифікацією валютних операцій висловлено А. В. Ємеліним, який розділяє всі операції на універсальні та індивідуальні. До

універсальних відносять операції, правовий режим яких не залежить від статусу резидента, а індивідуальні – операції, правовий режим яких залежить від статусу резидента [55, с. 34].

Залежно від місця їх здійснення, на думку Л.М. Кравченко, валютні операції можна поділити на такі, що здійснюються на внутрішньому ринку України, та транскордонні валютні операції, в результаті здійснення яких валютні цінності ввозяться (вивозяться), переводяться або пересилаються з території чи на територію України. У свою чергу, до групи валютних операцій, що здійснюються на внутрішньому ринку України, варто віднести такі операції: купівля-продаж іноземної валюти в уповноважених банках фізичними особами; використання іноземної валюти у внутрішніх розрахунках між резидентами і нерезидентами; операції нерезидентів з валютою України. До транскордонних валютних операцій належать міжнародні перекази грошових коштів, пов'язані з розрахунками за зовнішньоторговельними, інвестиційними, фінансово-кредитними та іншими операціями, переміщення валютних цінностей через митний кордон України [85, с. 62].

Отже, доцільно зазначити, що об'єктом валютного контролю виступають валютні операції, чітке визначення та класифікація яких має важливе теоретичне і практичне значення. Також зазначаємо, що головними ознаками валютних операцій є: певні дії суб'єктів валютних правовідносин (фізичних, юридичних осіб, держави або територіальних громад); валютні цінності як об'єкт, за допомогою яких здійснюється валютна операція рух валютних цінностей, що призводить до зміни їх якісного стану. При цьому такий рух може здійснюватися шляхом переведення (в тому числі переведення готівки) або шляхом видачі готівкою грошових коштів в національній та іноземній валюті, відчуження валютних цінностей, відмінних від грошей, переміщення через митний кордон (включаючи ввезення, вивезення та пересилання) та інші. Необхідно виділити різні критерії розподілу валютних операцій на окремі групи зокрема, такі як: об'єкт, суб'єкт валютних операцій, зв'язок валютних операцій з рухом капіталу, територія здійс-

нення валютних операцій, форми розрахунків при здійсненні валютних операцій тощо.

Одним із невід'ємних складових елементів правового механізму валютного контролю є також його суб'єкти. Специфіка контрольного правовідношення полягає в тому, що правовий статус його суб'єктів різний. Така особливість підкреслюється в літературі багатьма авторами. Так, наприклад, О.М. Козирін, розглядаючи суб'єктну складову механізму валютного контролю, вказує, що всі учасники правовідносин цього типу можуть бути поділені на контролюючих суб'єктів та осіб, діяльність яких є об'єктом контролю [78, с. 35]. Найбільш вдалою диференціацією суб'єктного складу є диференціація, запропонована О.Ю. Грачовою, яка досліджує контрольне правовідношення стосовно лідируючих та ординарних учасників процесу [41, с. 140]. Адже таке правовідношення має публічно-правовий характер, передбачає взаємозв'язок учасників по вертикалі та характеризується відсутністю юридичної рівності сторін. Залежно від змісту й обсягу прав та обов'язків суб'єктів валютного контролю, їх можна поділити на дві категорії:

1) контролюючі суб'єкти. До контролюючих суб'єктів слід зарахувати спеціальні органи й агентів валютного контролю, які володіють відповідною компетенцією у сфері валютного контролю. Склад і функції контролюючих суб'єктів залежать від побудови системи валютного контролю, форм та методів його здійснення й валютної політики держави загалом;

2) підконтрольні суб'єкти. Підконтрольними суб'єктами валютного контролю є ті суб'єкти, діяльність яких підпадає під валютний контроль.

Так, відповідно до статті 11 Закону про валюту, закріплено такі функції державних органів і банківської системи України у сфері валютного нагляду:

а) органи валютного нагляду:

1. Національний банк України є головним органом валютного нагляду, що здійснює нагляд за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України з усіх питань, не зарахованих цим Законом до компетенції інших державних органів; забезпечує виконання уповноваженими установами функцій

щодо здійснення валютного нагляду, згідно з цим Законом та іншими актами валютного законодавства України. З метою збору статистичної інформації Національний банк України має право здійснювати збір статистичних даних про валютні операції. Окрім функцій прямого нагляду, він також здійснює: державну валютну політику, з огляду на принципи загальної економічної політики України; разом з Кабінетом Міністрів України складає платіжний баланс України; контроль за заборонаю затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України; визначення лімітів заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам; видачу в межах своєї компетенції обов'язкових для виконання нормативних актів щодо здійснення операцій на валютному ринку України; накопичення, зберігання і використання резервів валютних цінностей для здійснення державної валютної політики; видачу ліцензії на здійснення валютних операцій і ухвалення рішення про їх відміну; встановлення способів визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених в іноземній валюті або розрахункових (клірингових) одиницях і т.д.

2. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства. Заходи валютного нагляду за дотриманням суб'єктами господарської діяльності (крім уповноважених установ) вимог валютного законодавства здійснюються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику, відповідно до положень Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». На сьогодні органом влади, на який покладено завдання забезпечення формування єдиної державної податкової й митної політики, є Міністерство фінансів України (п.п. 3 п. 3 Положення про Міністерство фінансів України). Реалізація державної податкової політики відповідно до п.п. 3 п. 1 Положення про Державну фіскальну службу України, належить до основних завдань Державної фіскальної служби. Державна фіскальна служба України була

утворена, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 160, шляхом реорганізації Міністерства доходів і зборів через перетворення на Центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України безпосередньо.

б) агентами валютного нагляду є банки, небанківські фінансові установи та оператори поштового зв'язку (уповноважені установи), які у своїй діяльності підзвітні Національному банку України:

1. Банки надають банківські та інші фінансові послуги, якщо вони є валютними операціями, на підставі банківської ліцензії.

2. Небанківські фінансові установи на підставі ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій здійснюють такі валютні операції: 1) торгівля валютними цінностями в готівковій формі; 2) переказ коштів; 3) здійснення розрахунків у іноземній валюті на території України за договорами страхування життя; 4) факторинг (у частині здійснення розрахунків на території України в іноземній валюті між факторами та клієнтами за операціями з міжнародного факторингу щодо відступлення права грошової вимоги до боржника-нерезидента); 5) інші валютні операції, визначені Національним банком України.

У ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій зазначаються валютні операції, які дозволяється здійснювати небанківській фінансовій установі на підставі цієї ліцензії.

Небанківські фінансові установи здійснюють валютні операції, пов'язані з наданням фінансових послуг такими установами, без отримання ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій у випадках та порядку, встановлених Національним банком України.

3. Оператори поштового зв'язку надають фінансові послуги з переказу коштів, якщо вони є валютними операціями, та (або) фінансові послуги з торгівлі валютними цінностями в готівковій формі на підставі ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій.

Оператори поштового зв'язку здійснюють валютні операції, пов'язані з наданням фінансових послуг такими операторами, без отримання ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій у випадках та порядку, встановлених Національним банком України.

Перераховані вище уповноважені установи є агентами валютного нагляду, підзвітними Національному банку України. Уповноважені установи під час проведення ними валютних операцій, крім валютних операцій, пов'язаних з експортом та імпортом товару на суму, що є меншою за розмір, установлений для фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу згідно із законодавством у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, здійснюють безпосередній нагляд за виконанням вимог валютного законодавства резидентами (крім інших уповноважених установ) та нерезидентами, що здійснюють валютні операції через ці уповноважені установи. Порядок здійснення валютного нагляду агентами валютного нагляду встановлюється Національним банком України.

До кола іншої категорії суб'єктів валютного нагляду – підконтрольних належать як резиденти так і нерезиденти – учасники валютних правовідносин.

Під формою валютного контролю слід розуміти специфічний спосіб взаємодії органів і агентів валютного контролю в процесі здійснення контрольних заходів щодо резидентів і нерезидентів на предмет дотримання ними валютного законодавства України, а також нормативних актів органів валютного регулювання і актів органів валютного контролю при здійсненні валютних операцій [93, с. 116].

Враховуючи компетенцію зазначених вище органів, формами здійснення валютного нагляду виступають: проведення перевірок; здійснення аналізу фінансової, бухгалтерської та статистичної звітності валютних операцій резидентів та нерезидентів; реєстрація та облік валютних операцій; надання НБУ валютних ліцензій, дозволів та їх відкликання у передбачених законом випадках; подання агентами валютного контролю інформації про факти порушень

валютного законодавства; застосування органами валютного контролю санкцій до правопорушників у випадках порушення ними валютного законодавства.

Практична реалізація валютного контролю здійснюється з використанням певних методів. Методи валютного контролю являють собою систему способів, які застосовуються контролюючими суб'єктами з метою виконання завдань і функцій контролю. Більшість учених серед методів валютного контролю виділяють перевірку (рахункова перевірка балансів), обстеження, спостереження, аналіз (фінансово-господарської діяльності), ревізія (документальна), моніторинг [147, с. 40]. Останній направлений на охоплення широкого кола операцій і здійснюється у необтяжливій для підконтрольних суб'єктів формі, тому справедливо може визнаватися найбільш перспективним напрямом валютного контролю.

У Законі про валюту органи валютного нагляду мають право проводити перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства суб'єктами здійснення таких операцій. Під час проведення перевірок з питань дотримання вимог валютного законодавства органи валютного нагляду мають право вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок, надання доступу до систем автоматизації валютних операцій, підтвердних документів та іншої інформації про валютні операції, а також пояснень щодо проведених валютних операцій, а агенти валютного нагляду та інші особи, які є об'єктом таких перевірок, зобов'язані безоплатно надавати відповідний доступ, пояснення, документи та іншу інформацію. Агенти валютного нагляду мають право вимагати у суб'єктів валютних операцій документи, пов'язані із здійсненням валютних операцій, а суб'єкти валютних операцій зобов'язані надавати такі документи на вимогу агентів валютного нагляду у визначений ними строк. Таким чином, фактично пропонується закріпити застосування такого методу валютного нагляду, як перевірка.

Даючи визначення поняттю «перевірка» як методу фінансового контролю, вчені зазначають, що вона стосується основних чи окремих питань фінансової діяльності і проводиться з використанням балансових, звітних і розхідних

документів з метою виявлення порушень фінансової дисципліни, усунення їх негативних наслідків [96, с. 54]. Вважаємо, що перевірка є основним методом валютного нагляду у тих випадках, коли виникає необхідність встановити факт порушення валютного законодавства. Перевірка відрізняється детальним вивченням обставин справи із застосуванням усіх необхідних документальних джерел інформації. Перевірка повинна обов'язково проводитися в тих випадках, коли органам валютного контролю стає відома інформація про порушення валютного законодавства. Отже, метод перевірки має застосовуватися, у першу чергу, у зв'язку з інформацією про неправомірну поведінку особи, яка порушила порядок проведення валютної операції.

Використання методу спостереження дає змогу органам і агентам валютного контролю здійснювати постійний моніторинг значної кількості валютних операцій. Результатами спостереження є отримання інформації про порушення або констатація факту дотримання валютного законодавства. При отриманні відомостей про порушення органи валютного контролю повинні провести перевірку з метою встановлення чи спростування факту правопорушення. Це пов'язано з тим, що заходи відповідальності можуть застосовуватися у цьому випадку лише на підставі відповідних актів перевірок, а на підставі спостереження застосувати санкції неможливо, оскільки джерела, з яких отримана інформація в процесі спостереження, не дають можливості зробити висновки про всі істотні обставини справи. А тому при спостереженні органи й агенти валютного контролю можуть отримати інформацію про необхідність збору доказів за допомогою більш складного методу валютного контролю – перевірки. Мета спостереження – не стільки вияв правопорушень, скільки отримання загальної інформації про ситуацію у валютній сфері [161, с. 154]. Водночас у процесі спостереження виявляються і правопорушення, що допускаються підконтрольними суб'єктами внаслідок помилок або причин, що не залежать від їхньої волі. Інформацію про такі порушення суб'єкти контролю отримують із документів, які подаються підконтрольними суб'єктами. Така система спостереження є ефективною та досить зручною для суб'єктів валютного

контролю. Отже, метод спостереження спрямований констатувати правомірну поведінку учасників валютних операцій та унеможливити здійснення правопорушень, які стають очевидними «автоматично» у силу самої процедури спостереження.

Як слушно зауважує Н. А. Саттарова, аналіз відповідних статей валютного законодавства дає змогу визначити, що валютному контролю підлягають усі валютні операції, незалежно від того, здійснюються вони вільно чи до них застосовуються встановлені валютні обмеження [140, с. 34]. Науковець пояснює це тим, що навіть вільне здійснення валютних операцій пов'язане з виконанням ряду формальностей, що є заходами пасивного контролю (наприклад, надання статистичних даних, складання паспорта угоди тощо), що дає змогу органам валютного контролю організувати спостереження за проведенням валютних операцій, накопичувати інформацію про рух валютних потоків і в разі необхідності коригувати валютну політику держави.

Спеціалізовані методи валютного контролю: обстеження – стосується конкретного питання і зачіпає широке коло підконтрольних об'єктів, і ревізія – всебічне вивчення фінансово-господарської діяльності підконтрольного об'єкта шляхом зіставлення документальних та фактичних даних [134, с. 124].

Додаткові методи валютного нагляду: аналіз та запит. Аналіз передбачає обробку документальної інформації з використанням спеціальних аналітичних прийомів [14, с. 147]. Запит передбачає витребування органом або агентом валютного контролю документів або інформації, які містять відомості про валютні операції і рахунки, відкриті резидентами або нерезидентами відповідно до валютного законодавства. Цей метод контролю застосовується органами валютного контролю, які мають право вимагати від агентів валютного контролю, резидентів і нерезидентів інформацію та документи, а також агентами валютного контролю, наділеними повноваженнями витребувати у осіб, які вчиняють валютні операції, необхідні відомості [19, с. 113].

2.2. Нормативно - правове регулювання валютного контролю в Україні

На сьогодні в Україні склалася система нормативних актів, регулюючих валютні відносини. Під такою системою треба розуміти узату в єдності і взаємозв'язку сукупність юридичних норм, за допомогою яких держава та уповноважені нею органи здійснюють упорядкування суспільних відносин, що виникають у процесі збору, акумуляції, розподілу і використання валютних фондів [39, с. 17].

У сучасних умовах валютне законодавство займає важливе місце у правовому регулюванні валютних відносин, виступає інструментом державного регулювання в проведенні грошово-кредитної політики; спрямовано насамперед на підвищення ефективності національної валютної системи та реалізацію валютної політики держави. Система валютного законодавства України є явищем складним як з конструкційної, так і з динамічної точок зору. Конструкційно, вона містить у своєму складі норми, які мають різну юридичну силу і прийняті відповідно різними державними й іншими уповноваженими органами. До складу цієї системи входять закони України, постанови Верховної Ради України, декрети Кабінету Міністрів України, укази Президента України, різні інструктивні вказівки Національного банку України та інші нормативно-правові акти. Чинна система валютного регулювання в Україні нараховує понад 100 нормативно-правових актів. І за підрахунками експертів, щороку в кожен нормативно-правовий акт вноситься в середньому 12 правок. При цьому 30% нормативно-правових актів мають дозвільний характер. Це створює перешкоди для підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. З одного боку, це збільшує їх прямі витрати, наприклад, на отримання дозвільних документів, придбання ліцензії чи сплату фіксованих зборів. З іншого боку, бізнес недораховується доходів, які, наприклад, втрачає у результаті очікування на виконання дозвільних процедур у валютному регулюванні.

Україна є країною з жорстким валютним контролем. До такого висновку можна дійти, якщо проаналізувати зміст досить значного переліку нормативно-

правових актів, що регулювали питання вітчизняного валютного регулювання: Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»; Кодекс України про адміністративні правопорушення [77] від 07.12.1984 № 8073-X; Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV «Про Національний банк України» [66]; Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» [59]; Закон України від 23 вересня 1994 р. № 185/94-ВР «Про здійснення розрахунків в іноземній валюті» [64]; Закон України від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [61]; Постанова НБУ від 04.02.1998 № 34 (521) «Про затвердження Класифікатора іноземної валюти» [120]; Постанова НБУ від 16.03.1999 № 122 «Про затвердження Інструкції про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон» [119]; Постанова НБУ від 08.02.2000 № 49 «Про затвердження Положення про валютний контроль» [121]; Постанова НБУ від 30.12.2003 № 597 «Про перерахування коштів в національній та іноземній валюті на користь нерезидентів за деякими операціями» [126]; Постанова НБУ від 17.06.2004 № 266 «Про затвердження Положення про порядок видачі індивідуальних ліцензій на перерахування іноземної валюти за межі України для оплати банківських металів та проведення окремих валютних операцій» [122]; Постанова НБУ від 14.10.2004 № 485 «Про затвердження Положення про порядок видачі Нацбанком України індивідуальних ліцензій на розміщення резидентами (юридичними та фізичними особами) валютних цінностей на рахунках за межами України» [123]; Постанова НБУ від 10.08.2005 № 281 «Про затвердження деяких нормативно-правових актів Національного банку України» (а саме: 1) Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою; 2) Правил функціонування Системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України Національного банку України та перерахування (зарахування) коштів за окремими операціями з іноземною валютою і банківськими металами) [118]; Постанова НБУ від 29.12.2007 № 496 «Про затвердження правил здійснення за межі України переказів фізичних осіб за

поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні» [124]; Постанова НБУ від 27.05.2008 № 148 «Про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України» [125]; Лист НБУ від 28.12.2009 № 13-216 / 8373-24212 «Про порядок декларування майна резидента, що знаходиться за межами України» [90]; постанова Кабінету Міністрів (спільно з НБУ)

від 12 грудня 1998 р. № 1968 «Про посилення контролю над проведенням розрахунків резидентів і нерезидентів за зовнішньоекономічними операціями» [117]; Указ Президента України від 18.06.1994 № 319/94 «Про невідкладні заходи щодо повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами» [156]; Наказ Міністерства фінансів від 25.12.1995 № 207 про затвердження форми Декларації про валютні цінності, доходи та майно, що належать резиденту України і знаходяться за її межами [106].

Головним документом в цьому списку є Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», який визначав: режим здійснення валютних операцій на території України; загальні принципи валютного регулювання; повноваження державних органів і функції банків та інших кредитно-фінансових установ України в регулюванні валютних операцій; права та обов'язки суб'єктів валютних відносин; порядок здійснення валютного контролю та відповідальність за порушення валютного законодавства.

В основу валютного законодавства України було покладено принцип обмеження використання іноземної валюти в господарському обігу держави. Відповідно до цивільного законодавства України іноземна валюта і валютні цінності належать до речей, обмежених у господарському обороті, і для них державою встановлено особливі правила. Зазвичай грошові зобов'язання повинні бути виражені і підлягають оплаті в національній валюті (гривні). Вираження й оплата грошових зобов'язань в іноземній валюті допускається лише у випадках і порядку, встановлених законодавством України.

Починаючи з лютого 2014 року, НБУ постійно видав нові нормативно-правові акти. Та якщо попередні мали тимчасовий характер, то постанова НБУ «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України» від 13.12.2016 № 410 є безстроковою. Вона забороняє достроково погашати кредити, позики в іноземній валюті за договорами з нерезидентами. Суми операції щодо продажу готівкової іноземної валюти або банківських металів одній особі в день не можуть перевищувати 150000 грн. у межах однієї фінансової установи. Виключно в гривнях видаються кошти через банкомати.

Купівля (перерахування) іноземної валюти з метою повернення за кордон грошей, отриманих закордонними інвесторами за операціями щодо продажу цінних паперів, корпоративних прав, коштів, одержаних унаслідок зменшення статутних капіталів юридичних осіб, виходу з господарських товариств іноземних інвесторів здійснюється лише в разі одночасного дотримання цілої низки різноманітних умов. Також постанова забороняє (з певними застереженнями) купівлю, перерахування іноземної валюти з метою повернення за кордон інвесторові дивідендів та купівлю, переказування іноземної валюти на підставі індивідуальних ліцензій Національного банку України.

Згадані обмеження ускладнюють використання іноземної валюти. При цьому з початку 2019 року НБУ регулярно видає нормативно-правові акти, які дещо покращують ситуацію з валютними операціями.

Основним досягненням стало прийняття НБУ постанови «Про затвердження змін до Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на розміщення резидентами (юридичними та фізичними особами) валютних цінностей на рахунках за межами України № від 23.02.2016 №14, яка дозволила фізичним особам розміщувати за кордоном валюту джерелом походження за межами України без ліцензій. Нині наші громадяни мають змогу розміщувати на закордонних рахунках гроші, одержані ними за кордоном у вигляді зарплати, стипендії, пенсії, аліментів, дивідендів тощо. Крім того, фізособи без ліцензій Нацбанку можуть здійснювати інвестиції за кордоном за рахунок зазначених коштів. При цьому залишено в силі вимогу щодо необхідності

отримання індивідуальної ліцензії НБУ для переказу грошей з України з метою їх інвестування або розміщення на закордонних рахунках.

Ще одним досягненням можна вважати постанову НБУ від 15.06.2017 № 54 «Про затвердження Положення про функціонування автоматизованої інформаційної системи Національного банку України «Реєстр індивідуальних ліцензій на здійснення фізичними особами валютних операцій», яка дала змогу видавати фізособам-резидентам, які не є суб'єктами господарювання, індивідуальні ліцензії в електронній формі. Вони видаються на суму до \$50 тис. включно й тільки для певного виду операцій.

04 липня 2018 року Президент України підписав Закон України «Про валюту і валютні операції», 06 липня він був опублікований в офіційній парламентській газеті «Голос України», а набув чинності 07 липня. Вступив у дію 07 лютого 2019 року та відповідно втратили чинність: Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 року № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 17, ст. 184 із наступними змінами); Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 40, ст. 364 із наступними змінами); Постанова Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України від 23 вересня 1994 року № 187/94-ВР «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 40, ст. 365); Указ Президента України 18 червня 1994 р. № 319 «Про невідкладні заходи щодо повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами» від (із наступними змінами); Указ Президента України від 16 березня 1995 р. № 227 «Про заходи щодо нормалізації платіжної дисципліни в народному господарстві України» (зі змінами); Указ Президента України від 21 січня 1998 р. № 41 «Про запровадження режиму жорсткого обмеження бюджетних видатків та інших державних витрат, заходи щодо забезпечення надходження доходів до бюджету і запобігання фінансовій кризі» (зі змінами); Указ Президента України від 27 червня 1999 р. № 734 «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті

від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства».

Національний банк України затвердив і оприлюднив усі нормативно-правові акти, які є основою для нової ліберальної системи валютного регулювання, передбаченої Законом про валюту. Нова система складається з восьми основних постанов Правління Національного банку, які замінили попередню базу, з 56 нормативно-правових актів у сфері валютного регулювання:

- постанова № 1 «Про затвердження Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України»;

- постанова № 2 «Про затвердження Положення про здійснення операцій із валютними цінностями»;

- постанова № 3 «Про затвердження Положення про транскордонне переміщення валістних цінностей»;

- постанова № 4 «Про затвердження Положення про перелік заходів захисту, порядок та критерії їх запровадження, подовження та дострокового припинення»;

- постанова № 5 «Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті»;

- постанова № 6 «Про затвердження Положення про порядок надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками»;

- постанова № 7 «Про затвердження Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів»;

- постанова № 8 «Про затвердження Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції».

Постанови № 1 – 3 є постійно діючими нормативно-правовими актами, але в повному обсязі діятимуть тоді, коли Національний банк не матиме потреби застосовувати заходи захисту на валютному ринку для упередження обставин, що загрожують макрофінансовій стабільності.

Постанови № 4 та № 6 також є постійно діючими актами. Вони визначають загальний перелік можливих заходів захисту та критеріїв їх застосування на валютному ринку, а також запроваджують повідомну процедуру щодо кредитних договорів з нерезидентами.

Постанова № 5 має тимчасовий характер і визначає конкретні заходи захисту, запроваджені Національним банком. Ці заходи скасовуватимуться відповідно до темпів поліпшення макрофінансової ситуації.

Постанова № 7 також тимчасово визначає порядок здійснення банками валютного нагляду за дотриманням граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів до скасування такої вимоги.

Постанова № 8 є одним із ключових документів у впровадженні ризик-орієнтованого підходу у валютному нагляді.

Окрім цього, Правління Національного банку затвердило ще два технічні документи з метою реалізації вимог нового валютного законодавства. Це, зокрема, постанова від 2 січня 2019 р. № 10 «Про затвердження Правил функціонування Системи підтвердження угод на валютному ринку України». Документ зберігає диференційовані підходи щодо використання банками засобів Системи підтвердження угод ВалКлі. Нацбанк також подовжує час роботи Системи з 17-30 до 19-00 для зручності банків, які матимуть більше часу для подання Національному банку інформації про наявну на суму коштів у гривнях рахунку 2900 (рахунок для резервування коштів клієнтів для купівлі іноземної валюти) та про запланований на наступний день обсяг обов'язкового продажу валютних надходжень.

Також затверджена постанова від 4 січня 2019 р. №16 «Про документ для обліку та реєстрації валютно-обмінних операцій», яка встановлює форму і зміст розрахункових документів для проведення валютно-обмінних операцій.

Прийняття усіх зазначених нормативно-правових актів є черговим важливим етапом лібералізації валютного ринку. Норми цих документів спрямовані на дерегуляцію інвестицій, спрощення проведення транскордонних операцій з валютними цінностями і розширення переліку доступних валютних операцій. Нова система валютного регулювання запрацювала разом із введенням в дію Закону про валюту.

Нове регулювання передбачає низку послаблень на валютному ринку, які полегшують ведення бізнесу та поліпшують інвестиційну привабливість України. Загалом із 07 лютого введені в дію більше 20 послаблень:

- вдвічі збільшується граничний строк здійснення розрахунків за експортно-імпортними контрактами – до 365 днів;
- скасовується валютний нагляд за експортно-імпортними операціями до 150 тис. грн;
- дозволяється вільне використання рахунків юридичних осіб за кордоном (крім операцій з переказів коштів з України на такі рахунки);
- скасовуються індивідуальні ліцензії на валютні операції – їх замінить система е-лімітів (2 млн євро/рік для юридичних осіб, 50 тис. євро/рік для фізичних осіб);
- скасовуються санкції у вигляді припинення зовнішньоекономічної діяльності за порушення строків розрахунків;
- скасовується обмеження на дострокове погашення зовнішніх зобов'язань;
- дозволяється укладання валютних форвардів для хеджування експортно-імпортних та боргових операцій;
- дозволяється здійснення операцій за рахунками юридичних осіб-нерезидентів у банках України;
- скасовується процедура реєстрації зовнішніх запозичень;
- дозволяється online-купівля іноземної валюти фізичними особами (в межах ліміту купівлі готівкової валюти – до 150 тис. грн/день в еквіваленті);

- дозволяється банкам продавати своїм клієнтам державні цінні папери, номіновані в іноземній валюті, за іноземну валюту;
- дозволяється укладання банками валютних свопів з резидентами та нерезидентами;
- дозволяються безлімітні інвестиції банків в цінні папери інвестиційного класу;
- збільшується ліміт на перекази іноземної валюти за кордон без відкриття рахунку для фізичних осіб – з 15 до 150 тис. грн/рік;
- збільшується ліміт на купівлю банківських металів фізичними та юридичним особами з 3,21 тройської унції на тиждень (100 г) до еквіваленту 150 тис. грн/день (без обмежень для юридичних осіб, що провадять діяльність, пов'язану з використанням банківських металів);
- дозволяється юридичним особам ввезення-вивезення банківських металів, якщо це передбачено їх статутом;
- дозволяється резидентам внесення платежів у іноземній валюті під час страхування життя;
- дозволяється здійснювати інвестиції та кредитувати резидентів з рахунку ЛОРО в гривнях банку-нерезидента;
- банкам-нерезидентам дозволяється купувати валюту на всю суму залишку в гривнях на рахунку ЛОРО;
- дозволяється купувати і накопичувати іноземну валюту на рахунку для виплат за зовнішніми запозиченнями;
- скасовується подвійний контроль за операціями з експорту продукції - валютний нагляд здійснюватиме лише той банк, який отримав інформацію про відповідну митну декларацію;
- дозволяється здійснення інвестицій в Україну не тільки у валютах першої, а й другої групи класифікатора валют;
- уніфіковано переміщення валютних цінностей через кордон.

У рамках нової системи валютного регулювання Національний банк також здійснює перехід від системи тотального валютного контролю за кожною

операцією до валютного нагляду, побудованого за принципом «більше ризиків – більше уваги, менше ризиків – менше уваги».

Банки зможуть послабити нагляд за більшістю операцій бізнесу, які не матимуть ознак сумнівних операцій (незбігання обсягів операцій з обсягами звичайної ділової активності, невідповідність суті операції змісту діяльності клієнта, використання в розрахунках компаній-оболонки тощо). Також скасовується вимога щодо складання банками обов'язкового письмового висновку про результати аналізу клієнтської операції.

Разом з виведенням з-під нагляду дрібних операцій на суми до 150 тис. грн впровадження такого ризик-орієнтованого нагляду зменшить часові та адміністративні витрати бізнесу, а також полегшить навантаження на блок фінансового моніторингу в банках.

Нова система валютного регулювання залишає Національному банку право запроваджувати заходи захисту у сфері валютних операцій у разі виникнення обставин, що загрожують стабільності фінансової системи. Зокрема, це може бути регулювання обов'язкового продажу частини валютних надходжень та граничних строків розрахунків за операціями експорту-імпорту, запровадження лімітів на здійснення окремих валютних операцій, встановлення правил здійснення операцій, пов'язаних із рухом капіталу.

Водночас ці норми мають лише превентивний характер – введення нових обмежень на валютному ринку з 7 лютого не передбачається. Метою Національного банку, як і раніше, залишається поступове зняття всіх валютних обмежень і перехід до режиму вільного руху капіталу.

Дорожня карта валютної лібералізації, розроблена Національним банком разом з експертами Міжнародного валютного фонду, передбачає покрокове зняття усіх валютних обмежень відповідно до темпів поліпшення макроекономічних умов в Україні, а також прийняття низки законів, спрямованих на підвищення якості регулювання небанківського фінансового ринку (законопроект про «спліт», реєстраційний номер 2413а) і попередження непродуктивного відпливу капіталу з країни (законопроект щодо протидії BEPS

«Про імплементацію Плану протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування», оприлюднений в жовтні Національним банком і Міністерством фінансів).

Таким чином, скасуванню валютних обмежень насамперед передуватиме оцінка Національним банком таких макроекономічних індикаторів як темпи зростання ВВП, динаміка інфляції, стан валютного ринку, фінансова стабільність, ситуація на зовнішніх ринках тощо. Водночас валютна лібералізація, передбачена дорожньою картою, не має часових рамок. Відповідно, чим швидше наставатимуть сприятливі макроекономічні та фінансові умови, тим швидше Національний банк прибиратиме обмеження на валютному ринку, і навпаки.

Серед головних пріоритетів Національного банку – зняття низки обмежень, які створюють найбільше додаткових труднощів для ведення зовнішньоекономічної діяльності і стримують нові іноземні інвестиції в Україну. Зокрема і насамперед: поступове зниження і скасування вимог до обов’язкового продажу валютної виручки; скасування вимоги щодо попереднього резервування коштів для купівлі іноземної валюти (купівля на умовах T+1); зниження та/або скасування ліміту на репатріацію дивідендів; скасування граничних строків розрахунків за операціями резидентів з експорту та імпорту товарів, але не раніше прийняття законопроекту щодо протидії BEPS; скасування заборони на купівлю іноземної валюти за кредитні кошти; скасування додаткового нагляду за взаємозаліком валютних зобов’язань; підвищення і скасування ліміту на купівлю фізособами готівкової іноземної валюти в межах 150 тис. грн/день.

Інші послаблення на валютному ринку стосуватимуться проведення окремих операцій, перш за все з цінними паперами і деривативами, інвестицій за кордон, а також розширення функціоналу фінансових установ. Це, зокрема:

- поступове скасування всіх обмежень на проведення форвардних операцій;
- скасування обмежень щодо репатріації коштів від продажу облігацій і нелістингових цінних паперів;

- скасування вимоги щодо купівлі валюти юридичними особами тільки під зобов'язання;
- зняття усіх обмежень щодо розрахунків у валюті валютним з купівлі-продажу облігацій внутрішніх державних позик;
- скасування всіх обмежень щодо проведення валютних свопів;
- підвищення і подальше скасування ліміту на інвестиції юридичних осіб за кордон (з 7 лютого – 2 млн євро/рік), але не раніше прийняття законопроекту щодо протидії BEPS;
- підвищення і подальше скасування ліміту на платежі фізичних осіб за кордон (з 7 лютого – 50 тис. євро/рік), але не раніше прийняття законопроекту щодо протидії BEPS;
- скасування заборони на кредитування нерезидентів у гривні (не раніше прийняття законопроекту щодо протидії BEPS);
- відкриття доступу небанківських фінансових установ до валютного міжбанківського ринку (не раніше прийняття законопроекту про «спліт»);
- дозвіл на продаж валюти в режимі он-лайн небанківськими фінансовими установами (не раніше прийняття законопроекту про «спліт»).

Кінцева мета Національного банку – зняття всіх наявних обмежень і перехід до режиму вільного руху капіталу, який стане підґрунтям для полегшення ведення бізнесу та інвестиційного клімату в Україні, припливу іноземного капіталу, стійкого економічного зростання.

2.3. Суб'єкти фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні

Одним із невід'ємних складових елементів правового механізму валютного контролю є його суб'єкти. Специфіка контрольного правовідношення полягає в тому, що правовий статус його суб'єктів різний. Така особливість підкреслюється в літературі багатьма авторами. Так, наприклад, О.М. Козирін, розглядаючи

суб'єктну складову механізму валютного контролю, вказує, що всі учасники правовідносин цього типу можуть бути поділені на контролюючих суб'єктів та осіб, діяльність яких є об'єктом контролю [78, с. 35]. Найбільш вдалою диференціацією суб'єктного складу є диференціація, запропонована О.Ю. Грачовою, яка досліджує контрольне правовідношення стосовно лідируючих та ординарних учасників процесу [41, с. 140]. Адже таке правовідношення має публічно-правовий характер, передбачає взаємозв'язок учасників по вертикалі та характеризується відсутністю юридичної рівності сторін.

З філософської ж точки зору, суб'єкт є активною самодіяльною істотою, яка здійснює перетворення дійсності [159, с. 178]. Отже, юридичні та фізичні особи – це реальні учасники відносин у сфері валютного контролю, тобто суб'єкти валютного контролю. Правовий статус таких суб'єктів визначається їхніми правами й обов'язками у сфері валютного контролю. У свою чергу, зміст прав та обов'язків буде відрізнятися залежно від категорії суб'єкта.

З огляду на зміст і обсяг прав та обов'язків суб'єктів валютного контролю їх можна поділити на дві категорії:

1) контролюючі суб'єкти. До контролюючих суб'єктів слід зарахувати органи та агенти валютного нагляду, які володіють відповідною компетенцією у сфері валютного нагляду. Склад і функції контролюючих суб'єктів залежать від побудови системи валютного нагляду, форм та методів його здійснення й валютної політики держави загалом;

2) підконтрольні суб'єкти. Підконтрольними суб'єктами валютного нагляду є ті суб'єкти, діяльність яких підпадає під валютний нагляд.

Відповідно до Закону про валюту валютний нагляд в Україні здійснюється органами валютного нагляду та агентами валютного нагляду.

Валютний нагляд здійснюється органами валютного нагляду з метою встановлення відповідності здійснюваних валютних операцій валютному законодавству з урахуванням ризик-орієнтованого підходу.

Органи валютного нагляду в межах своєї компетенції здійснюють нагляд за дотриманням резидентами та нерезидентами валютного законодавства. Валютний

нагляд здійснюється органами валютного нагляду без втручання у відповідні валютні операції та діяльність суб'єктів таких операцій, крім випадків запобігання агентами валютного нагляду проведенню валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства. Органами валютного нагляду визначено Національний банк України та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику (Державна фіскальна служба України).

Надалі зупинимося більш детально на повноваженнях органів валютного нагляду.

По-перше, Національний банк України визначено головним органом валютного нагляду. Правовий статус Національного банку має подвійну природу, оскільки він є як центральним банком країни, так і органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом «Про Національний банк України» та іншими законами України [89, с. 78]. На Національний банк України покладено функцію нагляду за дотриманням резидентами та нерезидентами валютного законодавства та у визначеному ним порядку здійснюється валютний нагляд над банками, небанківськими фінансовими установами та операторами поштового зв'язку (уповноважені установи). Окрім функцій прямого нагляду, він також здійснює: державну валютну політику з огляду на принципи загальної економічної політики України; разом з Кабінетом Міністрів України складає платіжний баланс України; контроль за заборонаю затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України; визначення лімітів заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам; видачу в межах своєї компетенції обов'язкових для виконання нормативних актів щодо здійснення операцій на валютному ринку України; накопичення, зберігання і використання резервів валютних цінностей для здійснення державної валютної політики; видачу ліцензії на здійснення валютних операцій і ухвалення рішення про їх відміну; встановлення способів визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених в іноземній валюті або

розрахункових (клірингових) одиницях і тому подібне [174, с. 96]. Окрім того, з метою формування статистичної інформації Національний банк України має право здійснювати збір інших періодичних статистичних даних, зміст, обсяг та порядок надання яких центробанк визначає самостійно.

Національний банк України співпрацює з іншими органами державної влади щодо обміну інформацією, пов'язаною із здійсненням валютних операцій, з урахуванням положень законодавства про банківську таємницю.

Національний банк України співпрацює з органами суб'єктів міжнародного права щодо обміну інформацією, пов'язаною з проведенням валютних операцій, зокрема щодо застосування норм статті 12 Закону про валюту, відповідно до міжнародних угод, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, з урахуванням положень законодавства про банківську таємницю.

Національний банк України має право проводити перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства суб'єктами здійснення таких операцій. Під час проведення перевірок з питань дотримання вимог валютного законодавства Національний банк України має право вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок, надання доступу до систем автоматизації валютних операцій, підтверджуючих документів та іншої інформації про валютні операції, а також пояснень щодо проведених валютних операцій, а агенти валютного нагляду та інші особи, які є об'єктом таких перевірок, зобов'язані безоплатно надавати відповідний доступ, пояснення, документи та іншу інформацію. Інформація про банки та (або) клієнтів банків, що збирається під час здійснення валютного нагляду за банками, становить банківську таємницю. Інформація про небанківські фінансові установи та операторів поштового зв'язку, а також їхніх клієнтів, що збирається під час здійснення валютного нагляду за небанківськими фінансовими установами та операторами поштового зв'язку, які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, є інформацією з обмеженим доступом [176, с. 7].

У разі виявлення порушень валютного законодавства Національний банк України має право вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок і допустили такі порушення, дотримання вимог валютного законодавства та застосовувати заходи впливу, передбачені законом.

Відповідно до ст. 14 Закону про валюту за порушення вимог валютного законодавства (крім порушення строків за операціями з експорту та імпорту товарів, відповідальність за яке встановлюється згідно із ст. 13 Закону про валюту) можуть бути застосовані:

- 1) до банків – заходи впливу згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність»;
- 2) до уповноважених установ (крім банків) – такі заходи впливу:
 - а) письмове застереження;
 - б) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів валютних операцій;
 - в) штрафні санкції;
 - г) зупинення або відкликання (анулювання) ліцензії на здійснення валютних операцій;
- 3) до юридичних осіб (крім уповноважених установ) – заходи впливу у вигляді штрафних санкцій;
- 4) до фізичних осіб, посадових осіб уповноважених установ, посадових осіб юридичних осіб – заходи впливу у вигляді штрафів, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Відповідно до п. 11 Положення про валютний нагляд Національний банк застосовує захід впливу за порушення установою/структурним підрозділом установи вимог валютного законодавства на підставі: 1) результатів (матеріалів) проведених Національним банком виїзних, невиїзних перевірок, а також перевірок пунктів обміну іноземної валюти на території України, включаючи перевірки, проведені Національним банком протягом трьох місяців поспіль з питань дотримання порядку проведення валютно-обмінних операцій/торгівлі валютними цінностями в готівковій формі; 2) інших документів/копій документів,

уключаючи складені структурними підрозділами Національного банку документи (їх копії), в яких зафіксовано/які можуть свідчити про порушення установою (її структурними підрозділами) вимог валютного законодавства.

Датою виявлення порушення вимог валютного законодавства є дата складання: 1) акта виїзної/невиїзної перевірки уповноваженої установи або акта перевірки каси уповноваженої установи (пункту обміну іноземної валюти) щодо дотримання встановленого порядку організації та здійснення валютно-обмінних операцій/торгівлі валютними цінностями в готівковій формі відповідно до нормативно-правового акта Національного банку, що регламентує порядок проведення виїзних, невиїзних перевірок, а також перевірок пунктів обміну іноземної валюти на території України; 2) документа про виявлення порушень установою вимог нормативно-правового акта Національного банку з питань ліцензування валютних операцій.

Перевірки банків щодо дотримання вимог валютного законодавства України здійснюють уповноважені працівники Національного банку України, департаментом інспекційних перевірок банків та департаментом банківського нагляду Національного банку України, та уповноваженими органами відповідно до статті 30 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (яким є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку). Крім того, у банках можуть проводитися документальні ревізії, що призначаються компетентними органами для збирання доказів за кримінальними, адміністративними, цивільними та іншими справами щодо порушень валютного законодавства України. Перевірки дотримання валютного законодавства здійснюються з метою дотримання банками валютного законодавства України, включно з нормативно-правовими актами Національного банку України.

Як зазначає Р. Михайлюк, заходи впливу до банків є протекційні та превентивні. Превентивні заходи спрямовуються на обмеження доступу до банківської діяльності (ліцензування, обмеження сфер діяльності банків), на недопущення ймовірних негативних наслідків того чи іншого процесу. До цих заходів належать: встановлення лімітів щодо проведення деяких банківських

операцій з метою обмеження необґрунтованих ризиків, вимоги до розміру та структури власного капіталу банку, до ліквідності тощо. Дія цих заходів реалізується шляхом встановлення нормативів, дотримання яких банками є позитивним щодо підтримання їх фінансової стійкості. Протекційні (захисні) заходи встановлюються для захисту від наявної загрозливої ситуації для банку, яка може спричинити банкрутство. До них належать: створення та функціонування фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування банками резерву для відшкодування можливих втрат за активними операціями, рефінансування банків [171, с. 59].

Відповідно до ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, валютного законодавства до них може бути застосовані заходи впливу, до яких належать: письмове застереження; 2) скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку; 3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками тощо; 4) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі; 5) встановлення для банку підвищених економічних нормативів; 6) підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами; 7) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами; 8) заборона надавати бланкові кредити; 9) накладення штрафів; 10) тимчасова, до усунення порушення, заборона використання власником істотної участі у банку права голосу (тимчасова заборона права голосу); 11) тимчасове, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади; 12) віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного; 13) відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

Положенням про застосування заходів впливу Національним банком України, затвердженим постановою НБУ від 17.08.2012 №346, встановлені заходи

впливу, що застосовуються до банків на підставі перевірок дотримання банками валютного законодавства [виїзна перевірка з питань фінансового моніторингу, безвиїзний нагляд з питань фінансового моніторингу]. Відповідно до цього Положення за порушення економічних нормативів та лімітів валютної позиції застосовуються різні заходи впливу, а саме: письмове застереження; укладення письмової угоди з банком; обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій; заборона надавати бланкові кредити; накладання штрафів.

Національний банк має право накладати на банки штрафи в разі допущення ними порушень згідно зі статтею 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», зокрема такі: порушень порядку, строків і технології виконання банківських операцій, що встановлені нормативно-правовими актами Національного банку; порушень економічних нормативів регулювання діяльності банків; стягнення відсотків авансом на час видачі кредиту; неподання документів на письмову вимогу вповноважених працівників Національного банку, а також приховування рахунків, документів, активів тощо; подання недостовірної інформації та звітності, що встановлені нормативно-правовими актами Національного банку, а також неподання або несвоєчасне їх подання; невикористання звітності у порядку, встановленому Національним банком. Штрафи накладаються на банки за кожен випадок порушення в розмірі не менше ніж 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але не більше ніж один відсоток від суми зареєстрованого статутного фонду. Мінімальна сума штрафу за кожен випадок порушення економічних нормативів і значень (лімітів) відкритої валютної позиції становить 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Заходи впливу до банків, філій іноземних банків, фізичних осіб, встановлені статтею 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», можуть бути застосовані Національним банком України протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення. Заходи впливу до банків, філій іноземних банків за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів,

одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення можуть бути застосовані Національним банком України протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення.

Рішення Національного банку України про застосування заходу впливу у вигляді накладення штрафу є виконавчим документом та набирає законної сили з дня його прийняття. У разі невиконання такого рішення воно передається Національним банком України до органів державної виконавчої служби для примусового виконання. Постанова про притягнення до відповідальності може бути оскаржена в судовому порядку. Відповідачем у цьому разі виступає Національний банк України. Проте оскарження постанови не припиняє її виконання.

Наступним, на що б хотілося звернути увагу, це думка Кравченко Л.М. стосовно фінансового аспекту відповідальності банків за порушення валютного законодавства. Вона зазначає у своїй роботі, що штрафи за порушення банками валютного законодавства направляються не до Фондів гарантування вкладів фізичних осіб, а до Державного бюджету України, що тягне за собою, деклароване, а не дійсне забезпечення інтересів вкладників цих банків. А потрібно, щоб існувала певна збалансованість захисту економічних інтересів сторін цих правовідносин [84, с. 50]. Варто зазначити, що оптимальним впорядкуванням валютного законодавства є єдина кодифікація шляхом підготовки Валютного кодексу України. Прийняття Валютного кодексу України, спрямованого регулювати весь спектр суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення валютного регулювання, наразі не є доцільним, оскільки очевидно, що ситуація в країні перебуває в стані постійної динаміки, у розвинутих же зарубіжних країнах валютні обмеження поступово були скасовані. Проте в найближче десятиліття в Україні навряд чи можна буде так ставити питання. Найбільш доцільним з позицій юридичної техніки є розробка та прийняття блоку законів або підзаконних актів України, які доповнюють цей Закон з метою регулювання встановлення, введення, виконання і контролю за виконанням окремих валютних обмежень.

Враховуючи викладене вище, слід зробити висновок, що порушення валютного законодавства банками є негативним явищем для економіки країни, а тому держава повинна постійно вдосконалювати систему валютного контролю та чітко регламентувати всі питання відповідальності за порушення валютного законодавства. Так, деякі науковці пропонують направляються штрафи за порушення банками валютного законодавства не до Державного бюджету України, а до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що забезпечить дійсне, а не деклароване гарантування інтересів вкладників цих банків [84, с. 51].

Також щодо розвитку законодавства у сфері заходів впливу до банків, то варто зазначити, що враховуючи нинішню ситуацію на банківському ринку необхідним є посилення відповідальності, в тому числі шляхом встановлення кримінальної відповідальності, керівників банків, власників істотної участі та інших пов'язаних осіб за діяльність, що призводить до неплатоспроможності банків та подальше очищення банківської системи від фінансових установ, які є неплатоспроможними, здійснюють відмивання грошей та не дотримуються вимог законодавства.

Суттєве порушення небанківською фінансовою установою, оператором поштового зв'язку вимог валютного законодавства – це будь-яке з таких порушень: невідповідність залишків готівкових коштів у касі на момент перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства даним звітної довідки про касові обороти за день і залишки цінностей на суму в еквіваленті понад 50 тисяч гривень; здійснення валютно-обмінної операції/торгівлі валютними цінностями в готівковій формі без застосування реєстратора розрахункових операцій та відображення її в бухгалтерських документах небанківської фінансової установи, оператора поштового зв'язку; ненадання установою доступу уповноваженим працівникам Національного банку до систем автоматизації валютних операцій під час виїзної перевірки, інформації/документів про валютні операції, а також пояснень щодо проведених валютних операцій; неподання, подання не в повному обсязі, подання недостовірної інформації/документів про валютні операції/їх копій (в електронному вигляді/на паперових носіях), подання документів про

валютні операції/їх копій (в електронному вигляді/на паперових носіях), у яких неможливо прочитати всі написані в них відомості, що необхідні для виконання Національним банком функцій валютного нагляду, наприклад на запит Національного банку (письмовий запит Національного банку або уповноважених на проведення перевірки працівників Національного банку); невиконання інших, крім зазначених в абзацах другому – п'ятому підпункту 8 пункту 2 розділу I Положення про валютний нагляд, вимог нормативно-правових актів Національного банку, що регламентують порядок проведення уповноваженими працівниками Національного банку виїзних, невиїзних перевірок, а також перевірок пунктів обміну іноземної валюти на території України.

Недостовірною (ими) інформацією/недостовірними документами про валютні операції є надана (і) установою інформація/документи про валютні операції, що не підтверджена (і) даними первинних документів, матеріалів перевірки, офіційних документів/інформації, отриманих(ої) від органів державної влади та з інших джерел, чи суперечить(ать) таким даним/документам/інформації;

Національний банк за порушення, визначені в підпункті 7 пункту 42 розділу II Положення про валютний нагляд, має право застосувати до установи штраф у розмірі до 20 % від розміру власного капіталу установи за кожен випадок порушення.

У разі виявлення державними органами валютного контролю та державними контрольними і правоохоронними органами порушення банками, іншими фінансовими установами або національним оператором поштового зв'язку валютного законодавства складається акт чи довідка про перевірку, які разом з копіями документів (у тому числі копіями електронних документів на паперових носіях), що підтверджують факт порушення, надсилаються до Національного банку. У разі відсутності в комплекті матеріалів, що надходять до Національного банку України, документів (у тому числі копій електронних документів на паперових носіях), які підтверджують факт порушення, уповноважені працівники Національного банку зобов'язані здійснити додаткову перевірку отриманої інформації [111, с. 58]. Надалі Національний банк має право на підставі результатів

контролю і нагляду застосовувати до уповноважених установ (крім банків) штрафні санкції протягом шести місяців із дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення. Рішення про застосування заходу впливу до установи приймає Правління Національного банку або Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем. Рішення Національного банку про застосування заходу впливу до установи має містити зміст (назву) заходу впливу, що застосовується до установи, реквізити документа, в якому визначені порушення, опис порушень (із зазначенням норм валютного законодавства, які порушені). Рішення Національного банку про застосування заходу впливу є обов'язковим для виконання. Установа сплачує нараховану суму штрафу та письмово повідомляє Національний банк про сплату протягом строку, установленого Національним банком у рішенні про застосування заходу впливу. Рішення Національного банку про застосування до установи заходу впливу у вигляді штрафу є виконавчим документом і набирає законної сили з дати його прийняття.

Валютне законодавство на сучасному етапі містить суперечності, об'єктивно зумовлені тим, що воно досі перебуває на стадії формування і не має чітко вираженої системи побудови валютних норм у чинному законодавстві України, яка є можливою тільки в разі наявності блоку законів України, конкретизованих відповідними підзаконними нормативно- правовими актами органів спеціальної компетенції.

Отже, виникає безперечно необхідність удосконалення валютного законодавства України з метою його систематизації. Ця мета може бути досягнута формуванням ряду законодавчих актів України, що охоплюють своєю дією всі основні аспекти сучасного валютного регулювання.

Закон про валюту передбачає запуск поступової, послідовної та гнучкої валютної лібералізації, яка не повинна завдати шкоди макроекономічним показникам та платіжному балансу України. Саме тому в умовах систематичного послаблення валютних обмежень Національному банку України надано

повноваження та інструменти адміністративного впливу на валютний ринок з метою запобігання і протидії кризовим явищам.

Відповідно до ст. 12 Закону про валюту Національний банк України за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, погіршення стану платіжного балансу України, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та фінансової системи держави, має право вводити заходи захисту:

1) обов'язковий продаж частини надходжень в іноземній валюті у межах, передбачених нормативно-правовими актами Національного банку України. На сьогодні відповідні обмеження встановлені Законом України від 23 вересня 1994 р. № 185/94-ВР «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», який втратить чинність з моменту введення в дію Закону про валюту;

2) встановлення граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів. На сьогодні відповідні обмеження встановлені Законом України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 р. № 185/94-ВР, який втратить чинність з моменту введення в дію Закону про валюту;

3) встановлення особливостей здійснення операцій, пов'язаних із рухом капіталу (відсотки, кредити, позики, дивіденди), і резервування грошей по валютних операціях (коли покупка/продаж здійснюються не день в день з моменту надходження інвалюти на рахунок або подачі заявки з купівлі інвалюти). На сьогодні обмеження встановлені постановою Правління НБУ «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України» від 13 грудня 2016 р. № 410;

4) запровадження дозволів та (або) лімітів на проведення окремих валютних операцій. На сьогодні для проведення окремих валютних операцій потрібні індивідуальні ліцензії (ст. 5 Декрету № 15-93);

5) резервування коштів за валютними операціями;

6) інші заходи, що випливають зі статті 7-1 Закону України «Про Національний банк України», серед яких обмеження або тимчасова заборона на

видачу коштів з поточних і депозитних рахунків фізичних та юридичних осіб, вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей.

Як бачимо, перед нами традиційний перелік звичних за багато років валютних обмежень, які можуть бути введені НБУ у будь-який момент. Правда, Законом про валюту встановлено і деякі обмежувачі дій регулятора: захисні заходи можуть вводитися на строк не більше 6 місяців і продовжувати термін дії попередніх обмежень на термін не більше 6 місяців (п. 2 ст. 12 Закону про валюту). І крім того, загальний термін дії захисних заходів не може перевищувати 18 місяців протягом 24 місяців з дня первинного введення відповідного захисного заходу. Не можна не помітити, що це досить великі терміни. З огляду на це ми можемо отримати все ті ж практично нескінченні обмеження з валютних операцій, які мають місце зараз.

Незважаючи на те що максимальний термін таких обмежень – шість місяців, їх можна буде продовжувати в разі необхідності. Ми вважаємо, що в такому формулюванні це може привести до чергового «квазібезстрокового» існування обмежень, коли обмеження просто кожного разу продовжуються або приймаються заново. На нашу думку, такому інституційно незалежному органу, як НБУ, не можна надавати права щодо встановлення обмежень. Нагадаємо, що спочатку Декретом про валютне регулювання було встановлено право вводити обмеження на обов'язковий продаж валютної виручки, наприклад, тільки Верховній Раді. Але досвід трансформації законодавства в минулому говорить про те, що в нашому випадку працюють тільки мораторії на зміну законодавства. Такий мораторій потрібно встановити і для Закону про валюту.

Запровадження нового заходу захисту або продовження строку дії попереднього Правлінням Національного банку України буде можливе за умови підтвердження наявності ознак кризових явищ Радою Національного банку України. Крім того, Закон про валюту передбачає підзвітність Національного банку України Верховній Раді України під час запровадження заходів захисту, продовження строку їх дії та оцінки результативності їх запровадження.

Так, Національний банк України протягом 3 місяців з дня запровадження або подовження строку дії заходу захисту, або припинення дії заходу захисту зобов'язаний підготувати та подати Комітету Верховної Ради України, до предмета відання якого належить питання банківської діяльності, звіт про запровадження заходу (заходів) захисту.

Звіт про запровадження заходу (заходів) захисту має містити, зокрема:

1) оцінку ступеня і масштабу кризових явищ у грошово-кредитній сфері, оцінку ознак нестійкого фінансового стану банківської системи та обставин, що стали підставою для запровадження заходів захисту;

2) обґрунтування відповідності кожного з передбачених частиною першою цієї статті заходів захисту виявленим системним ризикам і загрозам;

3) підтвердження ефективності застосування обраних заходів захисту в сукупності у вигляді оцінки фактичного впливу на забезпечення фінансової стабільності та економічний і соціальний розвиток.

У разі надання звіту при запровадженні заходу захисту, якщо з дня припинення дії попереднього подібного заходу захисту минуло менше ніж шість місяців, та (або) при подовженні строку дії заходу захисту звіт має додатково містити аналіз результатів попереднього запровадження заходу захисту та актуальності факторів та (або) обставин та (або) ознак, що були підставою запровадження заходу захисту.

Звіт про запровадження заходу (заходів) захисту подається за підписом Голови Національного банку України (або особи, яка його замінює) та має бути представлений на засіданні Комітету Верховної Ради України, до предметів відання якого належать питання банківської діяльності, Головою Національного банку України (або особою, яка його замінює) або заступником Голови Національного банку України, до сфери відповідальності якого належить питання валютного регулювання (або особою, яка його замінює).

Звіт про запровадження заходу (заходів) захисту є публічним документом, що не містить інформації, яка є банківською таємницею, та має бути оприлюднений на сторінках офіційного інтернет-представництва Національного

банку України протягом календарного місяця з дня його підписання та безстроково там зберігатися.

Таким чином, у разі кризових ситуацій центробанк зможе відновити дію тих валютних обмежень, які діють зараз (обов'язковий продаж валютних надходжень, ліцензування інвестицій закордон, обмеження строків розрахунків при експортно-імпортних операціях, реєстрація позик від нерезидентів, ліміти на виведення дивідендів за межі України). Отже, належна реалізація прогресивного змісту декларацій, закріплених у Законі про валюту, прямо залежить від Національного банку України, який у своїх підзаконних актах буде визначати конкретний рівень валютної свободи у державі.

Разом з тим, враховуючи досить ліберальний та ринковий підхід, який зараз використовує центробанк у своїй політиці, сподіваємося, що такий вектор збережеться й після введення у дію Закону про валюту, та Національний банк України не зловживатиме правом на застосування заходів захисту.

По-друге, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову й митну політику. На сьогодні органом влади, на який покладено завдання забезпечення формування єдиної державної податкової й митної політики, є Міністерство фінансів України (п.п. 3 п. 3 Положення про Міністерство фінансів України).

Реалізація державної податкової політики, відповідно до п.п. 3 п. 1 Положення про Державну фіскальну службу України належить до основних завдань Державної фіскальної служби України. Державна фіскальна служба України була утворена, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 160, шляхом реорганізації Міністерства доходів і зборів через перетворення на Центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України безпосередньо.

Відповідно до Закону про валюту, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику, здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує

державну податкову і митну політику має право проводити перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства, вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок, надання доступу до систем автоматизації валютних операцій, підтвердних документів та іншої інформації про валютні операції і пояснень щодо проведених валютних операцій. Фактично нагляд за такими операціями здійснюється податковими органами, які на сьогодні є невід'ємною частиною структури Державної фіскальної служби.

Заходи валютного нагляду за дотриманням суб'єктами господарської діяльності (крім уповноважених установ) вимог валютного законодавства здійснюються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику, відповідно до положень Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Державна фіскальна служба має право перевіряти суб'єктів валютних операцій, вимагати документи, подання необхідної інформації. До порушників валютного законодавства застосовуються певні заходи впливу (ч. 9, 10 ст. 11 Закону про валюту).

Заходами впливу є штрафні санкції (для юросіб) і адміністративні штрафи для фізосіб, посадових осіб підприємств (п.п. 3, 4 п. 1 ст. 14 Закону про валюту). Причому за умови адекватності штрафу вчиненому порушенню Державна фіскальна служба може застосовувати до юридичних осіб штрафні санкції у розмірі до 100% суми операції, проведеної з порушенням валютного законодавства (п. 4 ст. 14 Закону про валюту).

Як бачимо, нове формулювання не містить чіткого переліку порушень, за які передбачено такий штраф. Очевидно, не сильно рятує ситуацію і формулювання «до 100% ...», оскільки Державна фіскальна служба зазвичай схильна застосовувати верхню планку встановленого законодавством штрафу. Таким чином, повноваження Державної фіскальної служби значно зросли, а позиції в сфері валютного контролю – зміцнилися.

Тепер щодо адміністративних штрафів, що накладаються на посадових осіб за порушення порядку здійснення валютних операцій. Адміністративні штрафи за

порушення валютного законодавства згідно зі ст.ст. 162, 162-1, 166-5 КУпАП вирости багаторазово. Штрафні санкції можуть застосовуватися протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з моменту його вчинення. За кожне порушення може бути застосовано тільки один захід впливу.

Відповідно до п.п. 3 п. 1 Положення про Державну фіскальну службу України до основних завдань Державної фіскальної служби належить реалізація державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи. Отже, саме цей орган має здійснювати контроль за додержанням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України. Безпосередньо вказаний контроль здійснюють митні органи, що є частиною структури Державної фіскальної служби.

Місце у структурі Державної фіскальної служби податкових та митних органів можна продемонструвати на прикладі Хмельницької області. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 06 серпня 2014 р. № 311 «Про утворення територіальних органів Державної фіскальної служби та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України», до переліку територіальних органів ДФС, які утворюються у Хмельницькій області, належать такі: Головне управління ДФС у Хмельницькій області, Хмельницька митниця ДФС, Державна податкова інспекція у м. Хмельницькому Головного управління ДФС, Кам'янець-Подільська об'єднана державна податкова інспекція Головного управління ДФС, Славутська об'єднана державна податкова інспекція Головного управління ДФС, Шепетівська об'єднана державна податкова інспекція Головного управління ДФС, Городоцька об'єднана державна податкова інспекція Головного управління ДФС, Дунаєвецька об'єднана державна податкова інспекція Головного управління ДФС, Краси́лівська об'єднана державна податкова інспекція Головного управління ДФС, Хмельницька об'єднана державна податкова інспекція Головного управління ДФС [131].

Для реалізації повноважень в сфері валютного контролю митні органи наділені правами щодо перевірки документів та відомостей, необхідних для

такого контролю; проведення митного огляду, в тому числі особистого огляду; здійснення обліку валюти та валютних цінностей, що переміщуються через митний кордон України; проведення усного опитування громадян та посадових осіб підприємств; взаємодії з органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами та громадянами; залучення для надання консультацій спеціалістів інших правоохоронних органів та експертів.

Кравченко Л.М. зазначила, що у проекті Закону України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» слід закріпити за митними органами такі повноваження, зокрема:

а) контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України під час здійснення такого переміщення;

б) передача уповноваженим банкам інформації стосовно митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України за експортом та/або імпортом товарів, робіт та послуг резидентів та нерезидентів, у порядку, встановленому Державною митною службою України за погодженням з Національним банком України [84, с. 51].

По суті, складається така ситуація: одні органи (митні і податкові) проводять перевірки і складають протоколи про адміністративні правопорушення, а інші виносять постанови по них. Слід зазначити, що валютним законодавством не встановлені терміни, періодичність та інші основні положення проведення перевірок дотримання актів валютного законодавства і актів органів валютного контролю.

У зв'язку з цим в юридичній літературі наявна думка про необхідність законодавчого закріплення основ проведення перевірок валютного контролю, принципів проведення перевірки; кола осіб, що мають право призначити і провести перевірку; мету і зміст перевірки; частоту її проведення; значення її результатів [96, с. 56]. Погодимось з цією думкою, додавши при цьому лише те, що спочатку подібні основи мають бути закріплені в законодавстві про фінансовий контроль взагалі, і вже потім конкретизовані в галузевому, у тому числі і валютному законодавстві зокрема.

Надалі розглянемо повноваження агентів валютного нагляду. До агентів валютного нагляду віднесено банки, небанківські фінансові установи та операторів поштового зв'язку (уповноважені установи), які у своїй діяльності підзвітні Національному банку України.

Банки тільки на підставі банківської ліцензії мають право надавати банківські та інші фінансові послуги, якщо вони є валютними операціями.

Небанківські фінансові установи на підставі ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій здійснюють такі валютні операції: 1) торгівля валютними цінностями в готівковій формі; 2) переказ коштів; 3) здійснення розрахунків у іноземній валюті на території України за договорами страхування життя; 4) факторинг (у частині здійснення розрахунків на території України в іноземній валюті між факторами та клієнтами за операціями з міжнародного факторингу щодо відступлення права грошової вимоги до боржника-нерезидента); 5) інші валютні операції, визначені Національним банком України. У ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій зазначаються валютні операції, які дозволяється здійснювати небанківській фінансовій установі на підставі цієї ліцензії.

Небанківські фінансові установи здійснюють валютні операції, пов'язані з наданням фінансових послуг такими установами, без отримання ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій у випадках та порядку, встановлених Національним банком України.

Оператори поштового зв'язку надають фінансові послуги з переказу коштів, якщо вони є валютними операціями, та (або) фінансові послуги з торгівлі валютними цінностями в готівковій формі на підставі ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій. Оператори поштового зв'язку здійснюють валютні операції, пов'язані з наданням фінансових послуг такими операторами, без отримання ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій у випадках та порядку, встановлених Національним банком України.

Агенти валютного нагляду уповноважені здійснювати безпосередній нагляд за виконанням вимог валютного законодавства резидентами та нерезидентами, що здійснюють валютні операції через них. При цьому, вони наділені правом вимагати у суб'єктів валютних операцій документи, пов'язані зі здійсненням валютних операцій, а суб'єкти валютних операцій зобов'язані подавати такі документи на вимогу агентів валютного нагляду. Безпосередній нагляд уповноважених установ над валютними операціями поширюється тільки на операції, які підпадають під обов'язковий фінансовий моніторинг (критерії таких операцій встановлено ст. 15 Закону від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII). Це, безперечно, позитивний крок, який позбавить дрібні, високоризикові операції від опіки контролюючих органів.

Крім того, в умовах валютного нагляду валютні операції відбуватимуться на підставі повідомлень, а не дозволів. Так, уповноважені установи зобов'язані надавати Національному банку України інформацію про валютні операції, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці установи, а також про власні валютні операції. Резиденти та нерезиденти, в свою чергу, зобов'язані надавати інформацію про валютні операції уповноваженим установам.

До кола іншої категорії суб'єктів валютного контролю – підконтрольних належать як резиденти, так і нерезиденти – учасники валютних правовідносин, які здійснюють валютні операції. Відповідно до ст. 1 Закону про валюту, резидентами є: а) фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання на території України, у тому числі ті, які тимчасово перебувають за межами України; б) фізичні особи – підприємці, зареєстровані згідно із законодавством України; в) юридичні особи та інші суб'єкти господарювання з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України; г) дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва України за кордоном, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філії та представництва підприємств і організацій України за кордоном, що не здійснюють підприємницької діяльності відповідно до законодавства України; ґ)

відокремлені підрозділи юридичних осіб, а саме філії, представництва, відділення або інші відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичної особи та здійснюють підприємницьку діяльність від імені юридичної особи на території України;

нерезидентами є: а) фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання за межами України, у тому числі ті, які тимчасово перебувають на території України; б) юридичні особи та інші суб'єкти господарювання з місцезнаходженням за межами України, які створені та діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі ті, частки участі в яких належать резидентам; в) розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їх філії, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій, що не здійснюють підприємницької діяльності відповідно до законодавства України; г) відокремлені підрозділи юридичних осіб, що розташовані за межами України та здійснюють підприємницьку діяльність відповідно до законодавства іноземної держави; ґ) інші особи, які не є резидентами відповідно до пункту 9 частини першої цієї статті.

Для того, щоб бути здатними здійснювати валютні угоди, резиденти і нерезиденти повинні мати правосуб'єктність. У загальній теорії права поняття правосуб'єктності розроблено достатньо. Воно складається з трьох складових – правоздатність, дієздатність і деліктоздатність [144, с. 17]. У свою чергу, валютна правосуб'єктність має три складові – валютну правоздатність, валютну дієздатність і валютну деліктоздатність. Практична реалізація валютної правосуб'єктності резидентів і нерезидентів здійснюється за допомогою здійснення валютних угод.

Контрольні функції належать не лише органам виконавчої влади та агентам валютного нагляду – судова влада також здійснює нагляд у сфері валютно-правового регулювання та інших валютно-правових відносин. У науковій літературі відзначається, що в процесі роботи суди здійснюють не лише функцію зі здійс-

нення правосуддя, вони також контролюють діяльність органів виконавчої влади стосовно громадян й інших суб'єктів правовідносин, що виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності цих органів. Таким чином, суди здійснюють контроль у сфері валютних правовідносин. Причому цей контроль спрямований як на перевірку законності нормативно-правових актів органів валютного регулювання і контролю, так і на перевірку законності рішень і дій цих органів та їх посадових осіб щодо інших учасників валютно-правових відносин [33, с. 95]. Отже, подібно до органів валютного регулювання, вважаємо виправданим віднесення судів до органів валютного нагляду загальної компетенції, тоді як спеціальними органами валютного контролю є органи, прямо названі Законом про валюту.

Валютний нагляд також може проводитися і на господарському рівні. Але такий вид контролю проводиться менеджерами, власниками підприємств, яких в першу чергу цікавить питання ефективності, економічної доцільності, прибутковості валютних операцій [141, с. 58].

Певну специфічну групу контролюючих суб'єктів в системі валютного нагляду складають правоохоронні органи. Вони посідають особливе місце в системі валютного нагляду, оскільки фактично здійснюючи відповідні контрольні заходи щодо дотримання законності та правопорядку в сфері обігу валютних цінностей, вони не є ні органами, ні агентами валютного нагляду. При цьому правоохоронні органи виконують завдання щодо підтримки законності та правопорядку у різних сферах діяльності, у тому числі і в сфері обігу валютних цінностей. Сукупність конкретних способів і засобів організації здійснення контрольних дій суб'єктів валютних правовідносин полягає в виокремленні певних видових форм валютного контролю, а система способів (прийомів), які застосовуються контролюючими суб'єктами з метою виконання завдань та функцій валютного контролю, виражені в застосуванні конкретного методу валютного контролю [113, с. 82].

З метою порівняння системи контролюючих суб'єктів валютного нагляду доцільно згадати досвід європейських країн щодо організації валютного нагляду.

Так, спільною для більшості розвинутих європейських країн є та обставина, що в період після Другої світової війни валютний контроль був досить жорстким. З покращенням валютно-фінансового стану такими країнами здійснювалася поступова його лібералізація. Однак в окремі періоди погіршення економічної ситуації жорсткість валютного контролю могла поновлюватися. Відмова ж від жорсткої системи валютного контролю та його лібералізація можуть здійснюватися поступово з урахуванням змін макроекономічної ситуації в країні та її місця у міжнародному співтоваристві. Отже, на етапі економічного розвитку суспільства при вирішенні важливих економічних і соціальних проблем валютний контроль стає важливим інструментом валютної політики держави. Потрібно також зазначити, що навіть у випадку формального скасування валютного контролю, як правило, здійснюється як мінімум статистичний облік та моніторинг валютних операцій.

Досвід розвинутих європейських країн свідчить, що головними органами валютного контролю є державні органи у сфері управління фінансами (Міністерство фінансів, Казначейство) й центральні банки. Такі органи здійснюють свої повноваження у тісній співпраці, при якій відповідні державні органи в галузі управління фінансами навіть можуть делегувати свої повноваження у сфері валютного контролю центральним банкам (наприклад, у Великобританії) [103, с. 109]. Окремі напрями валютного контролю реалізуються й через митні органи, які, як правило, є організаційно підпорядкованими державним органам управління в галузі фінансів. Проте повноваження центральних банків залежать від ступеня їх незалежності від урядів. У країнах, де центральний банк перебуває в певному підпорядкуванні міністерству фінансів, він реалізує ту валютну політику, яку розробив уряд, як наприклад, Національний банк Угорщини. Здійснення валютного регулювання і валютного контролю є прерогативою Міністерства фінансів Угорщини, яке здійснює ці функції через Національний банк Угорщини. У деяких країнах існують спеціалізовані регулюючі органи, як наприклад, в Іспанії, де валютний контроль, також як і валютне регулювання здійснює Генеральний директорат зовнішніх операцій Міністерства економіки та фінансів і

Банк Іспанії. Лише в окремих країнах створені спеціальні органи валютного контролю, як, наприклад, в Італії – Італійське валютне бюро [173, с. 66]. Однак, навіть при наявності таких спеціалізованих органів заходи валютного контролю здійснюються через відповідні банківські установи (у першу чергу, центральні банки держави). Коло заходів валютного контролю і валютних обмежень у країнах з розвиненими ринками постійно скорочується. Вже на початку 1960-х рр. валютні обмеження за всіма видами міжнародних операцій почали слабшати. При цьому одночасно в США відбувалося посилення контролю за такими поточним операціям як фрахт, туризм, за операціями руху капіталу, які проводилися в рамках стабілізаційних програм 1961-1965 рр., А в 1968 р. були лімітовані всі операції, пов'язані з експортом капіталу, особливо приватного. З кінця 1980-х рр. в країнах Європейського союзу, США і Японії зняті майже всі валютні обмеження і не здійснюється валютний контроль за проведенням поточних операцій, а регулювання зовнішньоторговельної діяльності здійснюється на основі часткового ліцензування експортноімпортних операцій та митного регулювання.

Отже, на нашу думку, зазначене вище є розосередженням контрольних функцій та стосовно галузі регуляції валютних відносин між різними державними органами влади не сприяє зміцненню і без того хиткого стану національної валюти. Про це яскраво свідчать чисельні факти незаконних переведення і пересилання валютних цінностей за межі України, приховування незаконно, а також законно зароблених валютних засобів від обов'язкового продажу, а також обов'язкового декларування, наприклад, при перетині державного кордону України, проведення незаконних валютних операцій, пов'язаних із тіншовим зверненням валютних засобів у супереч вимогам чинного валютного законодавства. Вважаємо, що було б значно простіше й ефективніше створити (наприклад, на базі НБУ) єдиний державний орган, який би безпосередньо здійснював функції валютного нагляду і валютного регулювання, а також координував би дії інших державних органів у цій сфері, інших господарюючих суб'єктів, кредитно-фінансових установ, незалежно від форми власності і підлеглості. Створення подібного органу державної влади дало б змогу підвищити ефективність державного ва-

лютного нагляду, а також персоніфікувати відповідальність державних службовців, що здійснюють контролюючі функції.

Висновки до розділу 2

1. Вважаємо, що правовий механізм валютного контролю становить систему взаємопов'язаних елементів, таких, як, об'єкт, суб'єкти та методи валютного контролю, за допомогою яких реалізуються мета, завдання і функції останнього.

Безпосереднім об'єктом валютного контролю виступають валютні операції. Чітке визначення та класифікація яких має важливе теоретичне і практичне значення. Чинне національне законодавство визначає валютні операції шляхом наведення їх переліку, не закріплюючи безпосередньо визначення поняття валютної операції. Законодавчо доцільно закріпити визначення валютних операцій як дій щодо руху валютних цінностей, що урегульовуються нормами фінансового права та здійснюються суб'єктами валютних правовідносин.

Суб'єктів валютного контролю, їх можна поділити на дві категорії: 1) контролюючі суб'єкти. До контролюючих суб'єктів слід зарахувати органи та агенти валютного нагляду, які володіють відповідною компетенцією у сфері валютного нагляду. Склад і функції контролюючих суб'єктів залежать від побудови системи валютного нагляду, форм та методів його здійснення й валютної політики держави загалом; 2) підконтрольні суб'єкти. Підконтрольними суб'єктами валютного нагляду є ті суб'єкти, діяльність яких підпадає під валютний нагляд.

Метод валютного контролю – це специфічний прийом і спосіб його здійснення. Методи валютного контролю можна поділити на основні (спостереження і перевірка), спеціалізовані (обстеження і ревізія) та додаткові (аналіз та запит).

2. Сучасне валютне законодавство є сукупністю норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з порядком здійснення угод з валютними цінностями в межах країни та у відносинах з іноземними державами і громадянами, а також порядок ввезення, вивезення, переказування і пересилання з-за кордону і за кор-

дон національної та іноземної валюти й інших валютних цінностей. Валютне законодавство охоплює як безпосередньо закони, так і інші нормативні акти у сфері валютних відносин.

На сьогодні система валютного регулювання в Україні нараховує понад 100 нормативно-правових актів. За підрахунками Нацбанку, щороку до кожного нормативно-правового акта вноситься у середньому 12 змін і доповнень. При цьому 30 % цих актів мають дозвільний характер. Як наслідок, така надмірна бюрократизація та швидка змінюваність законодавчих і регуляторних актів ускладнює більшість валютних процесів і процедур, що, у свою чергу, призводить до неефективного функціонування існуючої моделі валютного регулювання.

Зміна моделі валютного регулювання – одне із зобов'язань, узятих Україною у зв'язку з ратифікацією Угоди про асоціацію з ЄС, положення ст. 145 якої передбачають створення в Україні умов вільного руху капіталу, пов'язаного з надходженнями від прямих інвестицій, наданням кредитів, які стосуються торговельних операцій, а також з портфельними інвестиціями та фінансовими позиками.

Більше того, на виконання положень іншого нормативного акта ЄС – Директиви № 88/361/ЕЕС, Україна має забезпечити необхідні умови для створення вільного руху капіталів, зокрема для: реалізації прямих інвестицій; інвестицій у нерухомість; операцій з купівлі-продажу цінних паперів (включаючи форвардні, ф'ючерсні та своп-контракти); операції з відкриття поточних та депозитних рахунків у національних та іноземних фінансових установах; операції з надання кредитів, пов'язаних з комерційними операціями, операцій з фінансовими послугами (гарантування, страхування та кредитування).

Низку кроків для лібералізації валютного регулювання вже можна прослідкувати після 07 лютого 2019 року, зокрема: по-перше, граничний строк здійснення розрахунків за експортно-імпортними контрактами буде розширено до 365 днів; по-друге, скасовано валютний нагляд для експортно-імпортних операцій на суму до 150 тис. грн.; по-третє, індивідуальні валютні ліцензії скасовано.

Натомість з'явилася система електронних лімітів; по-четверте, скасовані санкції у вигляді припинення зовнішньо-економічної діяльності за порушення строків розрахунків; по-п'яте, дозволено онлайн-купівлю іноземної валюти фізичними особами. При цьому на такі операції розповсюджуватиметься аналогічний ліміт, як і на купівлю готівкової валюти (зараз – до 150 тис. грн. на день в еквіваленті).

Передбачені нововедення створюють для національного виробника більш сприятливі умови для розвитку міжнародних зв'язків, а також позитивно позначаються на бізнес-активності іноземних інвесторів в Україні. Крім цього, удосконалене нормативне забезпечення реалізації єдиної державної валютної політики допоможе стабілізувати українську валюту і валютний ринок України у цілому, що на цьому етапі розвитку національної економіки та міжнародної економічної співпраці є одним із найважливіших завдань. Також, як бачимо, документ не містить чітко визначених регуляторних норм і ніби декларує принцип «дозволено все, що не заборонено законом». Та все ж таки передбачається існування цілої низки підзаконних актів, які насправді визначатимуть основні умови проведення валютних операцій. Таким чином, очікувати після ухвалення цього акта якихось суттєвих послаблень поки що зарано.

3. Під суб'єктами валютного нагляду необхідно розуміти систему спеціальних органів та уповноважених установ, що здійснюють контроль і нагляд за дотриманням валютного законодавства підконтрольними суб'єктами. Встановлено, що зміст прав та обов'язків суб'єктів валютного нагляду відрізняється залежно від категорії та статусу суб'єкта, що потребує обов'язкового законодавчого врегулювання. Здійснений аналіз правових і наукових джерел дав змогу зробити висновок, що було б значно простіше й ефективніше створити (наприклад, на базі НБУ) єдиний державний орган, який би безпосередньо здійснював функції валютного нагляду і валютного регулювання, а також координував би дії інших державних органів у цій сфері, інших господарюючих суб'єктів, кредитно-фінансових установ, незалежно від форми власності і підлеглості. Створення подібного органу державної влади дало б змогу підвищити ефективність державного

валютного нагляду, а також персоніфікувати відповідальність державних службовців, що здійснюють контролюючі функції.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

3.1. Шляхи вдосконалення фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні

04 липня 2018 року президент України підписав Закон про валюту, прийнятий з метою забезпечення єдиної державної політики у сфері валютних операцій та вільного їх здійснення. Цей законодавчий акт запускає поступову і гнучку лібералізацію валютного ринку за принципом «дозволено все, що не заборонено». Трохи пізніше Національний банк України оприлюднив проект структури валютного регулювання, який вступить в силу разом із введенням в дію Закону про валюту – з 07 лютого 2019 року. Таким чином, п'ятдесят шість чинних нормативно-правових актів замінять на сім нових.

Прийняття Закону про валюту є першою спробою внести суттєві зміни в порядок українського валютного регулювання з часу прийняття в 1993 році Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю». У зв'язку з набранням чинності Закону про валюту припиняється дія: Декрету Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», який встановлював режим здійснення валютних операцій на території України, загальні принципи валютного регулювання; Закону України від 23 вересня 1994 р. № 185/94-ВР «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», яким, зокрема, визначено терміни повернення валютної виручки; Указу Президента України

від 18 червня 1994 р. № 319 «Про невідкладні заходи щодо повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами», яким покладено обов'язок декларувати суб'єктами підприємницької діяльності, незалежно від

форм власності, наявні і належні їм валютні цінності, які знаходяться за межами України; Указу Президента України від 16 березня 1995 р. № 227 «Про заходи щодо нормалізації платіжної дисципліни в народному господарстві України», яким встановлено окремі обмеження щодо розпорядження коштами, що надійшли на рахунки; Указу Президента України від 27 червня 1999 р. № 734 «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства», за яким договори, що передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами за запозиченими у них кредитами, позиками в іноземній валюті, підлягають реєстрації НБУ.

Надалі проаналізуємо ключові новації Закону про валюту.

1. Введення загальних принципів валютного регулювання.

Декрет не містив конкретного переліку принципів, а лише визначав, що «Національний банк України у сфері валютного регулювання здійснює валютну політику виходячи з принципів загальної економічної політики України». При цьому в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» закріплено лише загальні принципи, що стосуються суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів, зокрема: принцип суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; свободи зовнішньоекономічного підприємництва; юридичної рівності і недискримінації; верховенства закону; захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів.

Закон про валюту вже передбачає більш конкретний перелік принципів, які визначають права для суб'єктів валютних операцій та заходи досягнення ефективності валютного регулювання, а саме:

а) Принцип свободи здійснення валютних операцій. Саме тут передбачено право фізичних та юридичних осіб – резидентів укласти угоди з резидентами та (або) нерезидентами та виконувати зобов'язання, пов'язані з цими угодами, у національній валюті чи в іноземній валюті, у тому числі відкривати рахунки у фінансових установах інших країн, а також право фізичних та юридичних осіб –

резидентів придбавати валютні цінності, активи за кордоном, переміщувати через митний кордон України валютні цінності. Запровадження обмежень і заходів захисту можливе виключно з підстав та в порядку, визначених законом, з метою забезпечення стабільності фінансової системи й рівноваги платіжного балансу України. Водночас наголошуємо на недопущенні неправомірного та необґрунтованого втручання держави у валютні операції.

При цьому принцип свободи здійснення валютної операції не слід сприймати буквально з огляду на таке. Складовою валютного законодавства буде залишатися аксіома щодо обмеженого використання валюти в господарському обігу. Адже єдиним законним платіжним засобом залишається гривня, яка приймається без обмежень на всій території України для проведення розрахунків. Виняток становлять:

1) операції щодо здійснення іноземних інвестицій та повернення іноземному інвестору прибутків, доходів (у тому числі дивідендів) та інших коштів, одержаних на законних підставах у результаті таких інвестицій;

2) сплата процентів (відсотків) за депозитами або кредитами (позиками), що можуть проводитися в іноземній валюті, банківських металах та гривнях;

3) інші операції, визначені законом для держави, банків, небанківських фінансових установ та операторів поштового зв'язку.

Транскордонний переказ валютних цінностей здійснюється виключно через установи, уповноважені проводити валютні операції. Переміщення фізичними особами валютних цінностей через кордон у сумі, що дорівнює або перевищує еквівалент €10000, підлягатиме письмовому декларуванню перед Державною фіскальною службою в порядку, визначеному Урядом.

Процедура документозабезпечення валютної операції буде супроводжуватись обов'язком її суб'єкта інформувати про це уповноважені установи. Зміст, форма, періодичність, строки, спосіб і порядок надання інформації про валютні операції визначить НБУ.

Органи валютного нагляду (банки, інші установи, які здійснюють валютні операції, та органи ДФС) матимуть право проводити перевірки з питань

дотримання вимог валютного законодавства. Під час перевірок вони зможуть вимагати надання доступу до систем автоматизації валютних операцій, підтвердних документів та іншої інформації про них, а також пояснень щодо таких операцій. У свою чергу, особи, яких перевірятимуть, зобов'язані безоплатно надавати відповідний доступ, документи та іншу інформацію.

Згідно зі ст. 4 Закону про валюту валютні операції здійснюються без обмежень відповідно до законодавства України, крім випадків, встановлених законами України, що регулюють відносини у сферах забезпечення національної безпеки, запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, виконання взятих Україною зобов'язань за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також випадків запровадження Національним банком України відповідно до цього Закону заходів захисту.

Таким чином, свобода здійснення валютних операцій не є абсолютною та може бути обмежена за наявності обґрунтованих для цього причин (запобігання або подолання фінансової кризи, перешкоджання неконтрольованому виведенню капіталу закордон тощо). Закон про валюту залишає Правлінню Національного банку України право застосовувати тимчасові адміністративні заходи (до 6 місяців) для оперативного реагування на кризові явищі у фінансовому секторі економіки.

Окрім того, Закон про валюту містить фундаментальне положення, яке відновлює пряму дію норм Конституції України у сфері валютного регулювання та наближає нас до стандартів цивілізованого валютного ринку, а саме: передбачає, що у сфері здійснення валютних операцій нерезиденти мають усі права, надані резидентам України. Отже, найближчим часом з валютного законодавства повинні зникнути дискримінаційні норми, які обмежують права іноземних інвесторів та не дають їм повною мірою розпоряджатися своїм інвестиційним капіталом.

б) Принцип ризикоорієнтованості, прозорості, достатності та ефективності валютного регулювання. Його зміст передбачає шляхи досягнення реалізації. Національний банк України може запровадити тимчасові дії заходів захисту та обґрунтування їх здійснення.

в) Принцип самостійності та ринковості валютного регулювання, який передбачає гнучкість валютного курсу, незалежність Національного банку України у формуванні та реалізації валютної та монетарної політики у межах, визначених законом.

2. Скасування валютних ліцензій для інвестування за кордон.

Декретом було передбачено видачу Національним банком України генеральних та індивідуальних ліцензій на здійснення валютних операцій, які підпадають під режим ліцензування.

Загальновідомо, що генеральні ліцензії видаються комерційним банкам та іншим фінансовим установам України, національному оператору поштового зв'язку на здійснення валютних операцій, що не потребують індивідуальної ліцензії, на весь період дії режиму валютного регулювання.

Індивідуальні видаються НБУ тільки на 6 операцій, які чітко визначено Декретом, а саме: вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей; ввезення, переказування, пересилання в Україну валюти України; надання і одержання резидентами кредитів в іноземній валюті, якщо терміни і суми таких кредитів перевищують встановлені законодавством межі; використання іноземної валюти на території України як засобу платежу або як застави, за винятком оплати в іноземній валюті за товари, роботи, послуги, а також оплати праці, на тимчасово окупованій території України; розміщення валютних цінностей на рахунках і у вкладах за межами України; здійснення інвестицій за кордон, у тому числі шляхом придбання цінних паперів, за винятком цінних паперів або інших корпоративних прав, отриманих фізичними особами – резидентами як дарунок або у спадщину.

До кризи для проведення валютної операції потрібно було отримувати дозвіл НБУ: для цього потрібно було зібрати пакет оригіналів документів, які б

підтвердили джерело доходів для таких операцій, а також цільове використання цих коштів. Єдиним документом, що може підтвердити походження коштів, є податкова декларація за поточний або минулі роки. Тобто особа, яка отримала певне майно у спадок або в дарунок від близьких родичів, має додатково звернутися до фіскальних органів, задекларувати такі кошти і лише після цього звернутися в банк для отримання ліцензії. Але навіть якщо весь пакет документів був зібраний, НБУ міг відмовити в проведенні операції. Під час кризи 2014 року НБУ взагалі заборонив такі операції за винятком погашення кредитів. Згодом до заборони додали деякі винятки у таких екстрених ситуаціях, як необхідність лікування за кордоном. Відновлювати дозволи на перекази валюти за кордон регулятор почав лише влітку 2017 року. Але дозволили виводити за кордон обмежену кількість валюти, оскільки постановою НБУ «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України» № 410 було передбачено обмеження для юридичних осіб інвестувати протягом року на суму, що не перевищує 2000000 доларів, а для фізичних осіб передбачено обмеження щодо купівлі іноземної валюти лише на підставі електронної індивідуальної ліцензії НБУ, що передбачає можливість інвестування на суму не більше 50000 доларів протягом одного календарного року. Для отримання електронної індивідуальної ліцензії від регулятора клієнт надає в банк, в якому він буде проводити операцію, всі необхідні документи (включно з підтвердженням офіційного доходу), банк-онлайн направляє інформацію в НБУ, а той уже вносить інформацію про цю операцію в єдину базу. Якщо клієнт виявить бажання провести ще одну операцію в іншому банку, перевищивши у такий спосіб дозволений ліміт, НБУ таку операцію «не пропустить».

Таким чином, процедура інвестування ускладнена не лише законодавчими обмеженнями, а й процедурними моментами.

Одним із головних досягнень Закону про валюту є скасування індивідуальних ліцензій НБУ на переказ валюти за кордон. Відтепер резиденти мають безумовне право на придбання валютних цінностей та їх транскордонне переміщення без отримання окремого дозволу у вигляді індивідуальної ліцензії

НБУ. У Законі про валюту йдеться про те, що громадяни можуть вільно, без обмежень відкривати рахунки за кордоном, і так само без обмежень здійснювати перекази між своїми рахунками в Україні і за кордоном без ліцензій НБУ. У статті 16 Закону про валюту також сказано, що видані раніше індивідуальні ліцензії НБУ втрачають свою дію після вступу закону в силу (тобто через сім місяців після опублікування). У статті 9 Закону про валюту є чіткий перелік ліцензій, які видає НБУ на проведення валютних операцій, – це ліцензії для банків, небанківських фінансових установ і операторів поштового зв'язку. Ліцензії на здійснення валютних операцій безстрокові. На здійснення валютних операцій фізичним особам отримувати індивідуальну ліцензію не потрібно. Однак, з огляду на Закон про валюту у цілому, зокрема на повноваження банків і Національного банку України, думка про те, що можна здійснити будь-яку валютну операцію, у будь-яких розмірах та порядку, є хибною. Порядок здійснення валютної операції дійсно спрощено, але за банками та НБУ залишено (розширено визначено) повноваження валютного регулювання та можливість введення тимчасових заходів впливу для ефективності та достатності такого валютного регулювання. Тобто пакет необхідних документів на здійснення операції залишиться без суттєвих змін, спрощено тільки процедуру.

Варто зауважити, що відповідальність за порушення вимог законодавства щодо отримання ліцензії на інвестування за кордон передбачає фінансову відповідальність у розмірі, що може дорівнювати фактичному розміру здійсненої інвестиції. Тому скасування законодавцем вимоги щодо отримання будь-яких індивідуальних ліцензій для здійснення переказу іноземної валюти за межі України слід розглядати як позитивний, хоча і не зовсім послідовний крок, враховуючи те, що ще у червні 2017 року, було прийняте Положення про порядок видачі електронних індивідуальних ліцензій для фізичних осіб, яким встановлювався новий вид індивідуальної ліцензії – е-ліцензія.

Таким чином, на сьогодні день чіткого механізму проведення таких операцій ще немає, але, на нашу думку, він швидше за все буде аналогічний е-ліцензуванню для фізосіб. Зараз будь-яка фізособа може отримати е-ліцензію на

вивід до \$50 тис. на рік, якщо доведе легальність походження цих грошей. Що стосується банків, у них з'явиться додаткова відповідальність за прийняття рішення щодо правомірності видачі е-ліцензії клієнтам.

3. Валютний нагляд замість валютного контролю.

На думку представників Національного банку України, оскільки режим вільного руху капіталу передбачає відсутність валютних обмежень, то відсутня й потреба у валютному контролі. Натомість дотримання норм валютного законодавства в цілому покладається на валютний нагляд.

Саме тому Закон про валюту не оперує поняттям «валютний контроль», яке є базовим у чинному валютному законодавстві. Замість валютного контролю запроваджується валютний нагляд, який скасовує дозвільний характер валютних операцій і передбачає збір та аналіз інформації на валютному ринку для статистичних цілей. Відповідно до Закону про валюту валютний нагляд в Україні здійснюватимуть органами валютного нагляду та агентами валютного нагляду.

Органами валютного нагляду визначено Національний банк України та Державну фіскальну службу України. Зазначені органи мають право проводити перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства, вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок, надання доступу до систем автоматизації валютних операцій, підтвердних документів та іншої інформації про валютні операції і пояснень щодо проведених валютних операцій.

До агентів валютного нагляду віднесено банки, небанківські фінансові установи та операторів поштового зв'язку (далі – уповноважені установи), які у своїй діяльності підзвітні Національному банку України.

Агенти валютного нагляду уповноважені здійснювати безпосередній нагляд за виконанням вимог валютного законодавства резидентами та нерезидентами, що здійснюють валютні операції через них. При цьому, вони наділені правом вимагати у суб'єктів валютних операцій документи, пов'язані зі здійсненням валютних операцій, а суб'єкти валютних операцій зобов'язані подавати такі документи на вимогу агентів валютного нагляду. Окрім того, в умовах валютного

нагляду валютні операції відбуватимуться на підставі повідомлень, а не дозволів. Так, уповноважені установи зобов'язані надавати Національному банку України інформацію про валютні операції, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці установи, а також про власні валютні операції. Резиденти та нерезиденти, в свою чергу, зобов'язані надавати інформацію про валютні операції уповноваженим установам. Окрім того, з метою формування статистичної інформації Національний банк України має право здійснювати збір інших періодичних статистичних даних, зміст, обсяг та порядок надання яких центробанк визначає самостійно.

Крім цього, Законом закріплюються повноваження Нацбанку запроваджувати заходи захисту на валютному ринку за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, погіршення стану платіжного балансу України, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи держави. Так, за необхідності, НБУ зможе запроваджувати такі заходи захисту: обов'язковий продаж частини валютної виручки; встановлення граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів; встановлення особливостей здійснення операцій, пов'язаних із рухом капіталу; запровадження дозволів та/або лімітів на проведення окремих валютних операцій; резервування коштів за валютними операціями; заходи, передбачені ст. 7¹ Закону «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679-XIV, серед яких обмеження або тимчасова заборона на видачу коштів з поточних і депозитних рахунків фізичних та юридичних осіб, вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей.

Такі обмеження Нацбанк зможе вводити на півроку. Але за необхідності їх можна буде пролонгувати. При цьому, загальний строк дії заходів захисту не може перевищувати 18 місяців протягом двох років, починаючи з дня першого запровадження відповідного заходу захисту. У разі наявності ознак нестабільності банківської та/або фінансової системи (а про стабільність у нашій країні поки що говорити зарано). Нацбанк має прийняти та оприлюднити своє рішення про запровадження заходів захисту не пізніше ніж за 30 календарних днів до дня

введення в дію Закону. Ми вважаємо, що в такому формулюванні це може привести до чергового «квазібезстрокового» існування обмежень, коли обмеження просто кожного разу продовжуються або приймаються заново. Ми хотіли б бачити в тексті Закону про валюту обмежувач для самих обмежуючих.

На нашу думку, такому інституційно незалежному органу, як НБУ, не можна надавати права щодо встановлення обмежень. Нагадуємо, спочатку Декретом було встановлено право вводити обмеження на обов'язковий продаж валютної виручки, наприклад, тільки Верховній Раді України. Але досвід трансформації законодавства в минулому говорить про те, що в нашому випадку працюють тільки мораторії на зміну законодавства. Вважаємо, такий мораторій потрібно встановити і для Закону про валюту».

Запровадження нового заходу захисту або продовження строку дії попереднього Правлінням Національного банку України буде можливе за умови підтвердження наявності ознак кризових явищ Радою Національного банку України. Крім того, Закон про валюту передбачає підзвітність Національного банку України Верховній Раді України під час запровадження заходів захисту, продовження строку їх дії та оцінки результативності їх запровадження.

Так, Національний банк України протягом 3 місяців з дня запровадження або продовження строку дії заходу захисту, або припинення дії заходу захисту зобов'язаний підготувати та подати Комітету Верховної Ради України, до відання якого належить питання банківської діяльності, звіт про запровадження заходу (заходів) захисту. Таким чином, у разі кризових ситуації центробанк зможе відновити дію тих валютних обмежень, які діють зараз (обов'язковий продаж валютних надходжень, ліцензування інвестицій закордон, обмеження строків розрахунків при експортно-імпортних операціях, реєстрація позик від нерезидентів, ліміти на виведення дивідендів за межі України). Отже, належна реалізація прогресивного змісту декларацій, закріплених у Законі про валюту, прямо залежить від Національного банку України, який у своїх підзаконних актах буде визначати конкретний рівень валютної свободи у державі.

Разом з тим, враховуючи досить ліберальний та ринковий підхід, який зараз використовує центробанк у своїй політиці, сподіваємося, що такий вектор збережеться й після введення у дію Закону про валюту, а Національний банк України не зловживатиме правом на застосування заходів захисту.

4. Скасування валютного нагляду для експортно-імпортних операцій на суму до 150 тис. грн.

Стаття 11 Закону про валюту регулює валютний нагляд – це той самий ексконтроль, що з моменту вступу в силу закону вивчає валютні операції фізосіб і бізнесу. Ключові параметри фінансового моніторингу закон не змінює. Як і раніше, будуть вивчатися агентами валютного контролю (банками) валютні операції клієнтів з урахуванням ризик-орієнтованого підходу. Кожному клієнту буде наданий рівень ризику залежно від типу і суми його операцій. Також в законі говориться, що банки мають право вимагати у клієнтів підтверджуючі документи, а Нацбанк визначає форму, порядок і терміни надання банками інформації, пов'язаної з валютними операціями.

Замість валютного контролю за всіма операціями буде нагляд за операціями на суму понад 150 тис. грн – операції на таку суму підлягають зараз обов'язковому фінмоніторингу. Цю суму планується збільшити до 300 тис грн, якщо будуть внесені зміни в Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення». Скасування валютного нагляду для операцій на суму до 150 тис. грн дасть змогу істотно послабити навантаження на банки та їхніх клієнтів. Фактично буде скасовано валютний нагляд для 40% від кількості операцій і для операцій, на які припадає 3% за сумою. Для громадян же закон зберігає фінмоніторинг будь-яких валютних операцій і на будь-які суми (стаття 11, частина 7).

Тобто порівняно з нинішніми правилами для фізосіб у частині фінмоніторингу валютних операцій нічого не змінюється. Проте з'являється можливість проводити більше операцій дрібним експортерам та імпортерам.

Пункт про обмін валютного контролю буде стимулювати розвиток дрібного і середнього бізнесу, оскільки саме в малого та середнього бізнесу платежі за кордон за покупку товару дійсно рідко перевищують 150 тис.грн. Говорити про те, що людину, яка купує партію одягу за 3 тис. євро, треба моніторити так само, як і компанію, яка має мільярдні обороти, – це напевно, «нонсенс». Також, якщо буде виявлено дроблення великих платежів, то фінансовий моніторинг дає змогу банку припиняти їх, як наприклад, якщо один і той самий клієнт одночасно відправляє п'ять платежів – це ознака підозрілої інформації, і банк має право її промоніторити.

5. Скасування граничних строків розрахунків за операціями зовнішньоекономічної діяльності.

Закон про валюту також скасовує дію положень Закону України Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті, зокрема вимогу про те, що виручка резидентів у іноземній валюті від експорту продукції підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки не пізніше як через 180 календарних днів з дати митного оформлення такої продукції. Це важливо для компаній, що укладають зовнішньоторговельні операції з країнами, поставка в які (або з яких) займає багато часу. Наприклад, постачальнику продукції в/з Китаю складно впливати на терміни перевезення, що часто призводить до порушення законодавчо встановлених термінів розрахунків. У результаті цих змін валютна виручка від частини експортерів буде надходити пізніше, але це навряд чи істотно вплине на валютний ринок. У Законі про валюту сказано, що з моменту набрання ним чинності обов'язковим терміном надходження валюти на рахунок буде вважатися термін, зазначений в контракті експортера з його покупцем. При цьому якщо Нацбанком буде введено обмеження по терміну і обсягу обов'язкового продажу, то експортер зобов'язаний завести валюту не пізніше цього терміну: «НБУ у випадку нестабільного фінансового стану банківської системи залишає за собою право знову вводити захисні заходи на валютному ринку, зокрема, обов'язковий продаж частини надходжень в іноземній валюті, встановлювати граничні терміни розрахунків за експортно-імпортними операціями».

Наявність граничного строку для отримання оплати за експорт продукції зумовлена насамперед необхідністю своєчасного та повного надходження в Україну іноземної валюти за експортними операціями, що є одним із факторів забезпечення стабільності курсу національної валюти. Порухення резидентами відповідних вимог передбачає стягнення пені за кожен день прострочення у розмірі 0,3 відсотка від суми недержаної виручки (вартості недопоставленого товару).

Нагадаємо, що у разі порушення умов договору з боку контрагента резидент має звернутися до Експортно-кредитного агентства із заявою про невиконання або неналежне виконання нерезидентом його грошових зобов'язань. Якщо резидент зможе підтвердити факт порушення іншою стороною зобов'язання, штрафні санкції не застосовуються.

Але водночас Законом передбачено, що у деяких випадках до компетенції агентства не входить повноваження щодо встановлення факту неналежного виконання зобов'язання з боку контрагента. У такому випадку, щоб не сплачувати пеню за порушення відповідних вимог, резидент має спочатку звернутися до відповідного суду та отримати судові рішення, яким буде встановлено факт невиконання.

Цікавим є той факт, що Мінекономрозвитку оголосило про створення відповідного агентства у формі ПрАТ ще у лютому 2018 року, але державну реєстрацію такого підприємства не було здійснено дотепер.

Скасування цього обмеження покращує конкурентні позиції українських експортерів та імпортерів, зменшуються ризики штрафів і збільшується простір для домовленостей між торгівельними партнерами щодо умов розрахунків. Також експортерам не потрібно буде продавати валютну виручку, а компанії зможуть купувати валюту без прив'язки до конкретного експортного контракту.

6. Скасування санкцій за порушення валютного законодавства юридичними особами.

На сьогодні змінюється підхід до застосування штрафних санкцій за несвоєчасне виконання або невиконання вимог законодавства щодо ліцензування

зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, з введенням у дію нового закону скасовуються застосування до суб'єктів санкцій у вигляді індивідуального режиму ліцензування та тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності, передбачені у ст. 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Зазначене, безумовно, є суттєвим кроком вперед та скасовує можливість застосування руйнівних для міжнародної торгівлі санкцій, які в силу нечіткої визначеності підстав для їх накладення створювали значне поле для зловживань з боку контролюючих органів.

Також змінюються види та розмір адміністративних штрафів за порушення валютного законодавства, які можуть бути застосовані до фізосіб або посадовців підприємств, установ, організацій.

З одного боку, скасовується адмінвідповідальність за незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків. Натомість за незаконні скуповування, продаж, обмін, використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави до особи може бути застосований штраф у сумі від 8500 до 17000 грн. із конфіскацією валютних цінностей. Для порівняння: нині в Кодексі про адміністративні правопорушення за такі діяння передбачено штраф у розмірі від 510 до 748 грн. із конфіскацією валютних цінностей.

Скасовується відповідальність за ухилення від повернення виторгу в іноземній валюті. Замість неї вводиться адмінвідповідальність за порушення порядку здійснення валютних операцій, яка буде передбачати накладення штрафу на посадовців юросіб (крім уповноважених установ), громадян – суб'єктів підприємницької діяльності від 17000 до 51000 гривень.

Ограни Державної фіскальної служби матимуть право адекватно вчиненому порушенню застосувати до юросіб (крім уповноважених установ) захід впливу у вигляді штрафних санкцій у розмірі до 100% суми операції, проведеної з порушенням валютного законодавства. «Адекватність», як впливає із закону, буде оцінюватись індивідуально – за кожне порушення валютного законодавства. Сьогодні подібний штраф застосовується, якщо розрахунки між резидентами і нерезидентами проводилися не через уповноважений банк, а також за здійснення

деяких валютних операцій без індивідуальних ліцензій (п. 2.2, 2.6 Положення про валютний контроль, затвердженого постановою Правління НБУ від 08.02.2000 р. № 49).

7. Скасування реєстрації кредитів із-за кордону.

Декрет визначив повноваження Національного банку України у сфері валютного регулювання та контролю, функції банківської системи. На підставі цих положень Декрету НБУ було розроблено низку постанов щодо здійснення такого контролю (постанова Правління НБУ № 270 та додатково до них Постанови НБУ № 369, № 417). Зокрема, передбачено, що резиденти (юридичні особи, у тому числі уповноважені банки, фізичні особи – підприємці, фізичні особи) можуть одержувати кредити, позики, у тому числі поворотну фінансову допомогу, в іноземній валюті від нерезидентів відповідно до договорів та в порядку, установленому Положенням Правління НБУ № 280. Такий договір обов'язково необхідно реєструвати в Національному банку України до моменту фактичного одержання резидентом-позичальником коштів за кредитом (позикою, поворотною фінансовою допомогою). З практики можна сказати, що у випадку якщо документи оформлено належним чином, відповідають усім вимогам законодавства та повністю висвітлюють усі моменти здійснюваної операції, то у середньому процедура такої реєстрації в НБУ складає від 2 до 7 робочих днів, про що НБУ надсилає відповідні документи, що підтверджують проведення реєстрації.

Закон про валюту значно спростив процедуру отримання кредиту (позики, поворотної фінансової допомоги) і визначив: «Суб'єкти валютних операцій – резиденти та нерезиденти зобов'язані надавати інформацію про їхні валютні операції уповноваженим установам, через які здійснюються такі валютні операції». Тобто суб'єкт валютних операцій зобов'язаний надати банку, через який вона здійснюється, лише повну інформацію про таку операцію. Національний банк України, у свою чергу, має право здійснювати збір статистичних даних про валютні операції. Так, процедуру значно спрощено. Зміни до відповідних постанов НБУ на сьогодні не висвітлено, проте з огляду на те, що за банками

залишається функція здійснення нагляду за валютною операцією, можна припустити, що до обслуговуючого банку необхідно буде надати той самий пакет документів.

Концепцією нового валютного регулювання також передбачено скасування заборони дострокового розрахунку з нерезидентами в разі дострокового виконання резидентом-позичальником зобов'язань як за основною сумою кредиту/позики, так і за іншими платежами, установленими кредитним договором/договором позики (окрім випадку, коли за договором змінюється періодичність виплати процентів зі щороку на щокварталу/щомісяця або зі щокварталу на щомісяця та/або строк виплати процентів переноситься не більш як на 180 днів).

Варто зазначити, що наведена вище заборона щодо погашення валютних зобов'язань не поширюється, зокрема, на випадки дострокового погашення кредитів, позик, у т. ч. за рахунок коштів, які залучаються резидентом-позичальником за іншим кредитним договором (договором позики) із нерезидентом. Цей виняток діє в разі одночасного виконання таких умов: новий договір передбачає більш пізній строк виконання зобов'язань позичальника з повернення цих коштів порівняно з умовами попереднього кредитного договору (договору позики); отримані кошти (ураховуючи кошти в гривнях, отримані внаслідок обов'язкового продажу надходжень в іновалюті) не використовуються позичальником на будь-які інші цілі, окрім дострокового виконання власних зобов'язань за попереднім договором і купівлі іноземної валюти за гривні із зазначеною метою.

У зв'язку з такою заборonoю в договорах позики зі зв'язаними нерезидентами-кредиторами, вважаємо, доцільно передбачати щоквартальне або щорічне погашення відсотків, а також певної частини позики. З огляду на пов'язаність осіб у подальшому таке погашення можна буде відтермінувати у зручний для сторін спосіб шляхом укладення додаткових угод. При цьому у резидента-позичальника залишиться можливість оперативно здійснювати виплати за кордон без порушення вимог валютного законодавства. З огляду на зазначене

обмеження умови договорів позики, що передбачають виплату відсотків та погашення тіла позики в кінці терміну дії договору з правом дострокового погашення, є небажаними, оскільки вони істотно обмежують оперативність виплат за позикою.

8. Скасування обов'язкового продажу іноземної валюти.

Попри поступове пом'якшення обов'язку з продажу 100 % валютної виручки у 2014 році до 50 % на сьогодні час всі обслуговуючі банки зобов'язані продавати іноземну валюту, отриману резидентами, на міжбанківських торгах на наступний день після зарахування таких коштів.

Концепція нового валютного регулювання, представлена Нацбанком, передбачає поступове скасування зазначеної вимоги. Хоча зважаючи на те, що Законом про валюту все ж передбачено можливість Нацбанку встановлювати тимчасові заходи захисту валютного ринку, дуже ймовірно, що на початкових етапах імплементації нового валютного законодавства регулятор залишить у силі таке обмеження або час від часу встановлюватиме його в разі дестабілізації валютного ринку.

9. Скасування обов'язку декларувати валютні цінності за кордоном.

Декрет передбачав обов'язкове декларування валютних цінностей та іншого майна резидентів України, яке знаходиться за межами України. А саме декларування іноземної валюти, акцій, облігацій, купонів до них, бонів, векселів (тратт), боргових розписок, акредитивів, чеків, банківських наказів, депозитних сертифікатів, ощадних книжок, інших фінансових та банківських документів, банківських металів (золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів). Декларація подається до контролюючого органу (податкової) відповідно до місцезнаходження суб'єкта.

Жодного слова про необхідність декларування валютних цінностей за кордоном Закон про валюту не містить (а нормативні документи, які вимагали щоквартального подання Декларації про валютні цінності, доходи та майно, що

належать резиденту України і знаходяться за її межами, – Указ Президента України від 18 червня 1994 р. № 319/94 та Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15-93 – втратили чинність 07 лютого 2019 р.). Проте не поспішатимемо з висновками. Адже з метою збору статистичної інформації НБУ має право здійснювати збір статистичних даних про валютні операції (ст. 10 Закону про валюту). Ми вважаємо, що необхідно передбачити в Законі про валюту щоквартальну електронну звітність щодо валютних операцій, доходів та майна, що належать резиденту України і знаходяться за її межами. Також необхідно, щоб форма електронної звітності була простою та зрозумілою у заповненні.

10. Буде дозволено онлайн-купівлю іноземної валюти фізичними особами.

При цьому на такі операції розповсюджуватиметься аналогічний ліміт, як і на купівлю готівкової валюти (зараз – до 150 тис. грн. на день в еквіваленті). Втім, слід нагадати, що раніше «Приватбанк», на відміну від інших банків, вже давав можливість здійснювати онлайн-купівлю іноземної валюти. Таку дію можна було здійснити через додаток «Приват 24» у будь-який час. Для того, щоб скористатись такою можливістю, у клієнта банку повинна була бути відкрита валютна карта для переказу грошей на неї. В травні 2014 року, коли особливо відчувалась нестача готівкової валюти в обмінниках, клієнти банку конвертували гривню на картах на суму близько 6 мільйонів доларів і близько 1 мільйона євро. Починаючи з першого вересня 2017 року, «Приватбанк» заборснів продаж іноземної валюти в онлайн-сервісі, посилаючись на обмеження валютного законодавства України. Тепер після того, як валютна лібералізація буде запущена в дію, «Приватбанк» матиме змогу відновити таку послугу для своїх клієнтів. Завдяки таким змінам, українці зможуть розраховуватись за покупки в інтернеті, не втрачаючи кошти на подвійній конвертації. Фактично, ці зміни направлені на те, щоб полегшити життя фізичних осіб. Адже для того, щоб отримати валюту на карті, не буде необхідності здійснювати обов'язкову купівлю валюти в готівковій формі, а потім вже розміщувати кошти на карті. Завдяки таким змінам українці зможуть розраховуватись за покупки в інтернеті, не втрачаючи кошти на подвійній

конвертації. Крім того, враховуючи послаблення валютного законодавства щодо здійснення інвестицій за кордон, у подальшому можна буде перераховувати придбану валюту на рахунки, відкриті українцями в іноземних банках. Утім необхідно пам'ятати про обмеження в 150 тисяч гривень і про те, що здійснення будь-яких операцій контролюється банками на предмет протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Деякі учасники поки не планують допрацьовувати свої інтернет-банкінги, вважаючи, що онлайн-послуга з обміну валют не матиме попиту.

11. Інвестиції в акції.

У Законі про валюту йде мова про вільне переміщення «валютних цінностей» за кордон і з-за кордону. Йдеться про гривню, іноземну валюту, банківські метали і електронні гроші, номіновані у гривні або валюті. З дня набрання законом чинності, а також після закінчення семи місяців буде скасовано не тільки Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», а й Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті». Чому це важливо? Тому що саме в законі «Про порядок ...» у термін «валютні цінності» були включені акції та облігації. Але зараз відповідно до нового закону у термін «валютні цінності» входить лише валюта, гривня, електронні гроші і банківські метали. Це означає, що закон жодним чином не стосується інвестиції безпосередньо з України в акції іноземних компаній за кордон.

Найімовірніше такі операції будуть врегульовані окремим законом. Якщо ж врахувати норми нинішнього Закону про валюту, то інвестиції в акції можливі таким способом: спочатку фізособа переводить валюту на свій рахунок за кордоном, а потім з цього рахунку здійснює переказ на рахунок управляючої компанії (або брокера) для подальшої покупки акції або облігації.

12. Зміни у сфері страхування життя.

Страхові компанії зможуть укласти накопичувальні договори страхування життя у валюті. Накопичувальні угоди страхування укладаються на 10-15 років. За цей час гривня може істотно девальвувати, тому для захисту накопичень

клієнтів страховики пропонують укладати угоди страхування з прив'язкою до валюти.

Це означає, що клієнт вносить за договором гривню за курсом НБУ на день оплати, страховик переводить цю суму у валюту й інвестує в різні інвестиційні інструменти, а після закінчення терміну дії договору страхова компанія знову проводить валютнообмінну операцію: продає валюту і купує гривню, щоб виплатити її клієнту. З 2019 року українці зможуть накопичувати кошти безпосередньо у валюті.

Вважаємо, що Україна буде готова повністю перейти до ліберального валютного регулювання лише тоді, коли на зміну жорсткому валютному режиму буде створено ефективне податкове регулювання, яке знівелює можливу шкоду від необмеженої свободи валютних операцій. У цьому випадку мається на увазі необхідність імплементації на рівні національного законодавства України щонайменше 4 з 15 рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) щодо протидії зменшенню податкової бази та переміщенню прибутків за кордон, тобто так званого Мінімального стандарту Плану дій BEPS (Base Erosion and Profit Shifting).

Запровадження цих рекомендацій разом із приєднанням України до системи автоматичного обміну податковою інформацією за єдиним стандартом ОЕСР дасть Національному банку України можливість остаточно скасувати антикризові заходи захисту і водночас уникнути неконтрольованого й непродуктивного відтоку капіталу.

Разом з тим Україна поки що не зробила належних кроків для імплементації у національне законодавство Мінімального стандарту Плану дій BEPS та не підписала Багатосторонню конвенцію щодо плану дій ОЕСР з протидії розмивання бази оподаткування та переміщенню прибутків за кордон, що передбачає регулярний обмін податковою інформацією між фіскальними органами держав-учасниць.

Отже, повна лібералізація валютного законодавства України відбудеться лише за умови проведення ефективної податкової реформи та деофшоризації

економіки, після чого зникнуть потенційні ризики для хиткої макроекономічної стабільності України. Закон про валюту ж є лише стартом для початку копіткої роботи із наближення українського бізнес-середовища до європейських стандартів ринкової економіки.

Підтримуючи в цілому спрямованість Закону про валюту, в тому числі враховуючи те, що він спрямований на практичну реалізацію положень пункту першого частини 2 статті 92 Конституції України, згідно з якою виключно законами встановлюється статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України, одночасно вважаю за доцільне висловити щодо нього такі зауваження та пропозиції.

На нашу думку, видається невдалою назва Закону про валюту, вона потребує корегування відповідно до предмета його регулювання. Вважаємо, що назву Закону про валюту необхідно привести у відповідність до положень пункту 1 частини другої статті 92 Конституції України та викласти у такій редакції: «Про статус іноземних валют на території України».

Якщо проаналізувати Закон про валюту, то він не дає жодного уявлення ні про частку криптовалют, ні про можливість МСБ розпоряджатися на свій розсуд частиною валютної виручки, яка залишилася від обов'язкового продажу. Закон про валюту не пов'язаний із такими питаннями, як валютні ф'ючерси і форварди.

Залишається не з'ясованою до появи нових постанов НБУ і процедура обміну валюти. Прийнятий Закон про валюту досить рамковий і потребує окремих уточнень при визначенні в нормативно-правових документах Нацбанку і практичному застосуванні. Наприклад, необхідно більш чітко розуміння змін до статті 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо права фізосіб на безготівковий дистанційний валютообмін».

Що важливо – закон не усуває перешкоди, які заважають повноцінному запуску в Україні платіжної системи PayPal. Нагадаємо, робота цієї системи в Україні неможлива через законодавчу вимогу реєстрації систем міжнародних інтернет-розрахунків (до яких формально і належить така система). Але

розробники системи PayPal неодноразово заявляли, що не готові брати на себе обов'язки з підтримки реєстрації для транскордонних послуг в інвалюті.

Закон про валюту хоч і передбачає вільних рух капіталу, але для платіжних систем жодних нових умов не вводить. Крім того, що сама система PayPal не готова проходити процедуру реєстрації, запропоновану НБУ, є й інші питання, пов'язані з її роботою в Україні. Тут вирішується питання не про валютне регулювання, а про регулювання самої системи. Якщо PayPal планує в Україні відправляти платежі за допомогою email – це повинно бути передбачено українським законодавством. Наприклад, в США можна відправляти грошові перекази у Viber, і відомі компанії (WesternUnion) тестують цю можливість. В Україні у законодавстві немає поправки, яка дає змогу працювати через месенджер, тому вважаємо, новий закон на ситуацію з PayPal не вплине.

За змістом прийнятий Закон про валюту має рамковий характер. Це пояснюється тим, що низка його норм є відсилочними та потребують ухвалення відповідних нормативно-правових актів НБУ (ч. 1 ст. 4, п. 6 ч. 2, ч. 4 ст. 5, ч. 2 ст. 6, ч. 2 ст. 7, ч. 3 ст. 8, ч. 2 ст. 9, ч. 4 ст. 10, ч. ч. 1, 2 ст. 12, ч. ч. 1, 2, 3 ст. 13). За таких обставин реалізація положень Закону про валюту буде залежати від нормативно-правових актів НБУ. У зв'язку з цим вбачається доцільним розглянути можливість врегулювання низки питань у Законі про валюту, а не у підзаконних актах НБУ. Це стосується, зокрема, порядку проведення розрахунків за валютними операціями, що здійснюються в іноземній валюті та банківських металах (п. 6 ч. 2 ст. 5 Закону про валюту), структури валютного ринку України, умов та порядку торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України (ч. 2 ст. 6 Закону про валюту), порядку транскордонного переказу валютних цінностей (ч. 1 ст. 7 Закону про валюту), порядку транскордонного переміщення валютних цінностей уповноваженими установами та суб'єктами валютних операцій (ч. 3 ст. 8 Закону про валюту).

Більш того, у випадку несвоєчасного подання до парламенту та/або прийняття останнім відповідного (відповідних) законопроектів з будь-яких, в тому числі об'єктивних, причин, відповідна сфера суспільних відносин

перебуватиме поза сферою законодавчого регулювання з відповідними наслідками. Запропонований підхід, таким чином, виглядає хибним з точки зору необхідності забезпечення системності законодавства, недопущення його розпорошеності внаслідок тиражування актів з однаковим предметом регулювання. На нашу думку, відповідні питання логічно було б передбачити у «тілі» Закону про валюту, що розглядається.

Згідно із статтею 92 Конституції України виключно законами встановлюються засади функціонування грошового ринку, статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України.

Проте, як свідчить аналіз тексту Закону про валюту, НБУ всупереч вимогам статті 92 Конституції України надається широке коло повноважень щодо регулювання у підзаконних актах відносини функціонування грошового ринку та статусу валют. Так, нормативно-правовими актами НБУ визначатимуться: порядок проведення розрахунків за валютними операціями (частина четверта статті 5 Закону про валюту), структура валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України (частина друга статті 6 Закону про валюту), порядок проведення переказу валютних цінностей (частина друга статті 7 Закону про валюту), порядок транскордонного переміщення валютних цінностей уповноваженими установами та суб'єктами валютних операцій (частина третя статті 8 Закону про валюту), порядок здійснення валютного нагляду за уповноваженими установами (частина п'ята статті 11 Закону про валюту), «інші валютні операції», що здійснюють небанківські фінансові установи на підставі ліцензій» (частина друга статті 9 Закону про валюту), межі обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті, а також виключний перелік заходів захисту (частина перша статті 12 Закону про валюту).

Національний банк України визначає зміст, форми, періодичність та строки, спосіб, порядок надання інформації про валютні операції відповідно до статті 10 Закону про валюту та зобов'язань України щодо обміну інформацією,

передбачених міжнародними угодами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Національний банк України має відповідно до статті 16 Закону про валюту прийняти нормативно-правові акти щодо «класифікації валютних операцій» тощо.

Необхідно також зауважити, що окремі положення Закону про валюту не узгоджуються між собою. Наприклад, відповідно до статті 2 Закону про валюту заходи захисту застосовуються «виключно з підстав та у порядку, визначених законом». Натомість згідно з частиною першою статті 12 Закону про валюту виключний перелік заходів захисту визначатиметься нормативно-правовими актами Національного банку України, а частиною п'ятою статті 12 Закону про валюту встановлено, що «порядок застосування заходів захисту, зокрема критерії їх запровадження, продовження та скасування, встановлюються нормативно-правовими актами Національного банку України з урахуванням положень цього Закону».

При цьому зауважуємо, що положення Закону про валюту щодо запровадження та припинення заходів захисту викладені вкрай нечітко. Із запропонованої редакції статті 12 та пункту 10 статті 16 Закону про валюту не зрозуміло, за якою процедурою ухвалюється, набирає чинності рішення Нацбанку про заходи захисту та якою є у цих процедурах послідовність дій та повноваження Правління Національного банку, Ради Національного банку при запровадженні заходів захисту або їх припиненні.

Зокрема, у частині першій статті 12 Закону про валюту передбачається, що Національний банк України за наявності відповідних ознак має право запроваджувати заходи захисту, у частині другій цієї ж статті – що Правління Національного банку має право запроваджувати заходи захисту та продовжувати дію попередніх заходів захисту, а рішення Правління Національного банку потребує підтвердження Радою Національного банку України наявності ознак та/або обставин, передбачених частиною першою цієї статті. Обов'язковою умовою для прийняття Правлінням Національного банку України рішень щодо заходів захисту є надання звіту про запровадження заходу (заходів) захисту до

Комітету Верховної Ради України, до предметів відання якого належать питання банківської діяльності. Проте із запропонованої редакції Закону про валюту незрозуміло, якою є роль Комітету у процедурах застосування заходів впливу, а також як співвідносяться положення статті 12 Закону про валюту щодо запровадження та припинення заходів захисту із положеннями пункту 9 Прикінцевих і перехідних положень у частині відповідних рекомендацій Ради з фінансової стабільності.

Наведені редакції свідчать про внутрішню суперечність між положеннями Закону про валюту, отже, їх редакція потребує змістовного уточнення. Вважаємо, що абзац перший частини першої статті 12 Закону про валюту необхідно замінити абзацами та пунктами такого змісту:

«1. Національний банк України має право вводити заходи захисту за наявності таких умов:

1) підтвердження системних ризиків, які загрожують фінансовій стабільності та містять: фактичні ознаки нестійкого фінансового стану банківської та/або фінансової системи держави та обставини, що загрожують фінансовій стабільності; наявні або потенційні загрози значного тиску на платіжний баланс України;

2) обґрунтування обраних заходів захисту відповідно до існуючих системних ризиків і загроз фінансовій стабільності та підтвердження необхідності і ефективності їх застосування у вигляді оцінки очікуваного і фактичного впливу заходів захисту на забезпечення фінансової стабільності та економічний і соціальний розвиток;

3) офіційного повідомлення про запровадження заходів захисту відповідно до цієї статті.

Заходи захисту можуть включати такі валютні обмеження:.....».

Частину другу статті 12 Закону про валюту викласти в такій редакції:

«2. Критерії визначення ознак фінансової нестабільності та встановлення наявності достатніх підстав для застосування заходів захисту затверджуються Національним банком України за погодженням з Радою з фінансової стабільності.

Такі критерії мають забезпечувати відповідність, доцільність, обґрунтованість, достатність та ефективність застосування тимчасових заходів захисту та відбору і запровадження окремих заходів відповідно до існуючих ознак фінансової нестабільності, масштабу загроз і кризових явищ. Критерії повинні містити сукупність кількісних та/або якісних характеристик для оцінки ступеня і масштабу кризових явищ у грошово-кредитній сфері, оцінку ознак фінансової нестабільності та умов, які відповідно до пункту першого частини першої цієї статті є підставами для введення заходів захисту.

На нашу думку, Закон про валюту необхідно доповнити статтею 12-1 такого змісту:

«Стаття 12-1. Особливості здійснення окремих валютних операцій

1. Здійснення валютних операцій, пов'язаних з рухом капіталу, регулюється Національним банком України з урахуванням положень цього Закону.

2. З урахуванням вимог, передбачених частиною першою статті 12 цього Закону, регулювання Національним банком України операцій, пов'язаних з рухом капіталу, може здійснюватись шляхом встановлення вимоги про резервування або вимоги щодо запровадження спеціальних дозволів на проведення окремих валютних операцій у разі погіршення стану платіжного балансу України лише у випадках, передбачених цією статтею, та з моменту офіційного оприлюднення повідомлення щодо погіршення стану платіжного балансу України. Не допускається встановлення вимоги про резервування або щодо запровадження спеціальних дозволів на проведення окремих валютних операцій у випадках, які прямо не передбачені цим Законом.

3. Вимога щодо запровадження спеціальних дозволів на проведення окремих валютних операцій може бути встановлена Національним банком України з урахуванням вимог, передбачених частиною першою статті 12 цього Закону, при регулюванні таких валютних операцій, які здійснюються між резидентами та нерезидентами: 1) здійснення резидентами портфельних інвестицій за межі України, крім інвестицій у цінні папери з рейтингом «А3» та вище (згідно з класифікацією Moody's) та/або з рейтингом «А-» та вище (згідно з

класифікацією Standard & Poor's, Fitch IBCA); 2) переказування іноземної валюти за межі України з метою оплати валютних цінностей, за винятком цінних паперів; 3) надання резидентами фінансових кредитів, позик, фінансової допомоги нерезидентам; 4) операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за гарантіями поруками та заставою.

4. З урахуванням особливостей, передбачених частиною першою статті 12 цього Закону, Національний банк України має право тимчасово призупиняти здійснення переказів за валютними операціями, що пов'язані з рухом капіталу, на строк до 30 календарних днів та/або запроваджувати вимогу про резервування коштів за вказаними валютними операціями у сумі, що не перевищує в еквіваленті 10 відсотків від суми валютної операції, що пов'язана з рухом капіталу. Режим щодо тимчасового призупинення здійснення переказів за валютними операціями, що пов'язані з рухом капіталу, запроваджується Національним банком України з моменту офіційного оприлюднення повідомлення щодо погіршення стану платіжного балансу України. В разі покращення стану платіжного балансу Національний банк України зобов'язаний скасувати передбачені цією частиною обмеження.».

Хибним, на наш погляд, є застосований у статті 1 Закону про валюту спосіб викладення значення термінів, що використані у законі, шляхом посилення на назви окремих законів, у яких визначаються та використовуються відповідні терміни і поняття. Вважаємо, що абзац у такій, наприклад, редакції: «Термін «банк» вживається у значенні, визначеному Законом України «Про банки і банківську діяльність» може бути виключений із тексту Закону про валюту, що не позначиться негативно на ясності і повноті викладення відповідних положень закону. У той же час у статті 1 Закону про валюту передбачається, що «інші терміни, що використовуються в цьому Законі, вживаються у значеннях, визначених іншими законами України з питань регулювання фінансових послуг». Проте у Законі про валюту застосовується, наприклад, термін «електронні гроші», що визначений не законом, а у нормативно-правових актах Національного банку

України. Необхідно було б визначити цей термін у відповідних положеннях Закону про валюту.

Слід зважати також на те, що прийнятий Закон про валюту є лише складовою із цілої низки інших зобов'язань у фінансовій та економічній сферах, що прийняті Україною згідно з Угодою про асоціацію з ЄС, зокрема щодо впровадження принципів регулювання вільного руху капіталу. Наступним кроком може бути унормування відповідних питань на виконання положень Директиви № 2015/849/ЄС стосовно визначення статусу віртуальних (електронних) валют.

Іншим прикладом помилковості застосованого способу викладення тексту термінів є посилання на Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Зокрема, у значенні Закону про фінпослуги фінансовою послугою є операції з фінансовими активами, а фінансові активи – кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів. Використання у Законі про валюту терміну «фінансові послуги» у наведеному вище значенні Закону про фінпослуги ускладнює оцінку правової природи валютних операції у розумінні відповідних положень Закону про валюту.

Отже, предметом законодавчого визначення мають бути тільки терміни і поняття, які є необхідними для розкриття змісту норми Закону про валюту. Закон про валюту потребує також суттєвого термінологічного уточнення, оскільки редакція деяких термінів викладена поверхово, а у тексті Закону про валюту застосовуються окремі елементи з термінів, що визначені у статті 2 Закону про валюту.

Наприклад, відповідно до визначення терміну валютними цінностями є «національна валюта України (гривня), іноземна валюта та банківські метали», тому далі у тексті, якщо йдеться про ці три складові, мав би використовуватися термін «валютні цінності». Проте у тексті, наприклад, статті 2 Закону про валюту йдеться про переміщення через кордон «валюти України та іноземної валюти, а також валютних цінностей». Застосовуються у Законі також терміни «національна валюта», «національна валюта України», «національна валюта України (гривня)»,

«гривня», «грошова одиниця України – гривня», електронні гроші, номіновані в гривні» тощо. На наш погляд, для редакційного уточнення доцільно було б доповнити термінологічний апарат Закону про валюту визначенням нового терміну, відтворивши конституційну норму статті 99, і викласти його у такій редакції: «гривня – грошова одиниця України».

У ст. 2 Закону про валюту одним з принципів валютного регулювання в Україні визначено «гнучкий валютний курс». Проте, на нашу думку, це не стільки принцип, скільки інструмент валютного регулювання. Крім того, акцент на гнучкому валютному курсі у законі вбачається вразливим з огляду на те, що в різних економічних ситуаціях держава може змінювати інструментарій валютного регулювання (переходити до фіксованого чи змішаного курсу; тобто, йдеться про зміну режиму валютного курсу) в межах відповідної управлінської стратегії, що своїм наслідком матиме або обмеження регулятора у виборі належного інструментарію, або ж необхідність постійного внесення змін в закон, що не виглядає обґрунтованим.

У контексті зазначеного більш коректним, на нашу думку, говорити про такий принцип, як гнучкість валютного регулювання, що означає встановлення коригування системи валютного регулювання залежно від стану внутрішнього валютного ринку, загального макроекономічного стану держави і тенденцій розвитку світового валютного ринку.

На нашу думку, статтю 2 Закону про валюту «Принципи валютного регулювання» виключити як суто декларативну та замінити на статтю 2 Закону про валюту «Визначення валют» такого змісту:

«Стаття 2. Визначення валют

Для цілей цього Закону валютами вважаються національна валюта України (гривня), іноземні валюти та монетарні (банківські) метали.

Національний банк України здійснює класифікацію валют згідно з Міжнародним стандартом для валютних кодів (ISO 4217) у розрізі Міжнародного стандарту для держав і залежних територій (ISO 3166), встановлених Міжнародною організацією із стандартизації.

Не вважаються валютою та не підпадають під регулювання цього Закону: а) електронні гроші (e-money), а саме електронні безготівкові сурогати гривні або іноземної валюти (монетарних металів), які зберігаються в електронному пристрої як чіп-картка або комп'ютерна пам'ять та призначаються для здійснення електронних платежів у обмежених обсягах, визначених законодавством; б) криптовалюти, а саме цифрові платіжні засоби, емісія та облік яких засновані на асиметричному шифруванні та застосуванні криптографічних методів захисту у замкнених системах. Порядок використання електронних грошей (e-money) та криптовалют на території України та/або валютними резидентами України визначається окремими законами.

У разі виникнення юридичної конкуренції (різничитань, колізій) між нормами цього Закону та нормами інших законів, пріоритет мають норми цього Закону в частинах, які регулюють статус валют, визначення валютного резидентства, режим валютних операцій та правила валютного нагляду».

Також зазначаємо, що згідно зі статтею 3 Закону про валюту «законодавче регулювання питань здійснення валютних операцій, основ валютного регулювання та нагляду установлюється або змінюється виключно цим Законом. Зміна положень цього Закону може здійснюватися виключно окремими законами про внесення змін до цього Закону. У разі, якщо положення інших законів суперечать положенням цього Закону, застосовуються положення цього Закону».

З огляду на запропоновану Законом про валюту концепцію навіть норми Конституції України можуть бути поставлені під сумнів. Наведена вище редакція Закону про валюту не відповідає статтям 8, 92 Конституції України, а також вимогам щодо необхідності дотримання конституційних принципів визначеності, ясності і недвозначності правової норми як гарантії забезпечення однакового застосування на практиці правових норм.

Це застереження стосується і деяких інших положень Закону, зокрема частини восьмої статті 11 Закону про валюту, згідно з якою «Агенти валютного нагляду мають право вимагати у суб'єктів валютних операцій документи, пов'язані зі здійсненням валютних операцій, а суб'єкти валютних операцій

зобов'язані подавати такі документи на вимогу агентів валютного нагляду у визначений ними строк». Необхідно у Законі про валюту чітко визначити, які документи суб'єкти валютних операцій повинні надавати – це унеможливить зловживання на практиці. У такий спосіб фактично передбачається забезпечити Закон від хаотичних, безсистемних та непрогнозованих змін, в тому числі шляхом прийняття законів, які спрямовані на врегулювання іншого, аніж валюта, предмета. Проте, як засвідчує практика застосування подібних приписів у низці чинних законодавчих актів, ефективність їх є досить низькою. Адже наявність таких приписів жодним чином не обмежує можливість у законі про внесення змін до відповідного законодавчого акта передбачити у його прикінцевих положеннях зміни до інших законодавчих актів, в тому числі й з іншим предметом регулювання.

У статтях 9, 12 Закону про валюту передбачено обов'язкове розміщення Національним банком відповідної інформації «на сторінках офіційного інтернет-представництва Національного банку України», зокрема «Звіт про застосування заходу (заходів) захисту має бути оприлюднений на сторінках офіційного Інтернет-представництва Національного банку України і безстроково там зберігатись» (частина четверта статті 12 Закону про валюту). Проте зазначені положення не узгоджуються з нормами Закону України «Про Національний банк України». Так, відповідно до статті 1 цього Закону «офіційним виданням Національного банку України є друковане видання Національного банку, зареєстроване у встановленому порядку», а згідно зі статтею 68 цього Закону Нацбанк публікує «в офіційних виданнях поточну банківську інформацію, інформацію з питань грошово-кредитної та банківської статистики, яка не належить до державної та банківської таємниці».

Не вбачаємо потреби у приписі ч. 3 ст. 10 Закону про валюту, за яким «з метою збору статистичної інформації Національний банк України має право здійснювати збір статистичних даних про валютні операції», оскільки це питання повною мірою охоплюється приписом ч. 4 цієї ж статті, за яким «Національний

банк України визначає зміст, форми, періодичність та строки, спосіб, порядок надання інформації про валютні операції відповідно до цієї статті».

У ч. 4 ст. 11 Закону про валюту друге речення – «Органи валютного нагляду в межах своєї компетенції здійснюють нагляд за дотриманням резидентами та нерезидентами валютного законодавства» виглядає зайвим, оскільки у наступних частинах (4 та 5) цієї статті чітко визначається, що «Національний банк України здійснює валютний нагляд за уповноваженими установами», а «центральный орган, що реалізує державну податкову і митну політику, здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства».

Окремі терміни у Законі про валюту не несуть нормативного навантаження, а тому не породжують ніяких правових наслідків, враховуючи це, їх доцільно виключити із тексту Закону про валюту, зокрема терміни: «рух певної суми коштів», «інші операції», «інші кошти», «інші документи», «Національний банк України може урахувати», «адекватно вчиненому порушенню» тощо.

Положення статті 11 Закону про валюту про відповідальність органів валютного нагляду та агентів валютного нагляду, їх посадових осіб, які «несуть відповідальність, передбачену законодавством України», необхідно узгодити з приписами статті 92 Конституції України.

Згідно з п. 6 ч. 1 ст. 12 Закону «Національний банк України за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, погіршення стану платіжного балансу України, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи держави, має право запроваджувати такі заходи захисту: ... заходи відповідно до статті 71 Закону України «Про Національний банк України», виключний перелік яких визначений нормативно-правовими актами Національного банку України».

На нашу думку, з огляду на припис п. 14 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України», за яким Національний банк України «здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті,

організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій», виглядає доцільним визначити саме у Законі, який, власне, і позиціонується, як спеціальний акт законодавства, що встановлює засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду, а також визначає права та обов'язки суб'єктів валютних операцій і уповноважених установ та відповідальність за порушення ними валютного законодавства (преамбула Закону), вичерпний перелік заходів захисту.

Крім того, такі умови запровадження заходів захисту, як наявність: «нестійкого фінансового стану банківської системи», «погіршення стану платіжного балансу України», «виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи держави» не мають належного нормативного навантаження та при практичному застосуванні можуть трактуватись неоднозначно. Крім того, не визначено, яка процедура ухвалення НБУ відповідних рішень, їх доведення до учасників валютного ринку. У зв'язку із цим приписи п. 10 ст. 16 Закону про валюту, в якому пропонується врегулювати особливості прийняття НБУ рішень щодо заходів впливу, більш доречно було б перенести у ст. 12 Закону про валюту.

Законом про валюту пропонується, зокрема, ст. 1621 Кодексу України про адміністративні правопорушення викласти в новій редакції, відповідно до якої пропонується встановити адміністративну відповідальність за порушення порядку здійснення валютних операцій. Необхідно зауважити, що Законом про валюту не у повному обсязі визначено як правову природу валютних операцій, так і порядок їх здійснення, питання проведення валютних операцій мають бути унормовані у нормативно-правових актах Національного банку України. Отже, з нашої точки зору, викладення адміністративної норми у такій спосіб, як запропоновано Законом про валюту, не враховує вимог п. 22 ст. 92 Конституції України, відповідно до якої, зокрема, діяння, які є адміністративними правопорушеннями, та відповідальність за них визначаються виключно законами України. Тобто

склад адміністративного правопорушення має визначатися безпосередньо Верховною Радою України і виключно законом.

Необов'язковий характер врахування Національним банком України висновків Ради з фінансової стабільності при прийнятті відповідних рішень дає змогу зробити висновок про непотрібність відповідних приписів у Законі про валюту, адже такі не несуть ніякого нормативного навантаження та не породжують жодних правових наслідків.

З огляду на те, що НБУ планує продублювати у нових нормативно-правових актах майже всі діючі зараз валютні обмеження, повної валютної дерегуляції у 2019 році очікувати не варто. На нашу думку, НБУ обмежився лібералізацією, яка прямо продиктована законом, а також усунув очевидно неадекватні обмеження – на зразок заборони на валютнообмінні операції онлайн. При цьому новий закон дає НБУ повну свободу у валютному регулюванні.

Таким чином, вважаємо, що поступова лібералізація – єдиний правильний шлях в умовах нестійкого валютного ринку, оскільки досвід інших країн свідчить про те, що миттєве пом'якшення далеко не завжди призводить до позитивних результатів. Шляхом швидкого зняття обмежень пішов Ізраїль в 1977 році. Через два роки виникла необхідність знову «закрити» ринок. Повноцінну лібералізацію в Ізраїлі довелося відкласти, в кінцевому підсумку вона тривала 15 років.

Незважаючи на свою актуальність, Закон про валюту також має ризики. Він послаблює валютний контроль, але при цьому податковий тиск і спровокована ним тінізація бізнесу нікуди не поділися. Якщо не створити в країні сприятливий інвестиційний клімат, то реалізація норм закону прямо призведе до відтоку українського капіталу за кордон.

Таким чином, закон тільки допоможе нечесним компаніям виводити кошти в офшори. І не тільки їм. Інші гравці ринку, а також інвестори, користуючись нововведеннями, напевно, захочуть купити більше акцій іноземних компаній або відкрити рахунки за кордоном, що спровокує масовий відтік капіталу з України. Щоб цього не відбувалося, нарівні з новаціями у валютній сфері необхідно

вживати інших заходів, що стимулюють власників капіталу залишати його в Україні, а не виводити.

Також деякі норми в законі виписані недосконало або розмито, що може серйозно ускладнити на практиці реалізацію принципу «дозволено все, що прямо не заборонено». Наприклад, можливість (хоч і з підзвітністю) вводити обмежувальні заходи, вимоги до підтверджувальних документів.

До того ж скасування валютного контролю для угод з купівлі та переказу валюти на суму до 150 тисяч грн. в еквіваленті не зовсім ефективне. Такий поріг для бізнесу, особливо великого, занадто малий, йому доводиться працювати з великими обсягами грошових коштів. Таким чином, в цьому випадку великої користі бізнес не відчує.

Є ще один момент. Згідно з новим законом права банків розширяться. Вони, наприклад, зможуть вимагати від компаній та фізичних осіб документи за проведеними операціями і віддавати потім на перевірку НБУ. Тобто банки будуть виконувати своєрідну роль агентів НБУ і контролювати фінансові операції замість нього.

Реалії українського валютного регулювання такі, що контроль за фінансами населення може стати жорсткішим на етапі, коли ви прийдете в банк і захочете, наприклад, купити валюту для купівлі нерухомості. Фінансовий моніторинг ще ніхто не скасовував. І банк зобов'язаний перевіряти вас і походження ваших грошей.

По-перше, у законі зафіксовано, що і резиденти, і нерезиденти зобов'язані надавати інформацію про свої валютні операції банкам. По-друге, вже зараз банки почали активно моніторити походження тих коштів, які до них потрапляють. Поки клієнт не доведе, що дохід має легальне джерело походження та не задекларує його, в рамках нового закону банк відмовлятиме в обслуговуванні таких неідентифікованих грошей.

Нічого дивного не відбувається, просто зараз бізнесмени і заможні люди, які захочуть скористатися можливостями валютної лібералізації, повинні замислитися про те, що потрібна нормальна податкова історія та історія

походження їхніх доходів. Законом передбачено, що банки можуть проводити перевірки тих валютних операцій, які викликають у них підозру, і запитувати додаткову інформацію, яку сторони будуть зобов'язані розкрити. Українські законодавці «не винайшли велосипед», така практика існує і працює в більшості розвинутих банківських системах.

Зворотною стороною лібералізації валютного ринку є те, що курс гривні стане ще більш «вільним», оскільки на негативні події іноземні інвестори можуть реагувати виведенням капіталів. Інвестиційний клімат у країні і тональність новинної стрічки стають ще більш вагомими факторами для курсу нацвалюти.

3.2. Міжнародний досвід фінансово-правового регулювання валютного контролю

Фінансово-правове регулювання валютного контролю в країнах із розвинутою економікою доцільно розглянути, перш за все, на прикладі Франції, оскільки, як слушно зазначають фахівці, державне управління у сфері валютних відносин у Франції є одним із таких, що найбільш ефективно функціонує.

Валютний контроль у Франції був уведений відповідно до Закону про валютне регулювання й контроль у вересні 1939 р., тобто на початку Другої світової війни, коли Франція мала значні проблеми у валютно-фінансовій сфері. Валютний контроль охоплював усі види валютних операцій. Органами валютного контролю у Франції в той період були: Міністерство фінансів, у структурі якого Казначейське управління розробляло стратегічні напрями в галузі валютного регулювання й контроль, а Головне митне управління здійснювало контроль за інівалютними операціями «комерційного» характеру, а також неторговельними операціями, пов'язаними з переміщенням через кордон валютних цінностей; Національний банк Франції, який здійснював регулювання та контроль за операціями фінансового характеру в іноземній та національній валюті (кредити, позики) [29, с. 13].

Таким чином, у Франції питаннями валютного контролю в межах компетенції займалася низка уповноважених на те органів. При цьому валютний контроль за експортно-імпортними операціями включав: 1) контроль, що здійснювався уповноваженими банками, які мали право запобігати правопорушенням на стадії попередньої перевірки операції; 2) контроль, що здійснювався митними органами, які входили до складу Міністерства фінансів, хоча їхні функції в основному зводилися до застосування заходів відповідальності до правопорушників валютного законодавства.

Така державна політика у сфері валютного контролю, що проводилася до кінця 1970-х рр., сприяла зменшенню темпів інфляції та формуванню достатнього обсягу валютних ресурсів у країні. На початку 1980-х рр. розпочався процес лібералізації зовнішньоекономічної діяльності та як наслідок – пом'якшення вимог щодо проведення валютних операцій. Так, Указом Президента Франції від 29 грудня 1989 р. № 89–938 був офіційно підтверджений перехід від жорсткої регламентації валютних відносин до більш ліберального їх регулювання, де головний акцент був зроблений на зміцненні законодавства та вдосконаленні методів боротьби з легалізацією («відмиванням») злочинно отриманих капіталів [166, с. 45].

У 1990 р. у Франції була створена Група з розслідування незаконних фінансових операцій при Міністерстві економіки, фінансів та бюджету, функції її полягали в статистичному обліку й аналізі інформації з відмивання капіталів, отриманих злочинним шляхом. Таким чином, лібералізація валютного контролю у Франції відбувалася поступово, розпочавшись на етапі покращення динаміки руху валютних коштів та стабілізації економіки країни загалом. Крім того, тут продовжують діяти правила, які забезпечують можливість збору статистичних даних для створення платіжного балансу та дають можливість боротися з відмиванням «брудних» грошей. Так, силами органів валютного контролю до цього часу зберігається практика статистичного та аналітичного обліку відомостей про торговельні та фінансові угоди, пов'язані з валютою, про їхніх

учасників. Отже, вдається зберігати правонаступність у відслідковуванні, кваліфікації та розкритті незаконних фінансових угод [149, с. 269].

Доцільно також розглянути особливості системи валютного контролю у Великобританії. Нормативно-правові акти, які становлять основу валютного контролю у Великобританії, включають закони «Про валютний контроль», «Про імпорт та експорт» 1990 р. та розпорядження «Про контроль за експортом товарів». Британське казначейство є головним органом валютного контролю, однак воно повністю делегувало свої повноваження Банку Англії, який також є органом валютного контролю. Банк Англії керує діяльністю своїх філій, представництв та які із його дозволу здійснюють фінансові операції. Також до кола органів валютного контролю у Великобританії входять уповноважені банки, митні органи, органи акцизів, які контролюють рух валюти через кордон. У Великобританії особливу увагу приділяють питанню боротьби із відмиванням капіталів. Одним із заходів цієї боротьби було формування Об'єднаної групи, до складу якої увійшли спеціалісти фінансового сектору економіки. Національна служба Великобританії з фінансових розслідувань займається розкриттям злочинів, пов'язаних із незаконними фінансовими операціями. З викладеного зрозуміло, що у Великобританії існує система валютного контролю у вигляді обмежень у сфері обігу валюти, система органів, яка здійснює контроль за інвестиціями та рухом іноземної валюти через кордон, а також активно ведеться боротьба з легалізацією злочинних доходів [139, с. 8].

Щоб сприяти міжнародній торгівлі, Великобританія має на сьогодні ситуацію, коли країна є однією з найменш торговельно-регульованих націй у світі, хоча існують чіткі закони та постанови, які регулюють імпорт та експорт товарів. Згідно з Єдиною ринковою угодою торговельні операції між партнерами по ЄС, включаючи Великобританію, є найменш регульованими. Однією з функцій валютного контролю в Сполученому Королівстві є своєчасне повернення доходів від експорту британських товарів до країн, що не належать до особливих територій. Цей рух капіталу здійснюється у напрямі від рахунків нерезидентів у англійських фунтах та інших валютах до рахунків резидентів. Максимальний

граничний термін для повернення закордонних доходів дорівнює 6 місяцям. Подовження цього граничного терміну можливо тільки у випадку спеціального дозволу чи доставки згідно з гарантованими державою експортними кредитами. У Сполученому Королівстві існують певні обмеження стосовно експорту валютних цінностей окремими особами. Однак контроль у цій сфері здійснюється лише формально. Ці обмеження не розповсюджуються на іноземні кошти, які розміщуються нерезидентами в уповноважених банках. Регулювання угод про рух капіталу включає контроль прямих та портфельних інвестицій. У випадку прямих інвестицій капіталу до країн, які не належать до особливих територій, резиденти повинні отримати дозвіл органів валютного контролю [72, с. 179].

Так, рішенням Парламенту Естонії Закон про іноземні валюти та поправки до нього були проголошені анульованими, починаючи з 7 квітня 1994 року. Було також скасовано порядок реєстрації кредитів у іноземній валюті, правила інвалютних трансакцій та відкриття рахунків в іноземній валюті.

Через два роки після грошової реформи, до початку червня 1994 року, усі існуючі обмеження на інвалютні трансакції було скасовано. Тільки правила, які регулюють відкриття та діяльність пунктів обміну валют, залишилися (з деякими поправками) в силі. Здебільшого для запобігання відмиванню грошей було введено митні процедури для операцій з валютами та цінними паперами. Цільова політика лібералізації, яку провів Банк Естонії, допомогла поглибити довіру суспільства у міцність та витривалість естонської крони.

Скасування обмежень на трансакції в іноземній валюті було також важливим кроком в напрямі руху до відкритої економіки та зменшення ролі держави в економіці. Це скасування підвищило довіру іноземних інвесторів до ліберального та ефективного ведення банківської справи в Естонії, а також до естонської економіки в цілому. Естонія була серед перших Східноєвропейських та Центральноєвропейських перехідних економік, які впровадили повністю ліберальну грошову політику вже до початку весни 1994 року.

Зупинимось також на системі валютного контролю в Німеччині. Система валютного контролю у Німеччині здійснюється на основі таких законодавчих

актів, як Федеральний Закон «Про Німецький федеральний банк» (Бундесбанк), Федеральний Закон «Про валютний обіг і контроль за товарообігом» (Валютний Закон). Згідно із законодавством Німеччини виняткова компетенція у сфері руху капіталів, здійснення операцій з іноземною валютою належить Федеральному банку. Слід відзначити, що за наявності вільного руху капіталу в Німеччині також проводиться контроль у вигляді обліку капіталів, що перетинають державний кордон. Інформація про рух капіталів через кордон збирається та передається через банки та кредитні установи до Бундесбанку, де проводиться аналіз даних, який дає змогу розробляти конкретні заходи з регулювання валютного ринку. Унаслідок лібералізації валютного контролю в Німеччині гостріше постало питання щодо організації протидії використанню фінансових систем із метою відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом. З метою вирішення цього питання у 1993 році було прийнято Федеральний Закон «Про виявлення доходів, одержаних в результаті здійснення тяжких кримінальних злочинів». Згідно із цим Законом функція щодо контролю за фінансовими операціями покладена на Федеральний банк Німеччини. Таким чином, система валютного контролю Німеччини виконує функції контролю за фінансовими операціями з іноземною валютою, протидії легалізації злочинних доходів [179, с. 4].

Однією з найбільш жорстких систем валютного контролю в Європі є італійська система валютного контролю. Відповідно до Декрету від 11 грудня 1917 р. № 1956, головним органом валютного контролю довгий час (у 1945 році його функції були покладені на Італійське валютне бюро) був Національний інститут із валютних операцій. Він отримав виключне право на купівлю валютних цінностей, також розміщення їх за кордоном. Через цей орган здійснювалися платежі в іноземній валюті за імпортом та грошові перекази іноземних резидентів.

У 1955–1956 рр. в Італії був прийнятий так званий «рамковий Закон» (пакет декретів стосовно валютного регулювання та контролю), основні положення якого зберігаються й у наш час. Так, Законом від 26 вересня 1955 р. № 852 було скасовано норми щодо обов'язкового продажу резидентами іноземної валюти

Італійському валютному бюро. В уповноважених банках-агентах для них були відкриті спеціальні валютні рахунки, на які зараховувалася вся сума валютної виручки в іноземній валюті. Згідно із Законом від 25 липня 1956 р. № 786, фізичні та юридичні особи-резиденти були зобов'язані у встановлені Міністерством зовнішньої торгівлі строки надавати Банку Італії або уповноваженому банку-агенту інформацію про свої фінансові операції. Також зазначалося, що всі операції з іноземною валютою повинні здійснюватися через Банк Італії або банки, які одержали право на здійснення валютних операцій.

У 1989 р. в Італії був прийнятий Декрет про валютне регулювання, що дало змогу здійснювати будь-яку валютну діяльність, яка не суперечила закону. З 1989 р. Італійське валютне бюро обслуговує обіг усіх коштів в іноземній валюті. Разом із Банком Італії цей орган також керує офіційними валютними резервами. Координація діяльності двох установ забезпечується тим, що керуючий центральним банком є одночасно головою Італійського валютного бюро. Контроль за експортно-імпортними валютними операціями також здійснюють митні служби, які подають отримані ними відомості про протиправні дії у фінансовій сфері до Італійського валютного бюро та Фінансової гвардії.

У 1995 р. в Італійському валютному бюро створено спеціальне управління з боротьби із запобігання використанню фінансових інститутів із метою відмивання злочинних доходів. Таким чином, хоча вважається, що до 1988 р. Італія завершила лібералізацію валютного контролю, окремі елементи системи валютного контролю фактично продовжують застосовуватися. Зокрема, ефективно використовуються й поповнюються інформацією про валютні операції банки даних в Італійському валютному бюро та Фінансовій гвардії за допомогою різних методів валютного контролю, у тому числі за активною участю деяких інших державних органів (митних органів під час здійснення експортно-імпортних операцій). Основною метою застосування елементів системи контролю за валютними операціями відповідними державними органами є вирішення завдань фінансового моніторингу в частині контролю за виконанням валютного законодавства.

Система валютного контролю Іспанії формувалася поетапно, з поступовим переходом від жорстко обмеження (до 1959 р.) до лібералізованої (починаючи з 1992 р.). Для формування і проведення в життя валютної політики, коли з боку держави здійснювався жорсткий адміністративний контроль над валютно-фінансовими операціями, в 1939 р. був створений Інститут Іноземної Валюти, який входив в структуру Міністерства торгівлі Іспанії. Інституту були надані широкі повноваження з регулювання ввезення і вивезення валюти, організації валютного ринку, відкриття валютних рахунків, делегування прав щодо здійснення валютних операцій банком. Іспанське керівництво свідомо не включало цей Інститут до складу Міністерства фінансів, вважаючи, що його функції більшою мірою відповідають цілям і завданням, що стоять перед Міністерством торгівлі.

Перехід на початку 70-х років від політики автаркії до нової економічної політики, в основі якої лежало активне залучення іноземного капіталу, привів до необхідності лібералізації норм, що регулюють іноземні капіталовкладення, і відповідно, норм валютного регулювання. В 1973 р. було скасовано Інститут Іноземної Валюти. Його функції перейшли до Центрального Банку Іспанії та Міністерства торгівлі. Крім того, для регулювання зовнішньоекономічних операцій, у рамках Міністерства торгівлі було створено Управління зовнішньоекономічних операцій.

У грудні 1979 р. був ухвалений Закон «Про юридичний режим валютного контролю», яким замінено чинний на той час Закон «Про адміністративну і кримінальну відповідальність за валютно-фінансові операції» від листопада 1938 р. Прихід до влади в жовтні 1982 р. соціалістичного уряду сприяв формуванню сучасної законодавчої бази щодо валютного контролю та регулювання. В серпні 1983 р. з метою підвищення правової безпеки громадян були внесені певні зміни у закон «Про юридичний режим валютного контролю» від 1979 р. при кваліфікації діянь, які становлять валютний злочин (II розділ, статті 6, 7, 8 і 9).

Вступ Іспанії в Європейське Економічне Співтовариство зумовив прискорення процесу лібералізації, відповідно до положень Директиви ЄЕС №

361 від 24 червня 1988 р. З огляду на зазначене у грудні 1991 р. був ухвалений Королівський декрет «Про зовнішньоекономічні операції» – основний діючий на той час документ по системі валютного контролю та розрахунків за зовнішньоекономічними операціями. Згідно з ним були усунені обмеження на зовнішні операції, встановлені захисні застереження, які дають змогу створити тимчасові обмеження у певних ситуаціях тощо. Ця лібералізація включила також вільне здійснення платежів і надходжень, які є результатом торгових угод.

Однак при цьому іспанський уряд зберіг за собою право забороняти або обмежувати певні операції або платежі з нерезидентами, якщо вони серйозним чином зачіпають інтереси країни або йдуть всупереч з рішеннями міжнародних організацій, учасником яких є Іспанія. Уряд залишив за собою право вжиття превентивних заходів, якщо короткостроковий рух капіталів може завдати шкоди валютно-фінансовому ринку країни.

Купівля-продаж іноземної та національної валюти при здійсненні торгових операцій, оформлених чеками, платіжними дорученнями або іншими фінансовими документами, регулюється нормативним актом №1 від 25 лютого 1994 р., виданим Банком Іспанії. Найдорожчими були визначені «ЕКЮ» (157,414) та долар (140,926).

Трансформація й удосконалювання фінансової системи позитивно позначилися на інвестиційному кліматі країни, значно розширилися можливості підприємств із залучення запозичених коштів. На рубежі двох десятиліть новим для іспанського господарства явищем став розвиток інвестиційних компаній і фондів. Виникнення із середини 80-х років значного числа нових кредитних установ, втрата банками й ощадними касами ключової ролі у фінансуванні підприємництва, а також розростання й диверсифікованість ринку цінних паперів, поява безлічі дрібних власників акцій – усе створило передумови для зародження інститутів колективного інвестування.

В Іспанії інвестиційні компанії виникли в 80-ті роки. Вступ Іспанії в Європейське співтовариство зумовив необхідним зміну національного законодавства щодо іноземних капіталовкладень для того, щоб привести його у

відповідність із нормами й принципами ЄС. 27 червня 1986 р. був ухвалений закон «Про іноземні інвестиції в Іспанії». Проте 24 червня 1988 р. Рада Європейського Економічного Співтовариства ухвалила Директиву №361 стосовно іноземних інвестицій в Іспанії. Це спричинило необхідність адаптувати закони про іноземні інвестиції в Іспанії і 2 липня 1992 р. був прийнятий новий Королівський Указ «Про іноземні інвестиції в Іспанії».

Політика дерегулювання докорінно змінила вигляд банківської й фінансової систем Іспанії. Підсилилася конкуренція на ринку банківських послуг, а це підвищило доступність фінансування, поліпшило умови одержання кредитів для виробників і підприємців. Крім того, поява нових установ і видів фінансових операцій значно диверсифікувало систему в цілому. Завдяки цьому вона стала більш життєздатною, зросла її ефективність і значення як інструмента розвитку іспанської економіки. А ці фактори позитивно вплинули на процес утвердження демократичних засад в іспанському суспільстві.

Розглянемо також систему валютного контролю у Польщі. Система валютного контролю у Польщі здійснюється на основі Закону «Про валютне регулювання та валютний контроль в Польщі». Національний банк Польщі – це головний орган, який визначає валютну політику Польщі. Основною складовою валютної політики є впровадження механізму регулювання платіжного балансу країни, що є одним із найважливіших макроекономічних аспектів діяльності НБП. Для визначення стратегії проведення валютної та грошово-кредитної політики, реформування зовнішнього сектора економіки Національний банк Польщі розробляє також прогноз платіжного балансу, що використовується і як основа для переговорів з міжнародними організаціями про надання країні фінансової допомоги [71, с. 14].

Політика валютного регулювання Польщі реалізується через механізм валютних обмежень і валютного контролю. Метою валютного контролю є забезпечення дотримання резидентами та нерезидентами валютного законодавства. Уповноважені банки Польщі здійснюють контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами, через ці банки. До

сфери валютного контролю належать: валютні операції, які здійснюються резидентами і нерезидентами на її території, а також зобов'язання щодо декларування валютних цінностей та іншого майна резидентів, що перебувають за межами Польщі [16, с. 28].

Контроль за дотриманням установленого порядку здійснення валютних операцій покладається на органи валютного контролю. Головним органом валютного контролю в країні є Національний банк Польщі, який: здійснює контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на території держави і усіх питань; забезпечує виконання уповноваженими банками функцій щодо здійснення валютного контролю згідно з валютним законодавством Польщі.

Валютним законодавством Польщі передбачено відповідальність за його порушення. Підставами для застосування стягнень є: 1) здійснення комерційними банками або кредитно-фінансовими установами операцій з валютними цінностями без одержання генеральної ліцензії НБП; 2) торгівля іноземною валютою банками та іншими кредитно-фінансовими установами без ліцензії або з порушенням порядку і умов торгівлі валютними цінностями на міжбанківському валютному ринку Польщі; 3) невиконання уповноваженими банками Польщі зобов'язань щодо купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку; 4) порушення порядку організації розрахунків в іноземній валюті між резидентами та нерезидентами; 5) несвоєчасне подання, приховування або перекручування звітності про валютні операції; 6) ухилення резидентів від установленого порядку декларування валютних цінностей та іншого майна, які перебувають за межами Польщі. При його порушенні відповідні санкції застосовують НБП або його регіональні управління на місцях.

Національний банк Польщі як центральний банк держави виконує функції з регулювання грошово-кредитної системи, валютної системи країни. Банк має монопольне право випускати гроші – злоті – і основним завданням НБП є забезпечення стабільності грошової одиниці. Також НБП керує золотовалютними запасами країни, застосовує такі ринкові інструменти грошово-кредитного регулювання, як обов'язкове резервування коштів комерційних банків, кредитна

політика і політика рефінансування комерційних банків, операції з державними цінними паперами на відкритому ринку тощо. Таким чином, можна стверджувати, що Національний банк Польщі виконує такі ж функції, як і центральні банки розвинених європейських країн. Враховуючи стабільність правової системи Польщі, Національний банк Польщі набуває такої популярності як і Бундесбанк (Німеччина) чи Банк де Франс (Франція). Також необхідно зазначити, що валютне регулювання та контроль у Польщі мають багато спільного з валютним регулюванням в Україні, хоча наша правова система й не має єдиного системного законодавчого акта в цій сфері на відміну від Республіки Польща [26, с. 110].

Законодавство про валютний контроль в США, що є складовою частиною нормативно-правової бази ЗЕД, є досить ліберальним і не перешкоджає здійсненню легальних угод, пов'язаних з конвертацією американської валюти та інших операцій. Нормативне регулювання здійснюється в тій частині, в якій це необхідно для здійснення контролю за рухом грошових коштів з метою недопущення відмивання грошей або фінансуванню терористичних організацій. Уміщені в законах обмеження передбачені, як правило, на випадок настання надзвичайних обставин. Валютні обмеження можуть вводитися в зв'язку з оголошенням режиму економічних санкцій щодо окремих країн (Закон 1986 року про нагляд за відмиванням грошей - The Money Laundering Control Act).

Закон про нагляд за «відмиванням» грошей передбачає цивільну і кримінальну відповідальність за «реструктуризацію» банківських операцій. Відповідно до його вимог банки посилили контроль за повторюваними операціями, пов'язаними з продажем банківських чеків, поштових переказів або дорожніх чеків на суму понад 3 тис. дол. США. Особлива увага при цьому звертається на операції з переведення в готівку повторюваних чеків (cash-back transactions).

Закон про банківську таємницю (The Bank Secrecy Act, 1970) зобов'язує комерційні банки, небанківські фінансові інститути та ріелторів вести спеціальну реєстрацію і сповіщати Мінфін США про всі операції, пов'язані з вкладами на рахунки або вилученнями з рахунків сум, що перевищують 10 тис. дол. США

відповідно до чинних нормативних актів, всі комерційні банки зобов'язані мати розроблений перелік заходів, спрямованих на боротьбу з «відмиванням» грошей (зокрема, щодо виконання вимоги «знай свого клієнта») [127, с. 60].

У розвиток згаданого вище закону було прийнято Закон про звітність за міжнародними валютними операціями (Currency and Foreign Transactions Reporting Act, 1982 (31 USC §§ 5311 et seq)), відповідно до якого нерезиденти зобов'язані доводити до відома Службу внутрішніх доходів Мінфіну США в разі, якщо ними ввозиться або вивозиться за кордон сума, що перевищує еквівалент 10 тис. дол. США в готівковій валюті, дорожніх чеках і т.д. Громадяни США та іноземці, які проживають на території США, зобов'язані надавати відомості про свої рахунки в іноземних банках, суми на яких становлять 10 тис. дол. США в зазначений рік, за якими вони отримують відсотки і мають право підпису. Нагляд за дотриманням валютного законодавства та митного режиму здійснює Управління з контролю над валютними операціями Мінфіну США, воно також виявляє факти «відмивання» грошей і махінацій з цінними паперами. Відповідно до спеціальної директиви президента, схваленої в жовтні 1995 року, американські установи та закордонні представництва США зобов'язані регулярно подавати інформацію з питань, що зачіпають інтереси національної безпеки, включаючи факти «відмивання» грошей, незаконної торгівлі зброєю, фінансування терористичних організацій, порушення режиму діючих санкцій і т.д.

Проаналізувавши міжнародний досвід здійснення валютного контролю, пропонуємо шляхи трансформації системи валютного контролю в Україні, що на сьогодні можна вважати найбільш продуктивними:

1. Поєднання попереднього і подальшого принципів валютного контролю. У багатьох зарубіжних країнах операції за угодою, що має ознаки легалізації незаконно отриманих доходів або інші підозрілі ознаки, можуть бути припинені кредитною організацією. Про це інформується у відповідних компетентних органах, або ж в проведенні такої операції клієнту відмовлено. Досвід Італії в цьому питанні найбільш показовий, де законодавство найбільш ефективне в попередженні «відмивання» кримінальних капіталів і є зразком для уніфікації

національних законодавств у цій галузі (рекомендовано ЄС). Наприклад, законодавство Італії встановлює 150 ознак, що свідчать про можливість приналежності до розряду кримінальної банківської операції [17, с. 10]. Банками передається інформація про такі операції до спеціального Валютному бюро для перевірки. Якщо підтверджується підозра в здійсненні фінансової злочинної акції, то далі направляється інформація до наступного департаменту по боротьбі з мафією при Міністерстві внутрішніх справ і в службу валютної поліції Фінансової гвардії для проведення слідчих заходів.

2. Перетворення валютного контролю має відбуватися паралельно створенню системи державного фінансового контролю і в перспективі має стати його складовою частиною. Для боротьби з відмиванням кримінальних капіталів і для забезпечення прозорості фінансових операцій валютний контроль існує в багатьох розвинених країнах і в країнах з перехідною економікою. Його існування при цьому не суперечить ліберальній моделі ринкової економіки. Міжнародний досвід свідчить про те, що в тому чи іншому вигляді система валютного контролю має на увазі моніторинг валютних операцій для запобігання протиправним діям в кредитно-фінансовій, бюджетній і податковій сферах, а також працездатну і чітку організаційну структуру, яка складається з спеціалізованих державних органів, що наділені відповідними повноваженнями. Міжнародний досвід свідчить про те, що багато в чому висока ефективність державного фінансового контролю це наслідок роботи, що виконується спеціалізованими організаціями. У всіх індустріально розвинених країнах системи державного контролю за фінансовими операціями прийшли на зміну валютного контролю [20, с. 5]. Валютне регулювання і контроль на сьогодні в Україні єдиний інструмент, здатний протидіяти впливу капіталу. Отже, лібералізація валютного контролю або ж скасування його може позначитися несприятливо на економічній ситуації в цілому, оскільки законодавча база, що передбачає комплексне застосування інструментів, при використанні яких ефективно борються з витоком капіталу і відмиванням злочинних доходів, знаходиться на стадії становлення.

Велика роль в системі валютного регулювання і валютного контролю належить уповноваженим банкам. Застосування норм валютного законодавства на практиці свідчить про те, що з вини уповноважених банків відбуваються порушення валютного законодавства часто. Їх поділяють на свідомі й несвідомі, і в основному через недосконалість валютного законодавства вони відбуваються.

Робота в сфері валютних операцій і міжнародних розрахунків уповноважених банків визначає проблеми до чинного валютного законодавства. Згідно з існуючим законодавством тягар відповідальності за відповідність проведених операцій вимогам валютного законодавства України в основному лягає на уповноважені банки як агенти валютного контролю.

Треба вказати при цьому, що ускладнює практичну діяльність учасників системи валютного контролю саме відсутність нормативних документів, які регулюють проведення окремих видів операцій. Так, доказом цього є відсутність чіткого порядку здійснення розрахунків за послуги, роботи, результати інтелектуальної діяльності, а також порядок розрахунків в іноземній валюті між фізичними особами.

На сьогодні, дуже важливим документом для здійснення валютного регулювання та нагляду в Україні є введення в дію Закону про валюту. Цей закон дасть змогу вдосконалити законодавчу базу і привести її у відповідність до кращих європейських практик про вільне переміщення капіталу, розширить можливості резидентів щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності та збільшення експорту, створить сприятливі умови для інвестування капіталу в українську економіку.

З метою забезпечення економічної безпеки країни, а також керуючись принципом «послідовності» в процесі лібералізації валютного ринку, Закон про валюту передбачає збереження мінімально необхідних повноважень Національного банку України, які перешкоджатимуть раптовому впливу короткострокового капіталу, що, у свою чергу, унеможливить виникнення надлишкового тиску на обмінний курс і дестабілізацію валютного ринку.

Закон про валюту вводить новий режим валютного регулювання. Документом передбачено визначення категоріально-термінологічного апарату валютного регулювання, встановлення загального режиму проведення валютних операцій на території України, деталей здійснення валютних операцій (з встановленням винятків за розрахунками, які можуть здійснюватися на території України в іноземній валюті), проведення операцій з торгівлі валютними цінностями, транскордонного переказу і переміщення валютних цінностей.

Встановлення порядку проведення операцій, що не знайшли свого відображення в чинних законодавчих і нормативних актах, є одним з основних напрямів, що можуть спростити і вдосконалити роботу учасників розрахунків і контролюючих органів.

Для вдосконалення системи валютного регулювання і валютного контролю можна також використовувати збільшення числа користувачів інформаційної бази даних серед органів валютного контролю. Це в процесі інформаційного обміну каналами електронного зв'язку дасть змогу залучити всі контролюючі органи (наприклад, податкові органи). Використання телекомунікаційного обміну в широкому форматі сприятиме скороченню документообігу і трудомісткості роботи, що проводиться уповноваженими банками за поданням інформації, яка часто дублюється в різних інстанціях.

Зрозуміло, що охопити весь спектр можливих операцій не зможе навіть найдосконаліша нормативна база. Також завжди існують моменти, які неможливо охопити нормативною базою. У більшості випадків немає змоги оперативно отримувати відповідь, наявна практика звернення уповноважених банків в НБУ за консультаціями. З цієї причини в законодавчому плані було б доцільно визначити конкретні терміни надання відповіді з боку Національного банку України.

Вирішення зазначених проблем валютного регулювання і валютного контролю, створення ефективної функціонуючої системи, спрощення між учасниками обміну інформацією можливо лише при взаємодії всіх елементів системи, вдосконалення нормативної бази, а також уніфікації методів контролю.

Висновки до розділу 3

1. 04 липня 2018 року Президент України підписав Закон України «Про валюту і валютні операції», 06 липня він був опублікований у офіційній парламентській газеті «Голос України», а набув чинності 07 липня. Вступив у дію 07 лютого 2019 року та, відповідно, втратили чинність Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» та Закон України від 23 вересня 1994 р. «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», а також ряд Указів Президента України з валютних питань.

Національний банк України затвердив і оприлюднив усі нормативно-правові акти, які є основою для нової ліберальної системи валютного регулювання, передбаченої Законом про валюту. Нова система складається з восьми основних постанов Правління Національного банку, які замінили попередню базу з 56 нормативно-правових актів у сфері валютного регулювання: постанова № 1: «Про затвердження Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України»; постанова № 2: «Про затвердження Положення про здійснення операцій із валютними цінностями»; постанова № 3: «Про затвердження Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей»; постанова № 4: «Про затвердження Положення про перелік заходів захисту, порядок та критерії їх запровадження, подовження та дострокового припинення»; постанова № 5: «Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті»; постанова № 6: «Про затвердження Положення про порядок надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками»; постанова № 7: «Про затвердження

Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів»; постанова № 8: «Про затвердження Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції».

Прийняття усіх зазначених нормативно-правових актів є черговим важливим етапом лібералізації валютного ринку. Норми цих документів спрямовані на дерегуляцію інвестицій, спрощення проведення транскордонних операцій з валютними цінностями і розширення переліку доступних валютних операцій. Нове регулювання передбачає низку послаблень на валютному ринку, які полегшують ведення бізнесу та поліпшують інвестиційну привабливість України.

По-перше, не діятимуть індивідуальні ліцензії на здійснення валютних операцій, передбачені чинним законодавством. Згідно з постановою НБУ від 17.06.2004 р. № 266 індивідуальні ліцензії видаються для разової валютної операції відповідно до переліку, визначеного Декретом Кабінету Міністрів № 15-93 та цією постановою. До операцій, які потребують індивідуальної ліцензії НБУ, насьогодні віднесено такі: вивезення, переказування й пересилання за межі України валютних цінностей; ввезення, переказування, пересилання в Україну коштів у гривнях; надання й одержання резидентами кредитів у валюті, якщо терміни і суми останніх перевищують установлені законодавством межі; використання валюти на території України як засобу платежу або як застави; розміщення валютних цінностей на рахунках і вкладах за межами України; здійснення інвестицій за кордон, у тому числі шляхом придбання цінних паперів.

При цьому постановою НБУ від 13 грудня 2016 р. № 410 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютних ринках України» заборонені операції щодо купівлі та перерахування іноземної валюти на підставі індивідуальних ліцензій Нацбанку, крім чітко регламентованих цією постановою 9 випадків.

Без перебільшення, чинне законодавство – це лабіринт, потрапляння в який супроводжується системою взаємопов’язаних дій щодо подання, оцінки, розгляду НБУ документів резидента, який планує здійснити валютну операцію. Вирішення таких заплутаних ситуацій сьогодні не гарантується або може мати місце з урахуванням низки обмежень. У той же час новий закон надає банкам право здійснювати валютні операції на підставі базової ліцензії, а фінансовим установам та операторам поштового зв’язку – ліцензії НБУ на здійснення валютних операцій. Резидентам і нерезидентам гарантується свобода проведення таких оборудок.

По-друге, законодавство починає будуватися за принципом свободи здійснення валютної операції. Він передбачає право фізичних та юридичних осіб – резидентів: укласти угоди з резидентами та (або) нерезидентами й виконувати зобов’язання, спричинені цими угодами, у національній чи іноземній валюті, у тому числі відкривати рахунки у фінансових установах інших країн; придбавати валютні цінності, активи за кордоном, переміщувати через митний кордон України валютні цінності.

Запровадження обмежень і заходів захисту можливе виключно з підстав та в порядку, визначених законом, з метою забезпечення стабільності фінансової системи й рівноваги платіжного балансу України. Водночас застережене недопущення неправомірного та необґрунтованого втручання держави у валютні операції. При цьому принцип свободи здійснення валютної операції не слід сприймати буквально з огляду на таке. Складовою валютного законодавства буде залишатися аксіома щодо обмеженого використання валюти в господарському обігу. Адже єдиним законним платіжним засобом залишається гривня, яка приймається без обмежень на всій території України для проведення розрахунків. Виняток становлять: операції щодо здійснення іноземних інвестицій та повернення іноземному інвестору прибутків, доходів (у тому числі дивідендів) та інших коштів, одержаних на законних підставах у результаті таких інвестицій; сплата процентів (відсотків) за депозитами або кредитами (позиками), що можуть проводитися в іноземній валюті, банківських металах та гривнях; інші операції,

визначені законом для держави, банків, небанківських фінансових установ та операторів поштового зв'язку.

Транскордонний переказ валютних цінностей здійснюється виключно через установи, уповноважені проводити валютні операції. Переміщення фізичними особами валютних цінностей через кордон у сумі, що дорівнює або перевищує еквівалент €10000, підлягатиме письмовому декларуванню перед Державною фіскальною службою України в порядку, визначеному Урядом.

Процедура документозабезпечення валютної операції буде супроводжуватись обов'язком її суб'єкта інформувати про це уповноважені установи. Зміст, форма, періодичність, строки, спосіб і порядок надання інформації про валютні операції визначить Нацбанк.

Органи валютного нагляду (банки, інші установи, які здійснюють валютні операції, та органи ДФС) матимуть право проводити перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства. Під час перевірок вони зможуть вимагати надання доступу до систем автоматизації валютних операцій, підтвердних документів та іншої інформації про них, а також пояснень щодо таких операцій. У свою чергу особи, яких перевірятимуть, зобов'язані безоплатно надавати відповідний доступ, документи та іншу інформацію.

По-третє, змінюється підхід до застосування штрафних санкцій за несвоєчасне виконання або невиконання вимог законодавства щодо ліцензування зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, з уведенням у дію нового закону скасовуються застосування до суб'єктів санкцій у вигляді індивідуального режиму ліцензування та тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності, передбачені в ст. 37 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Також змінюються види та розмір адміністративних штрафів за порушення валютного законодавства, які можуть бути застосовані до фізосіб або посадовців підприємств, установ, організацій.

З одного боку, скасовується адмінвідповідальність за незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків. Натомість за незаконні скуповування, продаж, обмін, використання валютних цінностей як засобу

платежу або як застави до особи може бути застосований штраф у сумі від 8500 до 17000 грн. із конфіскацією валютних цінностей. Для порівняння: нині в Кодексі про адміністративні правопорушення за такі діяння передбачено штраф у розмірі від 510 до 748 грн. із конфіскацією валютних цінностей.

Скасовується відповідальність за ухилення від повернення виторгу в іноземній валюті. Замість неї вводиться адмінвідповідальність за порушення порядку здійснення валютних операцій, яка буде передбачати накладення штрафу на посадовців юросіб (крім уповноважених установ), громадян – суб'єктів підприємницької діяльності від 17000 до 51000 грн.

Ограни Державної фіскальної служби матимуть право адекватно вчиненому порушенню застосувати до юросіб (крім уповноважених установ) захід впливу у вигляді штрафних санкцій у розмірі до 100% суми операції, проведеної з порушенням валютного законодавства. «Адекватність», як впливає із закону, буде оцінюватись індивідуально – за кожне порушення валютного законодавства.

Серед головних пріоритетів Національного банку – зняття низки обмежень, які створюють найбільше додаткових труднощів для ведення зовнішньоекономічної діяльності і стримують нові іноземні інвестиції в Україну. Зокрема і насамперед: поступове зниження і скасування вимог до обов'язкового продажу валютної виручки; скасування вимоги щодо попереднього резервування коштів для купівлі іноземної валюти (купівля на умовах T+1); зниження та/або скасування ліміту на репатріацію дивідендів; скасування граничних строків розрахунків за операціями резидентів з експорту та імпорту товарів, але не раніше прийняття законопроекту щодо протидії BEPS; скасування заборони на купівлю іноземної валюти за кредитні кошти; скасування додаткового нагляду за взаємозаліком валютних зобов'язань; підвищення і скасування ліміту на купівлю фізособами готівкової іноземної валюти в межах 150 тис. грн/день.

Кінцева мета Національного банку – зняття всіх наявних обмежень і перехід до режиму вільного руху капіталу, який стане підґрунтям для полегшення ведення бізнесу та інвестиційного клімату в Україні, припливу іноземного капіталу, стійкого економічного зростання.

2. На прикладі закордонного досвіду щодо системи валютного контролю важливою метою реформування системи валютного контролю в Україні є оптимізація зв'язків між органами валютного контролю. Необхідно також проводити поступову лібералізацію валютного контролю. Нова архітектура валютного законодавства має призвести до суттєвого скорочення кількості нормативно-правових актів. Зокрема, із введенням в дію Закону про валюту втратили чинність Декрет про систему валютного регулювання, так і Закон «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті». Натомість, основні принципи валютного регулювання окреслено в єдиному законі. Головне, що Закон про валюту уможливує довгоочікуваний перехід України до цілком нової, ліберальної, прозорої та сучасної моделі валютного регулювання. За нової моделі і населення, і бізнес отримують свободу проведення валютних операцій за принципом «дозволено все, що прямо не заборонено законом». Це означає, що будь-які валютні операції між резидентами і між резидентами та нерезидентами в іноземній та національній валюті зможуть здійснюватися без обмежень. Як і передбачено Конституцією України, гривня зберігатиме функцію грошей, залишаючись єдиним законним засобом для розрахунків за товари та послуги. Водночас нова модель валютного регулювання передбачає спеціальне використання валюти для здійснення іноземних інвестицій та пов'язаних із ними операцій, надання банківських послуг тощо.

Також, на нашу думку, за нової моделі валютного регулювання ринкові інструменти мають превалювати над адміністративними (антикризовими). Режим вільного руху капіталу передбачає відсутність валютних обмежень, отже, не потребує валютного контролю для забезпечення їх дотримання. Натомість дотримання валютного законодавства в цілому покладається на валютний нагляд. При вільному русі капіталу процедури повинні мати не дозвільний характер, як це відбувається досі, а повідомлювальний – для цілей статистики. За ліберальної моделі валютного регулювання має змінитися й підхід до застосування Національним банком обмежень на валютному ринку. Валютні обмеження повинні вводитися лише з метою подолання чи запобігання кризі та на короткий

термін. Національний банк може їх запроваджувати за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи країни, тиску на платіжний баланс України, що може загрозовувати досягненню цілей грошово-кредитної політики.

Передбачені зміни також створюють для національного виробника більш сприятливі умови для розвитку міжнародних зв'язків, а також позитивно позначаються на бізнес-активності іноземних інвесторів в Україні. Крім цього, удосконалене нормативне забезпечення реалізації єдиної державної валютної політики допоможе стабілізувати українську валюту і валютний ринок України у цілому, що на цьому етапі розвитку національної економіки та міжнародної економічної співпраці є одним із найважливіших завдань.

На наш погляд, дослідження особливостей зарубіжного досвіду фінансово-правового регулювання валютного контролю слід продовжувати в подальшому, воно може допомогти, під час позитивних змін в країні, але, звичайно, позитивні тенденції з інших держав слід запозичувати з урахуванням національної специфіки.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації викладено найбільш важливі наукові та практичні здобутки; наведено основні теоретичні положення і практичні рекомендації, що впливають із результатів дослідження; сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні, зокрема.

1. Здійснено аналіз системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні з початку її створення до її сучасного стану, визначено основні недоліки її функціонування та розроблені теоретичні рекомендації щодо вирішення найпроблематичніших питань. Запропоновано виокремити такі періоди історії розвитку досліджуваного нами предмета: 1) попередній – з прийняттям Декларації про державний суверенітет України до виходу України з «рубльової зони»; 2) період упровадження власної національної грошової одиниці та прийняття валютного законодавства; 3) період спроби відновлення державної валютної монополії; 4) період лібералізації валютного ринку та відносної стабілізації валютного курсу карбованця, який закінчився запровадженням національної валюти – гривні; 5) період удосконалення взаємовідносин суб'єктів валютного ринку з метою стабілізації валютного курсу і створення передумов для поліпшення економічного добробуту української держави, що на даний час, характеризується вступом 07 лютого 2019 року у дію Закону України «Про валюту і валютні операції».

2. Підтримано заміну поняття «валютного контролю» поняттям «валютний нагляд» в Законі України «Про валюту і валютні операції», оскільки, тлумачення останнього включає в себе поняття «валютний контроль». Проведений аналіз теоретичних підходів щодо поняття «валютний нагляд» дозволив нам сформулювати таке його визначення: «валютний нагляд» – це вид державного фінансового контролю, який представляє собою діяльність державних органів або інших уповноважених державою господарюючих суб'єктів, що проводиться шляхом застосування правових методів, прийомів та засобів з метою забезпечення

дотримання валютного законодавства та правопорядку в галузі валютних правовідносин.

Аргументовано необхідність законодавчого закріплення мети валютного контролю як визначення відповідності проведених валютних операцій валютному законодавству; перевірка наявності підтвердних документів щодо проведених валютних операцій; перевірка повноти, об'єктивності і достовірності інформації про валютні операції, наданої резидентами та нерезидентами, а також усунення та запобігання правопорушень, пов'язаних із витоком капіталу за кордон. Крім основних завдань валютного контролю, що потребують закріплення на законодавчому рівні, вважаємо доцільно віднести ще такі додаткові завдання: організація системи курсоутворення, захисту та забезпечення необхідного ступеня конвертованості національних грошей; своєчасне виявлення, припинення і запобігання порушенням законодавчо установлених правил валютного регулювання, покликаних забезпечити стійкість національної валюти; встановлення режиму та обмежень на вивезення і ввезення через кордон валютних цінностей; проведення моніторингу з метою виявлення кримінальних і некримінальних потоків; забезпечення контролю валютних операцій руху капіталів; стимулювання національного експорту та регулювання імпорту поставок в інтересах вітчизняних товаровиробників, захисту товарного, валютного та фондового ринків України від несприятливого впливу світової кон'юнктури, недобросовісної іноземної конкуренції та інших протиправних дій; виявлення, припинення та попередження спроб легалізації незаконних доходів та вивезення капіталу одержаного злочинним шляхом; створення сприятливих умов для репатріації українського капіталу тощо. Визначено принципи валютного контролю як теоретично обґрунтовані і нормативно закріплені правові, процесуальні та організаційні основи здійснення валютного контролю, які визначають його загальну спрямованість. Серед основних функцій валютного контролю можна виділити наступні: контроль за відповідністю валютних операцій чинному законодавству; перевірка обґрунтованості платежів в іноземній

валюті резидентами і нерезидентами; перевірка повноти і об'єктивності обліку і звітності за операціями резидентів і нерезидентів.

3. Внесено пропозиції щодо розмежування організаційно-правових форм валютного контролю на підставі таких критеріїв, як-то: за часом здійснення; залежно від особливостей компетенції суб'єктів валютного нагляду; залежно від організаційно-правового статусу суб'єктів валютного нагляду; у залежності від специфіки об'єкта валютного нагляду; за способом організації наглядових заходів; в залежності від специфіки встановлених обмежень валютного нагляду.

4. Обґрунтовано, що механізм є системою взаємопов'язаних елементів, таких, як, об'єкт, суб'єкти та методи валютного контролю, за допомогою яких реалізуються мета, завдання і функції останнього. Об'єктом валютного контролю виступають валютні операції, чітке визначення та класифікація яких має важливе теоретичне і практичне значення. Законодавчо доцільно закріпити наступне визначення валютних операцій як дій з приводу руху валютних цінностей, що урегульовуються нормами фінансового права та здійснюються суб'єктами валютних правовідносин. Необхідно виділити різні критерії розподілу валютних операцій на окремі групи зокрема, такі як: об'єкт, суб'єкт валютних операцій, зв'язок валютних операцій з рухом капіталу, територія здійснення валютних операцій, форми розрахунків при здійсненні валютних операцій, порядок ліцензування.

Запропоновано в Законі України «Про валюту і валютні операції» чітко встановити термін, протягом якого може тривати перевірка дотримання валютного законодавства, оскільки згідно з чинним законодавством це є виключною компетенцією працівника органу валютного контролю, що здійснює перевірку. Інакше така ситуація може стати підставою для необґрунтованого затягування перевірки та перешкоджати плануванню діяльності органів валютного контролю. Також слід чітко закріпити підстави проведення перевірки, оскільки перевірки можуть проводитися як при наявності інформації про порушення валютного законодавства під час здійснення валютних операцій, так і на підставі планів перевірки органів валютного контролю. Чинним валютним

законодавством також не передбачена можливість проведення в ході перевірок незалежних експертиз. Вважаємо, що з метою дотримання прав учасників валютного контролю необхідно закріпити на законодавчому рівні принципи проведення перевірки як методу валютного контролю.

5. Національний банк України затвердив і оприлюднив усі нормативно-правові акти, які є основою для нової ліберальної системи валютного регулювання, передбаченої Законом про валюту. Нова система складається з восьми основних постанов Правління Національного банку, які замінили попередню базу з 56 нормативно-правових актів у сфері валютного регулювання. Прийняття усіх зазначених нормативно-правових актів є черговим важливим етапом лібералізації валютного ринку. Норми цих документів спрямовані на дерегуляцію інвестицій, спрощення проведення транскордонних операцій з валютними цінностями і розширення переліку доступних валютних операцій. Нова система валютного регулювання запрацювала разом із введенням в дію Закону про валюту.

6. У сучасних умовах було б значно простіше й ефективніше створити єдиний державний орган, який би безпосередньо здійснював функції валютного нагляду і валютного регулювання, а також координував би дії інших державних органів у цій сфері, інших господарюючих суб'єктів, кредитно-фінансових установ, незалежно від форми власності і підлеглості. Створення подібного органу державної влади дозволило б підвищити ефективність державного валютного нагляду, а також персоніфікувати відповідальність державних службовців, що здійснюють контролюючі функції.

7. Запропоновано статтю 2 Закону про валюту «Принципи валютного регулювання» виключити як суто декларативну та замінити на статтю 2 Закону про валюту «Визначення валют» такого змісту:

«Стаття 2. Визначення валют

Для цілей цього Закону валютами вважаються національна валюта України (гривня), іноземні валюти та монетарні (банківські) метали.

Національний банк України здійснює класифікацію валют згідно з Міжнародним стандартом для валютних кодів (ISO 4217) у розрізі Міжнародного стандарту для держав і залежних територій (ISO 3166), встановлених Міжнародною організацією із стандартизації.

Не вважаються валютою та не підпадають під регулювання цього Закону:

- а) електронні гроші (e-money), зокрема електронні безготівкові сурогати гривні або іноземної валюти (монетарних металів), які зберігаються в електронному пристрої як чіп-картка або комп'ютерна пам'ять та призначаються для здійснення електронних платежів в обмежених обсягах, визначених законодавством;
- б) криптовалюти, а саме цифрові платіжні засоби, емісія та облік яких засновані на асиметричному шифруванні та застосуванні криптографічних методів захисту у замкнених системах. Порядок використання електронних грошей (e-money) та криптовалют на території України та/або валютними резидентами України визначається окремими законами.»

У зв'язку з певними суперечностями між положеннями Закону про валюту, було запропоновано внести зміни до ст.ст. 7, 9, 10, 11, 12 Закону про валюту.

8. Порівняння режиму валютного регулювання і контролю в Україні з практикою зарубіжних країн дає підстави стверджувати про суттєву ліберальність вказаного режиму більшості зарубіжних країн з порядком здійснення валютного контролю в Україні. Тому, зазначається, що для української національної фінансово-правової системи, що намагається інтегрувати до світових інститутів, важливим є удосконалення власного валютного законодавства шляхом лібералізації норм, що регламентують здійснення валютного контролю, зокрема, його методів і правового статусу контролюючих органів. На прикладі закордонного досвіду щодо системи валютного контролю важливою метою реформування системи валютного контролю в Україні є оптимізація зв'язків між органами валютного контролю. Крім цього варто проводити поступову лібералізацію валютного контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В.Б. Виконавча влада і державний контроль / В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко // Вища школа права при Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К.: Вища школа, 1999. – 48 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс. Том 1. Загальна частина / Ред колегія: В.Б.Авер'янов (голова). – К.: Видавництво: «Юридична думка», 2004. – 584 с.
3. Адміністративне право України. Підручник для юрид. вузів і фак. / Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, В.М. Гаращук та ін.; За ред. Ю.П. Битяка. – Харків: Право, 2001. – 528 с.
4. Алисов Е.А. Правовое регулирование валютных отношений в Украине / Е.А. Алисов. – Х. : Фирма «Консум», 1998. – 142 с.
5. Андрійко О.Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади / О.Ф. Андрійко. – К. : Наук. думка, 2004. – 304 с.
6. Артемов Н.М. Валютное регулирование в Российской Федерации : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.14 / Н.М. Артемов; Моск. гос. юрид. академия. – М., 2002. – 53 с.
7. Артемов Н.М. Валютные ограничения / Н.М.Артемов – М. : Профобразование, 2001. – 193 с.
8. Банки и небанковские кредитные организации и их операции : Учебник / Под ред. Е.Ф. Жукова. – М. : Вузовский учебник, 2005. – 480 с.
9. Бардаш С. В. Системний підхід до розкриття сутності наукового, теоретичного та практичного аспектів контролю / С. В. Бардаш // Науковий вісник Державної академії статистики, обліку і аудиту. – 2008. – № 4. – С. 39 – 44.
10. Бездітько Ю. Валютне регулювання / Ю. Бездітько. – Херсон : ОЛД – плюс, 2015. – 220 с.
11. Белобжецкий И.А. Финансовый контроль и новый хозяйственный механизм / И.А. Белобжецкий. – М. : Ф.и С., 1998. – 230 с.

12. Береславська О. І. Валютна політика України : теорія та практика : монографія / О. І. Береславська; Держ. податк. адмін. України [та ін.]. – Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2010. – 330 с.

13. Білоус В.Т., Гарбінська А.В. Правові процедури переміщення готівкових валютних цінностей та банківських металів через митний кордон України / В.Т. Білоус, А.В. Гарбінська // Митна справа : науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2010. – № 2 (68). – С. 17 – 21.

14. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту / М.Т. Білуха. – К. : Вища школа, 1994. – 364 с.

15. Бирюкова О.В. Сущность валютного контроля и пути его совершенствования в Украине / О.В. Бирюкова, И.В. Попова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2012_1/part1/50.pdf.

16. Блащук Ю.О. Валютний контроль : міжнародний досвід і національні тенденції / О.Ю. Блащук // Вісник НБУ. – 2001. – № 4. – С. 28–29.

17. Блащук Ю.О. Валютний контроль операцій на світовому фінансовому ринку : Автореф. дис... канд. екон. наук : 08.05.01 / Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2001. – 21 с.

18. Боришкевич О.В. Валютне регулювання та контроль [Текст] : навч. посіб. / О.В. Боришкевич [та ін.]; заг. ред. О.В. Боришкевич; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2008. – 400 с.

19. Бурцев В.В. Государственный финансовый контроль : методология и организация / В.В. Бурцев. – М. : Маркетинг, 2006. – 417 с.

20. Валютне регулювання : зарубіжний досвід та пропозиції щодо України (Точка зору експертів Українсько-європейського консультативного центру) // Економіка, фінанси, право. – 2000. – № 10. – С. 3–7.

21. Валютне регулювання в Україні : теорія і практика: монографія / В. В. Маліков, І. А. Дмитрієв, О. А. Дегтяр; Харк. нац. автомоб.-дор. ун- т. – Х. : ХНАДУ, 2012. – 320 с.

22. Валютне регулювання та контроль [Текст] : навч. посіб. / О.В. Боришкевич [та ін.]; заг. ред. О.В. Боришкевич; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2008. – 400 с.

23. Валютный контроль в системе финансового права / под ред. И.Н. Платоновой. – Москва, 2006. – 189 с.

24. Валютный рынок и валютное регулирование / [под ред. И.Н. Платоновой]. – М. : БЕК, 1996. – 457 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

26. Вишневский А.А. Банковское право Европейского союза / А.А. Вишневский. – Москва : Статут, 2000. – 472 с.

27. Владимир О. Недосконалість валютного законодавства України – один із бар'єрів на шляху розвитку валютної діяльності банків / О. Владимир // Соціально-економічні проблеми і держава. – Вип. 2 (7). – 2012. – С. 28–37.

28. Власова М.И. Валютное регулирование и валютный контроль (зарубежный и российский опыт) / М.И. Власова. – М., 1998. – 157 с.

29. Власова М.И. История развития валютного регулирования и валютного контроля во Франции / М.И. Власова // Банковские операции. – 1996. – № 10. – С. 12–17.

30. Волков Р.А. Таможенные органы в системе валютного контроля : дис. ... кандидата экономических наук : 08.00.05 / Волков Роман Александрович. – Москва, 2003. – 165 с.

31. Воронова Л.К. Фінансове право України : підручник / Л.К. Воронова. – К. : Прецедент; Моя книга, 2006. – 448 с.

32. Воронова Л.К. Финансовое право Украины : учеб. пособие / Л.К. Воронова, Н. П. Кучерявенко. – Х. : Одиссей, 2004. – 168 с.

33. Галіцина Н.В. Контроль за діяльністю суб'єктів господарювання як адміністративна процедура / Н.В. Галіцина // Вісник Запорізького національного ун-ту. Юридичні науки : [у 2 ч.]. – 2011. – Ч. I. – С. 92–97.

34. Галицький А.С. Сучасна валютна система. / А.С. Галицький. – К. : Вища школа, 2005. – 88 с.

35. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні / Гаращук В.М. – Х. : Фоліо, 2002. – 172 с.

36. Гарбінська А.В. Система валютних операцій як об'єкт валютного контролю / А.В. Гарбінська // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2009. – № 4 (47). – С. 212 – 219.

37. Гарбінська-Руденко А.В. Правова характеристика завдань та принципів валютного контролю як теоретичних основ для його здійснення // Право і суспільство // Вип. № 1–2. – 2014. – С. 183–187.

38. Гетманцев Д.О. Банківське право України / Д.О. Гетьманцев, Н.Г. Шукліна. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.

39. Горбунова О. Н. Финансовое право : учебник / О. Н. Горбунова. – М. : Юристъ, 1996. – 393 с.

40. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

41. Грачева Е.Ю. Финансовое право : [учебное пособие] / Е.Ю. Грачева, Э.Д. Соколова. – М. : Юристъ, 2003. – 384 с.

42. Грачева Е.Ю. Проблемы правового регулирования государственного финансового контроля: монография / Е.Ю. Грачева. – М. : Юриспруденция, 2000. – 360 с.

43. Григоренко Є., Макаренко О. Стан та можливі напрями вдосконалення системи валютного контролю в Україні // Вісник НБУ. – 2000. – № 12. – С. 38–40.

44. Гулько В.В. Удосконалення механізму державного фінансового контролю в Україні / В.В. Гулько // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №12. – С. 181–185.

45. Гуцаленко Л.В. Державний фінансовий контроль [Текст]: навч.посіб. / Л.В. Гуцаленко, В.А. Дерій, М.М. Куцупатрий. – К. : Центр уч-бової літератури, 2009. – 424 с.

46. Данилівська О.Л. Повноваження державних органів у сфері валютного регулювання та контролю / О.Л. Данилівська // Університетські наукові записки. – 2013. – № 3(47). – С. 396–400.

47. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 року № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

48. Дерев'янко О.Г. Фінансово-кредитний механізм в системі стратегічного управління / О.Г. Дерев'янко // Фінанси України. – 1998. – № 7. – С. 28–34.

49. Джавага А.В. Напрями вдосконалення чинного законодавства України про валютне регулювання та контроль / А.В. Джавага // Держава та регіони. Серія Право. – 2013. – № 3. – С. 36–40.

50. Джавага А.В. Правові основи валютного регулювання та валютного контролю в Україні [Текст] : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / Класичний приватний університет. – З., 2015. – 21 с.

51. Дзюблюк О.В. Особливості реалізації валютної політики в Україні в умовах світової фінансової кризи / О.В. Дзюблюк // Банківська справа. – 2010. – № 5. – С. 55–64.

52. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи : монографія / О.В. Дзюблюк, Р.В. Михайлюк. – Тернопіль, 2009. – 316 с.

53. Дмитриев Ю.А., Пителимов В.М., Горобчук А.И. Валютное регулирование и валютный контроль: Учебное пособие. – Ковров: КГТА, 2001. – 112 с.

54. Дорофєєва Н.В. Комаринська З. М. З історії грошей України. – Л. : «Львівський банківський інститут НБУ», 2000. – 202 с.

55. Емелин А.В. Проблемы финансово-правового регулирования валютных отношений в Российской Федерации : монография / А. В. Емелин ; Московская государственная юридическая академия. – Москва, 2000. – 320 с.

56. Ерпылева Н.Ю. Правовые аспекты механизма валютного регулирования в Российской Федерации / Н.Ю. Ерпылева // Хозяйство и право. – 1999. – № 1. – С. 18–22.

57. Журавка Ф.О. Валютна політика в умовах трансформаційних змін економіки України [Текст] : монографія / Ф.О. Журавка. – Суми : Ділові перспективи; ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 334 с.

58. Завальна Ж.В. Валютне право України : навч. посіб. / Ж.В. Завальна, М.В. Старинський. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Суми : Університетська книга, 2006. – 384 с.

59. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

60. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 № 2473-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>.

61. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 № 4025-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4025-17>.

62. Закон України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 03.09.1992 № 2402-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-12>.

63. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення» від 24.11.2018 № 1702-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1702-18>

64. Закон України «Про здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 № 185/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/185/94-вр>.

65. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/959-12>.

66. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

67. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 04.04.2018 № 877-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/877-16>.

68. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 25.06.2016 № 93/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр>

69. Заруцька О.П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу : теорія, світовий і вітчизняний досвід : монографія / О.П. Заруцька. – Суми : ДВНЗ–УАБС НБУ, 2013. – 379 с.

70. Златіна Н. Організація здійснення банківського нагляду в Україні та його правове регулювання / Н. Златіна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Юридичні науки. – 2012. – № 91. – С. 63–66.

71. Иванов Д. Современное валютное законодательство Польши / Д. Иванов // Финансовый бизнес. – 2014. – № 7. – С. 14.

72. Іскоростенський А.М. Трансформація валютного законодавства України до законодавства ЄС / А.М. Іскоростенський : матеріали Міжнародної науково-

практичної конференції [«Проблеми гармонізації законодавства країн СНД та Європейського Союзу»] (16 квітня 2004 року). – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – С. 179–180.

73. Кабанець О.І., Кольга В.Д. Валютне регулювання та контроль в Україні / О.І. Кабанець, В.Д. Кольга. – К., 2000. – 222 с.

74. Казарінов Д.В. Особливості розвитку валютного регулювання в Україні в умовах фінансової глобалізації / Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту / Випуск 2 (12). – 2012. – С. 120–132.

75. Карманов Є.В. Банківське право України : [навчальний посібник] / Є.В. Карманов. – Х. : Консум, 2000. – 464 с.

76. Качан О.О. Банківське право: навч. посіб. [Текст] / О.О. Качан. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 288 с.

77. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.

78. Козырин А.Н. Валютный контроль внешнеторговой деятельности / А.Н. Козырин. – М. : Новый юрист, 1998. – 157 с.

79. Колдовський А.В. Система валютного регулювання в контексті фінансової нестабільності економіки : дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / А.В. Колдовський. – Суми : УАБС, 2013. – 237 с.

80. Колесников В. И. Проблемы валютного регулирования в странах с рыночной экономикой / В. И. Колесников, А. И. Шмырева, А. Ю. Климов. – Новосибирск, 1999. – С. 26.

81. Костюченко О.А. Банківське право : [навчальний посібник] / О.А. Костюченко. – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 544 с.

82. Кравченко Л.М. Валютний контроль: правова природа та місце в системі державного контролю / Л.М. Кравченко // Вісник прокуратури. – 2003. – № 1. – С. 105–108.

83. Кравченко Л.М. Правові засади валютного регулювання та валютного контролю в Україні / Л. М. Кравченко. – К. : Нац. торг.–екон. ун-т, 2005. – 156 с.

84. Кравченко Л.М. Особливості відповідальності уповноважених банків за порушення валютного законодавства / Л.М. Кравченко // Право України. – 2003. – № 2. – С. 49–52.

85. Кравченко Л.М., Шапошников О.О. Валютне регулювання і валютний контроль в Україні : Навч. посіб. / Л. М. Кравченко, О.О. Шапошников. – К. : Київ. нац. торг. – екон. ун-т, 2001. – 102 с.

86. Кротюк В.С. Валютний контроль та його правова регламентація в Україні / В.С. Кротюк, А.С. Іоффе // Вісник Національного банку України. – 1997. – № 11. – С. 10–17.

87. Крохина Ю.А. Валютное право : учебник [для вузов] / Ю.А. Крохина, Ю.Л. Смирникова, Ю.В. Татина; под ред. докт. юрид. наук, проф. Ю.А. Крохиной. – М. : Высшее образование, 2007. – 378 с.

88. Кучерявенко М.П. Податкове право України. Академічний курс : підручник / М.П. Кучерявенко. – К. : „Правова єдність”, всеукраїнська асоціація видавців, 2008. – 699 с.

89. Латковська Т.А. Національний банк України як суб'єкт фінансово-правового регулювання грошового обігу в Україні : монографія / Т.А. Латковська, О.В. Лещенко. – Чернівці : Технодрук, 2014. – 200 с.

90. Лист НБУ «Про порядок декларування майна резидента, що знаходиться за межами України» від 28.12.2009 № 13-216 / 8373-24212 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/go/v_216500-09.

91. Лісовол О.М. Генезис фінансово-правового регулювання валютного контролю / О.М. Лісовол // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – № 3. – С. 83–87.

92. Лісовол О. М. Іноземний досвід фінансово-правового регулювання валютного контролю / О. М. Лісовол // Право і суспільство. – 2017. – № 4. – С. 57–60.

93. Лісовол О.М. Сутність, форми та характерні риси валютного контролю в Україні / О. М. Лісовол // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2016. – № 6. – С. 116–119.

94. Лісовол О.М. Теоретичні засади дослідження фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні / О.М. Лісовол // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2017. – № 3. – С. 105–108.

95. Лісовол О. М. Характеристика суб'єктів фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні / О. М. Лісовол // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2017. – № 2 (14). – С. 72–75.

96. Лучковська С.І. Перевірка як метод валютного контролю / С.І. Лучковська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2005. – Вип. 65–66. – С. 54–57.

97. Лучковська С.І. Правові основи валютного контролю : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. – Світлана Ігорівна Лучковська. – Київ, 2007. – 159 с.

98. Лучковська С.І. Розмежування понять «валютні обмеження» і «валютний контроль» // Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права : часопис / Хмельницький університет управління та права. – Хмельницький, 2009. – Вип. 2 (30). – С. 160–164.

99. Лучковська С.І. Суб'єкти валютного контролю // Фінансове право : щоквартальний науково-юридичний журнал / НДІ фінансового права. – Ірпінь, 2009. – № 2 (8). – С. 27–31.

100. Макаренко О. Валютний контроль як інструмент стабілізації валютного ринку України / О. Макаренко // Вісник НБУ. – 2002. – листопад. – С. 36–38.

101. Мельников В.Н. Валютное регулирование и валютный контроль. Новый взгляд на перспективы развития // Деньги и кредит. – 2000. – № 12. – С. 43–47.

102. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4495-17>.

103. Міжнародні розрахунки та валютний контроль : навч. посіб. / О.Д. Данілов, О.В. Пернарівський, Б.М. Горбанський; за ред. В.А. Онищенка. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. – 181 с.
104. Монаєнко А.О. Фінансово-правова відповідальність як фундаментальний інститут фінансового права / А.О. Монаєнко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 9. – С. 119–123.
105. Мурза В.В. Особливості державного нагляду в державі / В.В. Мурза // Форум права. – 2012. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2012-2/12mvvnvd.pdf>.
106. Наказ Міністерства фінансів про затвердження форми Декларації про валютні цінності, доходи та майно, що належать резиденту України і знаходяться за її межами від 25.12.1995 № 207 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0018-96>
107. Нападовська Л. В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці : [монографія] / Л. В. Нападовська. – Д. : Наука і освіта. – 2000. – 224 с.
108. Нижник Н. Контроль у сфері державного управління / Н. Нижник, О. Машков, С. Мосов // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 1998. – № 2. – С. 23–31.
109. Новокшенов И.Б. Таможенно-банковский экспортный валютный контроль. Актуальные вопросы правоприменительной практики / И.Б. Новокшенов // Право и экономика. – 1999. – № 10. – С. 58.
110. Новоселов В. И. Правовые основы валютного регулирования и валютного контроля / Воронова Л. К., Давыдова Л. А., Карасева М. В. [и др.] // Финансовое право. – М. : БЕК, 1995. – 466 с.
111. Орлюк О.П. Фінансове право: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.
112. Пахомов С. І. Митний контроль як засіб забезпечення митної справи в Україні : адміністративно-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. І. Пахомов. – Одеса, 1997. – 17 с.

113. Пащенко О.П. Правове регулювання процесу фінансового контролю (за законодавством України) : дис. кандидата юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. П. Пащенко. – Ірпінь, 2007. – 210 с.

114. Перебийніс М.Г. Особливості валютного регулювання і контролю в Україні і його вплив на національну економіку / М. Г. Перебийніс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donntu.edu.ua>.

115. Половко С.М. Правовий режим валютних операцій в Україні / С. М. Половко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України : наук.-практ. зб. – 2003. – № 4. – С. 25–29.

116. Положення про Міністерство інфраструктури : затверджено Указом Президента України від 12.05.2011 р. № 581/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 37. – Ст. 1513.

117. Постанова Кабінету Міністрів (спільно з НБУ) «Про посилення контролю над проведенням розрахунків резидентів і нерезидентів за зовнішньоекономічними операціями» від 12.12.1998 № 1968 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1968-98-п>.

118. Постанова НБУ «Про затвердження деяких нормативно-правових актів Національного банку України» (а саме: 1) Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою; 2) Правил функціонування Системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України Національного банку України та перерахування (зарахування) коштів за окремими операціями з іноземною валютою і банківськими металами) від 10.08.2005 № 281 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0950-05>.

119. Постанова НБУ «Про затвердження Інструкції про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон» від 16.03.1999 № 122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0259-99>.

120. Постанова НБУ «Про затвердження Класифікатора іноземної валюти» від 04.02.1998 № 34 (521) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0521500-98>.

121. Постанова НБУ «Про затвердження положення про валютний контроль» від 8 лют. 2000 р. № 49 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 573.

122. Постанова НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі індивідуальних ліцензій на перерахування іноземної валюти за межі України для оплати банківських металів та проведення окремих валютних операцій» від 17.06.2004 № 266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0897-04>.

123. Постанова НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі Нацбанком України індивідуальних ліцензій на розміщення резидентами (юридичними та фізичними особами) валютних цінностей на рахунках за межами України» від 14.10.2004 № 485 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1413-04>.

124. Постанова НБУ «Про затвердження правил здійснення за межі України переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні» від 29.12.2007 № 496 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0074-08>.

125. Постанова НБУ «Про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України» від 27.05.2008 № 148 485 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0520-08>.

126. Постанова НБУ «Про перерахування коштів в національній та іноземній валюті на користь нерезидентів за деякими операціями» від 30.12.2003 № 597 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0159-04>.

127. Правовое регулирование переводов денежных средств по крупным суммам: опыт США // Специализированный методический журнал «Расчеты и операционная работа в коммерческом банке». – 2003. – № 1. – С. 58–68.

128. Прокопчук С.И. Валютное регулирование и валютный контроль как объект правового регулирования: дисс. ... кандидата юрид. наук : 12.00.14 / Прокопчук Сергей Игоревич. – М., 2003. – 321 с.

129. Пронин А.Ю. Особенности валютного контроля в таможенных правоотношениях : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук : спец. 12.00.14 «Административное право; финансовое право; информационное право» / А. Ю. Пронин. – М., 2002. – 23 с.

130. Про утворення Державної фіскальної служби : Постанова КМ України від 21.05.2014 р. № 160 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 46. – Ст. 1213.

131. Про утворення територіальних органів Державної фіскальної служби та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України : Постанова КМ України від 06.08.2014 р. № 311 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 64. – Ст. 1765.

132. Радугин А.А. Философия : [курс лекций] / А.А. Радугин. – М. : Центр, 1997. – 272 с.

133. Ражков Р.А. «Валютные операции» и «валютные сделки» : проблемы соотношения дефиниций / Р.А. Ражков // Банковское право. – 2006. – № 3. – С. 34–36.

134. Роль В.Ф., Сергієнко В.В., Попова С.М. Фінансове право : Навч. посіб. / В.Ф. Роль; В.В. Сергієнко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 392 с.

135. Савченко І. Окремі аспекти забезпечення ефективного контролю за використанням державних коштів: з досвіду США // Формування демократичного та ефективного державного управління в Україні. – К., 2002. – С. 223–230.

136. Савченко Л.А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні : дис. доктора юрид. наук : 12.00.07 / Леся Анатоліївна Савченко. – Ірпінь, 2002. – 455 с.

137. Сапир Ж. Усиление валютного контроля и контроля за капиталом в России / Ж. Сапир // Проблемы прогнозирования. – 2000. – № 6. – С. 109–111.

138. Сапожников Н.В. Теоретические проблемы и перспективы развития валютного права / Н.В. Сапожников // Государство и право. – 2001. – № 11. – С. 31–33.

139. Саркисянц А.Г. Либерализация валютного регулирования: мировой опыт // Финансы. – 2002. – № 1. – С. 7–10.

140. Саттарова Н.А. Принуждение в механизме валютно-правового регулирования / Н.А. Саттарова // Банковское право. – 2006. – № 2. – С. 34–37.

141. Северин О.Є. Правове регулювання валютних операцій суб'єктів господарської діяльності : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.04 / Северин О. Є. – Донецьк, 2003. – 216 с.

142. Северин О. Уступка вимоги і перевід боргу у сфері ЗЕД: принципова правомірність і питання валютного контролю // Підприємництво, господарство, право. – 2002. – № 1. – С. 46–48.

143. Селивановский А.С. Ответственность юридических лиц за нарушение валютного законодательства / А.С. Селивановский // Хозяйство и право. – 2003. – № 9. – С. 38–40.

144. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник [для студ. вищ. навч. закладів] / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2005. – 656 с.

145. Смирникова Ю.Л. Валютные правоотношения как элемент механизма финансово-правового регулирования / Ю.Л. Смирникова // Международное публичное и частное право. – 2006. – № 6. – С. 39–42.

146. Стадник Г.П. Удосконалення системи аудиту та контролю валютних операцій у комерційних банках/ Г.П.Стадник // Соціально - економічні дослідження в перехідний період. Збірник наукових праць (наукова конференція). Випуск (1) XXXIX. – Львів. – Львівська комерційна академія. - 2003. – С. 440 – 445. (0,49 друк. арк.).

147. Стан та можливі напрями вдосконалення системи валютного контролю в Україні / Е. Григоренко, О.С. Макаренко // Вісник Національного банку України. – 12/2000. – N12. – С. 38–40.

148. Стефанюк І.Б. Державний фінансовий контроль : проблеми ідентифікації й визначення системи / І.Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2009. – № 11(168). – С. 12–19.

149. Суторміна А.М. Еволюція валютного регулювання і контролю в Україні та розвинутих країнах / Збірник тез та текстів виступів на науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих «Фінансова

інфраструктура України : проблеми та напрямки розвитку» (листопад 2013 р.). – Київ : КНЕУ 2013. – С. 267–270.

150. Суторміна А.М. Еволюція системи валютного регулювання та контролю в Україні / Фінанси, облік, аудит. Збірник наукових праць, № 24. – С.147–160.

151. Сухий Р.М. Особливості валютного контролю за операціями, що здійснюються на підставі договорів, укладених за допомогою засобів електронного зв'язку / Р.М. Сухий // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2014. – № 2. – С. 133–145.

152. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифіковано із заявою Законом від 16.09.2014 р. № 1678-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

153. Указ Президента України «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства» від 27 червня 1999 року № 734 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734/99>

154. Указ Президента України «Про запровадження режиму жорсткого обмеження бюджетних видатків та інших державних витрат, заходи щодо забезпечення надходження доходів до бюджету і запобігання фінансовій кризі» від 21 січня 1998 року № 41 (із наступними змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/41/98>.

155. Указ Президента України «Про заходи щодо нормалізації платіжної дисципліни в народному господарстві України» від 16 березня 1995 року № 227 (із наступними змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227/95>.

156. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами» від

18.06.1994 № 319/94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319/94>.

157. Федосеев К.А. Валютный контроль за экспортно-импортными операциями в уполномоченном коммерческом банке России : монография / К. А. Федосеев. – Москва, 1998. – 261 с.

158. Філіпенко Т.В. Організаційно-правові засади управління валютним ринком України / Т.В. Філіпенко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць / Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Харків : ХарРІ НАДУ, 2010. – Вип. 2 (29). – С. 250–256.

159. Філософський енциклопедичний словник [під ред. В. І. Шинкарука]. – К. : Абрис, 2002. – 742с.

160. Фінансове право : навч. посібн. / за ред. М.П. Кучерявенка. – Харків : Право, 2010. – 288 с.

161. Фінансове право : підручник / [Алісов Є.О., Воронова Л.К., Кадькаленко С.Т. та ін.] ; керівник авт. колективу і відп. ред. Л.К. Воронова. – [3-е вид., випр. та доп.]. – Х. : Фірма «Консум», 1999. – 496 с.

162. Фінансовий словник [Загородній А. Г. та ін.]. – 4-те вид., випр. та доп. – К.; Л. : Знання; ЛБІ НБУ, 2002. – 567 с.

163. Финансовое право : учебник / под ред. О. Н. Горбуновой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2002. – 495 с.

164. Фінансове право України: [підручник] / [Бех Г.В., Дмитрик О.О., Криницький І. Є. та ін.] ; за ред. М.П. Кучерявенка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 320 с.

165. Халфинская Е.Ф. Валютное регулирование и валютный контроль в РФ / Е.Ф. Халфинская // Финансовая газета. – 1997. – № 36. – С. 17.

166. Хамаганова Л.Д. Мировой опыт в организации валютного регулирования и валютного контроля : учебное пособие / Л.Д. Хамаганова. – Иркутск : Издательство ИГЭА, 2001. – 320 с.

167. Хаменушко И.В. Проблемы ответственности за нарушение валютного законодательства в связи с принятием Кодекса РФ об административных правонарушениях / И.В. Хаменушко // Хозяйство и право. – 2003. – № 9. – С. 50–53.

168. Химичева Н. И. Финансовое право : учебник / Н. И. Химичева. – М. : Юристъ, 2000. – 600 с.

169. Худолеев В.В. Ответственность за нарушение валютного законодательства РФ / В.В. Худолеев // Консультант бухгалтера. – 2004. – № 8. – С. 38–42.

170. Царьова Л.К. Організаційно-правові основи фінансового контролю в Україні [Текст] / Л. К. Царьова. – Одеса : Юридична література, 1999. – 80 с.

171. Чернадчук В.Д. Заходи впливу Національного банку України за порушення банківського законодавства : питання теорії та практики / В.Д. Чернадчук // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.) [та ін.] ; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література. – 2012. – Т. XI. – Ч. 2. – С. 57–67.

172. Чернадчук В.Д. Теоретичні проблеми формування понятійного апарату фінансового права / В.Д. Чернадчук // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – № 1. – С. 80–86.

173. Шевченко А.Ю. Вплив діяльності міжнародних установ на правове регулювання банківського нагляду в ЄС / А.Ю. Шевченко // Право та державне управління. – 2014. – № 4. – С. 63–66.

174. Шевченко А.Ю. Наглядова діяльність Національного банку України / А.Ю. Шевченко // Проблеми теорії фінансового права в сучасний період : матер. наук.-практ. круглого столу / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 21 листопада 2014 р. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – С. 94–96.

175. Шевчик О.С. Про деякі проблеми правового статусу органів, що здійснюють валютний контроль в Україні / Шевчик О.С. // Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – Вип. 85. – С. 110–115.

176. Шевчик О.С. Регулювання валютного контролю в Україні : фінансово-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.С. Шевчик, – Харків, 2010. – 20 с.

177. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права / Шершеневич Г. Ф. – М. : Изд-во братьев Башмаковых, 1912. – 814 с.

178. Шмырева А.И. Валютное регулирование и контроль в системе международных экономических отношений : Дис. ... д-ра. экон. наук : спец. 08.00.10/ А.И.Шмырева; Санкт-Петербургский государственный университет экономики и финансов. – СПб., 1999. – 364 с.

179. Юргелевич С. Валютне регулювання : зарубіжний досвід та пропозиції щодо України (Точка зору експертів Українсько-європейського консультативного центру) / С. Юргелевич // Економіка, фінанси, право. – 2000. – № 10. – С. 4.

180. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / гол. ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – Т. 3. – 2001. – 801 с.

181. Юсупов В.А. Научные основы государственного управления в СССР / В. А. Юсупов, Н. А. Волков. – Казань : КГУ, 1972. – 340 с.

182. Юхименко П.І. Історія економіки та економічної думки : [підручник] / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К. : Знання, 2011. – 646 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Дані анкетування осіб,
щодо здійснення фінансово-правового регулювання
валютного контролю в Україні
(у %, 305 осіб, 2018 р.)**

№ п/п	Питання	Результати
1.	Стаж роботи у сфері здійснення фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні:	
	а) до 5 років	6,2
	б) від 5 до 10 років	20,3
	в) від 10 до 15 років	42,3
	г) понад 15 років	25,8
	д) відсутній зовсім	5,4
2.	Стаж роботи в уповноважених установах, які здійснюють діяльність на валютному ринку:	
	а) до 5 років	8,3
	б) від 5 до 10 років	21,4
	в) від 10 до 15 років	25,8
	г) понад 15 років	35,8
	д) відсутній зовсім	8,7
3.	Соціальний стан:	
	а) державний службовець	40,3
	б) керівник підрозділу установи	4,4
	в) службовець	32,3
	г) найманий працівник	23,0

4.	<i>Вік:</i> а) до 18 років б) від 19 до 30 років в) від 31 до 40 років г) від 41 до 50 років д) понад 50 років	3,7 38,1 33,4 15,4 9,4
5.	<i>Освіта:</i> а) середня б) середня спеціальна в) незакінчена вища г) вища	3,3 5,7 32,0 59,0
6.	<i>Що Ви знаєте про валютний ринок в Україні:</i> а) загальне уявлення б) характеристику ринку в) особливості діяльності на ринку г) сутність заходів втілюваних державою	10,2 12,8 41,5 35,5
7.	<i>Які джерела Вашої інформації про це:</i> а) наукова література б) законодавчі та нормативно-правові акти в) особистий досвід г) засоби масової інформації д) спілкування з оточуючими е) статистичні дані є) інше	19,3 24,8 7,7 4,6 3,2 19,8 20,6
8.	<i>Як Ви оцінюєте сучасний стан фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні:</i> а) позитивно б) задовільно в) незадовільно г) у крайній негативній	20,1 39,9 25,3 14,7

9.	Який у Вас рівень поінформованості про діяльність уповноважених установ на валютному ринку: а) достатній б) середній в) низький г) маю загальне уявлення	33,7 49,0 10,2 7,1
10.	Якому джерелу інформації про діяльність уповноважених установ на валютному ринку Ви надаєте перевагу: а) періодичні видання б) аналітичні матеріали в) статистичні дані г) наукова література д) особистий досвід	17,0 24,9 33,7 11,3 13,1
11.	Чи досконале, на Ваш погляд, вітчизняне законодавство щодо фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні: а) так б) ні в) складно відповісти	25,1 65,4 9,5
12.	Як Ви оцінюєте діяльність уповноважених установ по здійсненню фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні: а) позитивно б) задовільно в) незадовільно г) у край негативно	20,8 40,3 24,7 14,2
13.	Чи вважаєте Ви за необхідність запровадження більш лояльного фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні: а) так	49,7

	б) ні	39,2
	в) складно відповісти	11,1
14.	<i>Чим, на Вашу думку, зумовлені основні недоліки у діяльності уповноважених установ щодо здійснення фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні:</i> а) відсутністю цілеспрямованої і предметної діяльності уповноважених установ у цій сфері б) недосконалістю чинного законодавства в) формалізмом його реалізації г) корумпованістю державних структур д) низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення діяльності уповноважених установ	10,3 50,2 9,9 25,8 3,8
15.	<i>Які фактори, на Ваш погляд, у більшій мірі впливають на організацію та здійснення фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні:</i> а) соціальні б) політичні (ідеологічні) в) економічні г) матеріально-технічні д) нормативно-правові	5,9 16,9 19,7 4,3 53,2
16.	<i>Достатність та надійність встановлених чинним законодавством заходів впливу за порушення вимог валютного законодавства:</i> а) достатні б) надійні не в повній мірі в) зовсім ненадійні	24,9 32,7 42,4
17.	<i>У якій мірі, на Ваш погляд, здійснюється імплементація закордонного досвіду щодо фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні:</i>	

	а) достатньо	24,7
	б) у край низько	40,7
	в) не використовується	9,5
	г) складно відповісти	25,1
18.	<i>Для усунення організаційних та інших проблем, що мають місце у сфері фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні слід:</i> а) удосконалити регуляторну діяльність уповноважених установ відповідно до вимог європейської практики б) чітко розмежувати повноваження уповноважених установ в) підвищити якість взаємодії уповноважених установ	 52,3 33,8 13,9
19.	<i>З метою підвищення ефективності фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні варто:</i> а) внести зміни до чинного законодавства б) знизити рівень корупції в) покращити рівень матеріально-технічного забезпечення органів валютного нагляду г) удосконалити інститут юридичної відповідальності	 60,1 22,0 2,2 15,7
20.	<i>Чи вплине послаблення фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні на зближення України до стандартів країн-членів Європейського Союзу:</i> а) так б) ні в) складно відповісти	 70,2 24,7 5,1

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лісовол О. М. Сутність, форми та характерні риси валютного контролю в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 6. С. 116–119.

2. Лісовол О. М. Генезис фінансово-правового регулювання валютного контролю. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 83–87.

3. Лісовол О. М. Теоретичні засади дослідження фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 105–108.

4. Лісовол О. М. Іноземний досвід фінансово-правового регулювання валютного контролю. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 57–60.

5. Лісовол О. М. Характеристика суб'єктів фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 72–75.

6. Лісовол О. М. Загальна характеристика механізму фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні. *Науковий журнал «Znanstvena misel»*. Любляна, Словенія. 2018. № 15. С. 16–19.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Лісовол О. М. Головні державні органи у сфері валютного регулювання та їх повноваження. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, 9-10 груд. 2016 р.). Херсон: Херсонський державний університет, 2016. С. 96–97.

8. Лісовол О. М. Сутність валютного контролю, його принципи та напрямки здійснення. *Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій*

науці: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16-17 груд. 2016 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2016. С. 79–81.

9. Лісовол О. М. Адміністративна відповідальність у сфері валютного контролю в Україні. *Тенденції розвитку національних економік: економічний та правовий виміри*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18-19 трав. 2017 р.). Київ: Київський кооперативний інститут бізнесу і права, 2017. С. 49–51.

10. Лісовол О. М. Фінансово-правове регулювання валютних відносин в Україні. *Актуальні проблеми правового регулювання економіки*: збірник матеріалів і тез науково-практичної конференції (м. Київ, 26 трав. 2017 р.). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2017. С. 46–48.

11. Лісовол О. М. Валютний контроль як специфічний вид фінансового контролю. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19-20 січ. 2018 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. С. 70–74.

12. Лісовол О. М. Становлення державного валютного регулювання в Україні. *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26-27 січ. 2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 62–63.

13. Лісовол О. М. Фінансово-правовий спосіб впливу на валютні відносини. *Єдність адміністративно-правової думки в умовах 100-річчя соборності України*: електронне видання матеріалів круглого столу (м. Київ, 18 лют. 2018 р.). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2018. С. 148–150.

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ

Головне управління ДФС у Житомирській області

вул. Юрка Тютюнника, 7, м. Житомир, 10003, тел.: (0412) 418-018, тел. (0412) 418-082, факс: (0412) 418-015
www.zt.sfs.gov.ua; e-mail: zt.official@sfs.gov.ua; Код ЄДРПОУ 39459195

16.05.2019 № 5910/4/06-30-59 На №

від

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри фінансового права та фіскального адміністрування

Національної академії внутрішніх справ

Лісовола Олександра Миколайовича
у роботі Житомирського управління ГУ ДФС у Житомирській області

Результати наукового дослідження аспіранта кафедри фінансового права та фіскального адміністрування Національної академії внутрішніх справ Лісовола Олександра Миколайовича на тему: "Фінансово-правове регулювання валютного контролю в Україні" були використані у практичній діяльності Житомирського управління ГУ ДФС у Житомирській області при внесенні пропозицій щодо прийняття законодавчих та нормативно-правових актів з питань фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні.

Так, результати та рекомендації, що наводяться у дисертаційному дослідженні на тему: "Фінансово-правове регулювання валютного контролю в Україні" були використані в якості систематизованого законодавства при здійсненні контролю за дотриманням валютного законодавства України на території, що обслуговується Житомирським управлінням ГУ ДФС у Житомирській області.

Начальник Житомирського управління
ГУ ДФС у Житомирській області

В.Г. Луговський

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С.Д. Гусарєв

2019 р.

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри фінансового права та фіскального адміністрування
Національної академії внутрішніх справ
Лісовола Олександра Миколайовича на тему:
“Фінансово-правове регулювання валютного контролю в Україні”
у навчальний процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук Дубівки Ірини Володимирівни (голова комісії), професора кафедри фінансового права та фіскального адміністрування, кандидата юридичних наук, доцента Фещука Віктора Вікторовича, професора кафедри фінансового права та фіскального адміністрування, кандидата юридичних наук, доцента Андрущенко Ігоря Григоровича, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри фінансового права та фіскального адміністрування Національної академії внутрішніх справ Лісовола Олександра Миколайовича на тему: “Фінансово-правове регулювання валютного контролю в Україні” впроваджені у навчальний процес академії.

Матеріали дисертаційного дослідження Лісовола О.М. застосовуються у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекційних, семінарських і практичних занять із здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін “Фінансове право”, “Податкове право”, “Оцінка та аналіз правового регулювання економіки” у рамках підвищення кваліфікації слідчих та працівників оперативних підрозділів згідно із затвердженими МВС України навчальними програмами післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, а також у процесі

підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Голова комісії:

кандидат юридичних наук

І.В. Дубівка

Члени комісії:

кандидат юридичних наук,

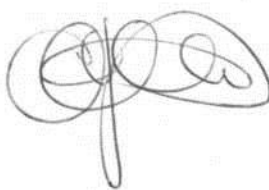
доцент

В.В. Фешук

кандидат юридичних наук,

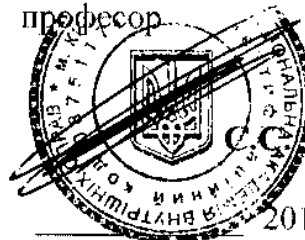
доцент

І.Г. Андрущенко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

Чернівський

2019 р.

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Лісовола Олександра Миколайовича:

**“Фінансово-правове регулювання валютного контролю в Україні” у
науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника відділу докторантури та ад'юнктури, доктора юридичних наук, доцента Дрозда Олексія Юрійовича (голова комісії), т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Калиновського Олександра Валерійовича, професора кафедри фінансового права та фіскального адміністрування, кандидата юридичних наук, доцента Андрущенко Ігоря Григоровича, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри фінансового права та фіскального адміністрування Національної академії внутрішніх справ Лісовола Олександра Миколайовича на тему: “Фінансово-правове регулювання валютного контролю в Україні” впроваджені у науково-дослідну діяльність академії.

1. Матеріали дисертаційного дослідження Лісовола О.М. використовуються в науково-дослідній діяльності здобувачами вищої освіти при підготовці та проведенні лекційних, семінарських і практичних занять із здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін “Фінансове право”, “Податкове право”, “Оцінка та аналіз правового регулювання економіки”.

2. Результати дисертаційного дослідження Лісовола О.М. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для слухачів магістратури та ад'юнктури, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

Лісовол О. М. Сутність, форми та характерні риси валютного контролю в Україні / О. М. Лісовол // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2016. – № 6. – С. 116–119.

Лісовол О. М. Генезис фінансово-правового регулювання валютного контролю / О. М. Лісовол // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – № 3. – С. 83–87.

Лісовол О. М. Теоретичні засади дослідження фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні / О. М. Лісовол // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2017. – № 3. – С. 105–108.

Лісовол О. М. Іноземний досвід фінансово-правового регулювання валютного контролю / О. М. Лісовол // Право і суспільство. – 2017. – № 4. – С. 57–60.

Лісовол О. М. Характеристика суб'єктів фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні / О. М. Лісовол // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2017. – № 2 (14). – С. 72–75.

Лісовол О. М. Загальна характеристика механізму фінансово-правового регулювання валютного контролю в Україні / О. М. Лісовол // Науковий журнал «Znanstvena misel» (Словенія, м. Любляна). – 2018. – № 15. – С. 16–19.

Лісовол О. М. Головні державні органи у сфері валютного регулювання та їх повноваження / О. М. Лісовол // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (9-10 грудня 2016 р., м. Херсон). – Херсон, 2016. – С. 96–97.

Лісовол О. М. Сутність валютного контролю, його принципи та напрямки здійснення / О. М. Лісовол // Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (16-17 грудня 2016 р., м. Київ). – Київ, 2016. – С. 79–81.

Лісовол О. М. Адміністративна відповідальність у сфері валютного контролю в Україні / О. М. Лісовол // Тенденції розвитку національних економік: економічний та правовий виміри : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2017 р., м. Київ). – Київ, 2017. – С. 49–51.

Лісовол О. М. Валютний контроль як специфічний вид фінансового контролю / О. М. Лісовол // Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті : Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (19-20 січня 2018 р., м. Одеса). – Одеса, 2018. – С. 70–74.

Лісовол О. М. Становлення державного валютного регулювання в Україні / О. М. Лісовол // Пріоритетні напрями розвитку правової системи України : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (26-27 січня 2018 р., м. Львів). – Львів, 2018. – С. 62–63.

3. Зазначені праці підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:

доктор юридичних наук,
доцент

О.Ю. Дрозд

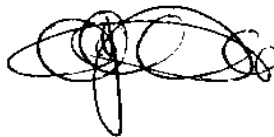
Члени комісії:

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

О.В. Калиновський

кандидат юридичних наук,
доцент

І.Г. Андрущенко